

T.C.
İNÖNÜ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İLAHİYAT FAKÜLTESİ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
TASAVVUF BİLİM DALI

**TÜRKLERİN VE ANADOLUNUN İSLAMLAŞMASINDA YESEVÎ
HAREKETİ VE AHMED YESEVÎ'NİN ETKİSİ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

DANIŞMAN
Doç. Dr. Mustafa ALTUNKAYA

HAZIRLAYAN
Ömer ALTUN

MALATYA-2019

T.C.
İNÖNÜ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İLAHİYAT FAKÜLTESİ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
TASAVVUF BİLİM DALI

TÜRKLERİN VE ANADOLUNUN İSLAMLAŞMASINDA YESEVÎ
HAREKETİ VE AHMED YESEVÎ'NİN ETKİSİ

Hazırlayan
Ömer ALTUN

Danışman
Doç. Dr. Mustafa ALTUNKAYA

Yüksek Lisans Tezi

Malatya

2019

	KABUL ONAY FORMU	Doküman No	
		Yayın Tarihi	
Revizyon No			
Revizyon Tarihi			
Sayfa No			
İNÖNÜ ÜNİVERSİTESİ			
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ			

İNÖNÜ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜ
TÜRKLERİN VE ANADOLUNUN İSLAMLAŞMASINDA
YESEVİ HAREKETİ VE AHMED YESEVİ’NİN ETKİSİ
YÜKSEK LİSANS TEZİ

DANIŞMAN
DOÇ. DR. MUSTAFA ALTUNKAYA

HAZIRLAYAN
ÖMER ALTUN

Jürimiz tarafından 17/12/2019 tarihinde yapılan tez savunma sınavı sonucunda bu tez **oybirliği** /**oyçokluğu** ile başarılı bulunarak **Temel İslam Bilimleri** Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi olarak kabul etmiştir.

Jüri Üyelerinin Unvanı Adı Soyadı

1. Prof. Dr. İhsan SOYSALDI
2. Doç. Dr. Bilal GÖK
3. Doç. Dr. Mustafa ALTUNKAYA
- 4.
- 5.

İmza

.....
.....
.....
.....
.....

O N A Y

Bu tez, İnönü Üniversitesi Lisansüstü Eğitim-Öğretim Yönetmeliği'nin ilgili maddeleri uyarınca yukarıdaki jüri üyeleri tarafından kabul edilmiş ve Enstitü Yönetim Kurulu'nun .../.../20... tarih ve 20.../..... sayılı Kararıyla da uygun görülmüştür.

Prof. Dr. Mehmet KUBAT
Enstitüsü Müdürü

ÖNSÖZ

Tasavvufî anlayış, İslam'ın muamelat ile ilgili hükümlerini içinde barındırmakla beraber dünyevi yaşantıyı bir araç olarak kullanarak Allah'ın rızasını elde etmeyi amaçlar. Bu doğrultuda İslam'ın tüm emir ve yasaklarına helal ve haramlarına özenle riayet edilerek, insanı hem dünyada hem ahirette mutluluğa ulaştırmayı hedefler. Mutluluk bazen sahip olduklarıyla bazen de sahip olduklarını paylaşmakla olur. İslam, imanı emrettiği gibi başkalarını da imana davet etmeyi emreder. Buna ıstılahta irşat/tebliğ denir. Müslüman toplumlar bu doğrultuda İslam'ı anlatmak için kimi zaman çeşitli yerlere göçmüş kimi zaman talebe yani mürid yetiştirmiş kimi zaman da cihat yoluyla seferler düzenlemiştir.

Anadolu'nun ve Türk'lerin İslamiyet'le tanışmaları ağırlıklı olarak mutasavvıflarca olmuştur. Bunun yanı sıra Türk'ler arasında İslamiyet'in yayılmasında, Müslümanlarla askeri ve ticari ilişkiler de etkili olmuştur. Ancak Anadolu'nun ve Türk'lerin İslamlaşma'sı tasavvufî cereyanların ve dervişlerin çabalarıyla olmuştur. Bu konuda ilk akla gelen isim Pir-i Türkistan olarak bilinen Hoca Ahmed Yesevî'dir (ö.1166). Hoca Ahmed Yesevî *Divan-ı Hikmet* adlı eserini Türkçe kaleme almış ve Türk toplumuna İslam'ı anlatırken onların anlayabilecekleri şekilde açık, anlaşılır bir dil kullanmıştır. Hoca Ahmed Yesevî bu süreçte Kur'an ve sünnete dayalı ve hurafelerden uzak bir İslam anlayışının bölge halkı üzerinde etkili olması için çaba sarf etmiştir. Dini ilimler konusunda derin bir bilgisi olmasına karşın İslamiyet'i halkın anlayabileceği biçimde anlatmıştır. Bu da Türk toplumlarının İslam'ı kabullenmesinde etkili olmuştur. Bunun yanı sıra yetiştirdiği müridlerinin İslam'ı anlatmak için Anadolu'ya gelmesi, burada medreseler açıp mürid yetiştirmeleri de etkili olmuştur.

Hoca Ahmed Yesevî, yaşadığı dönemde İslâm dünyasında önemli bir etkisi olan, vefatından sonra ise günümüze kadar etki alanı genişleyen bir mutasavvıftır. İlim ve irşat ufkunda kendinden sonra gelen nesillere örnek olan bu zatın, Anadolu'nun ve Türk'lerin İslamlaşmasındaki gayreti, tutumu ve etkisi üzerine düşünmek, geleceğin yapılandırılmasında istihdamı mukadder olan ilim ve irşat yolcularına ışık tutacaktır. Bu sebepten dolayı tarafımızdan yapılan bu araştırmanın önemli olduğu kanaatini taşımaktayız.

Hoca Ahmed Yesevi ve Yesevilik hareketinin Anadolu ve Türk'lerin İslamlaşma'sındaki etkisinin ele alındığı bu çalışmada yazılı eserlerden yararlanılmıştır. Araştırma esnasında birçok akademik eser ve çalışmadan istifade edildiği gibi akademik olmayan lakin işin erbabı tarafından muteber kabul edilen eserlerden de istifade edilmiştir. Çalışmamızda, değişik parçaların bir araya getirilerek birleştirilmesi demek olan sentez metodunu kullandık.

Yapmış olduğumuz çalışma üç bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde, Türk'lerin İslamiyet öncesindeki inançları, türklerin islamiyetle tanışmaları, tarikatlerin toplumsal etkileri incelenmiştir. İkinci bölümde, Hoca Ahmed Yesevi ve Yesevilik'in Türk İslam medeniyetlerine etkisi, Anadolu'nun İslam'laşmasındaki rolü, incelenmiştir. Üçüncü bölümde ise yapılmış olunan literatür taramaları doğrultusunda çalışmanın sonucuna varılmıştır.

Bu çalışmamın her aşamasında bilgisi ve tecrübesine başvurduğum tez danışmanım değerli hocam Doç. Dr. Mustafa ALTUNKAYA'ya teşekkürü bir borç bilirim.

Ömer ALTUN

MALATYA-2019

ÖZET

TÜRKLERİN VE ANADOLUNUN İSLAMLAŞMASINDA YESEVÎ HAREKETİ VE AHMED YESEVÎ'NİN ETKİSİ

Ömer ALTUN

İnönü Üniversitesi

Yüksek Lisans

İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI

Tez Danışmanı: Doç. Dr. Mustafa ALTUNKAYA

2019, XII+95

Türklerin Anadolu'ya girişleri İslamiyet'ten önce V. ve VI. Yüzyılların başlarında başlamıştır. Ama o süreçte Anadolu'ya gelen Türkler millî kimliklerinden uzaklaştıklarından ve Hıristiyan bir takım inançlar benimsemiş olduklarından kalıcı olamamışlardır. Anadolu'nun Türkleşmesi ve İslamlaşması, İslam tarihinin dönüm noktası olan gelişmelerinden biri olarak tarihte yer almıştır. Sultan Alparslan'ın 1071 yılında Bizans'ı hezimete uğratarak Malazgirt Zaferi'ni kazanması, Anadolu'nun Türkleşmesi ve İslamlaşması açısından bir dönüm noktası olmuştur. Lakin Anadolu'nun gerçek anlamda Türkleşmesi ve İslamlaşma süreci Selçuklu Devleti Dönemi'ne denk gelmektedir. Büyük Selçuklu Devleti, Horasan ve Irak'ı topraklarına kattıktan sonra daha yeni Müslümanlığı kabul eden kalabalık Türkmen obaları, hayvanları için daha iyi imkân ve otlaklar bulmak amacıyla Selçuklu topraklarına doğru göç etmişlerdir. Gerçek anlamda Türklerin Anadolu sahnesine çıkışları ve İslamiyet ile tanışmaları ise Sultan Alparslan'ın Malazgirt zaferi ile olmuştur.

Türk'lerin İslamlaşma sürecindeki büyük etkenler ise İslamlaştırma hareketleri olmuştur. Bu hareketler, İslam'ın özünü teşkil eden tasavvufî ekoller ile olmuştur. Bunların başında Horasan zühd ekolünün önemli simalarından Hoca Ahmed Yesevi ve Yesevîlik hareketi gelmektedir. Türkistan'ın Sayram şehrinde doğan Hoca

Ahmed Yesevi (1093/1166), Türk illerinde daha çok destani şahsiyetiyle yaşamış ve yücelmiş olsada bir takım tarihi kaynaklarda hakkında bilgiler bulmak mümkündür. Pîri Türkistan olarak bilinen Hoca Ahmed Yesevi hem yetiştirdiği öğrencileri hem uslubu hem de en önemli eseri olan *Divan-ı Hikmet*'i yazarken halkın anlayacağı sade bir uslub kullanması ve eserinin de Türkçe olması insanların İslam'ı tanımalarına yardımcı olmuş ve Türk'ler arasında İslamın kabul görmesi daha kolay olmuştur. Bizlerde çalışmamızda Yesevilik hareketi ve Hoca Ahmed Yesevi'nin Anadolu ve Türk'lerin İslamlaşmasındaki etkisini inceledik.

Anahtar Kelimeler: Yesevilik, İslamiyet, Anadolu, Ahmed Yesevi.

ABSTRACT

THE NEW MOVEMENT IN THE ISLAMATION OF TURKS AND ANATOLIA AND THE EFFECT OF AHMED YESEVİ

Ömer ALTUN

İnönü University

Master Thesis

İnönü University Institute Of Social Sciences

BASIC ISLAMIC SCIENCES DEPARTMENT

Thesis Advisor: Associate Prof. Mustafa ALTUNKAYA

2019, XII+95

Turks' entry to Anatolia before Islam V and VIit began in the early centuries. But the Turks who came to Anatolia in that period could not be permanent because they were distanced from their national identities and adopted Christian elements. It has taken place in history as one of the milestones in the history of Islam for the Turkification and Islamization of Anatolia. Sultan Alparslan's victory in Malazgirt by defeating Byzantium in 1071 was a turning point in terms of Turkification and Islamization of Anatolia. However, the realization of Turkification and Islamization of Anatolia coincided with the Seljuk State Period. After adding the Great Seljuk State to Khorasan and Iraq, the crowded Turkmen obas who accepted the new Islam migrated to the Seljuk lands in order to find better opportunities and pastures for their animals. The realization of the Turks in the Anatolian Stage and their acquaintance with Islam were Sultan Alparslan's victory in Malazgirt.

The most important factors in the Islamization process were the Islamization movements. These Islamization movements have been with the mystical schools which are described as the essence of Islam. The first of these is the first Turkish Sufis Hoca Ahmet Yesevi and Yesevilik movement. Hoca Ahmet Yesevi (1093/1166), who was born in Sayram, Türkistan (1093/1166), lived and exalted in the Turkish provinces with

a more epic personality, but it is possible to find information about some historical sources. Hoca Ahmed Yesevi, known as Pîr-i Türkistan, wrote both his disciples, his style and his most important work, *Divan-ı Hikmet*, in a simple style that the people would understand and his work in Turkish helped people to recognize Islam and accepted Islam among Turks. has been easier to see. In our study, we examined the Yesevi movement and the influence of Hoca Ahmet Yesevi on the Islamization of Anatolia and Turks.

Keywords: Yasaviyya, Islam, Anatolia, Ahmed Yasavi

İÇİNDEKİLER

KABUL VE ONAY	iii
ÖNSÖZ	iv
ÖZET	vi
ABSTRACT.....	viii
İÇİNDEKİLER.....	x
KISALTMALAR LİSTESİ.....	xiii
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

1. TÜRK'LERİN İSLAMİYET ÖNCESİ İNANÇLARI VE TÜRK İSLAM MEDENİYETİ TASAVVURU	4
1.1. Türklerin İslamiyet Öncesi İnançları	5
1.1.1. Totemcilik (Totemizm).....	5
1.1.2. Canlıcılık, Ruhçuluk (Animizm)	6
1.1.3. Şamanizm.....	6
1.1.4. Budizm.....	7
1.1.5. Zerdüştilik.....	7
1.1.6. Maniheizm	8
1.1.7. Eski Türk'lerde Tek Tanrı İnancı	8
1.1.8. Türk'ler ve Semavi Dinler	9
1.1.9. Türk'lerin İslamiyet'le Tanışmaları	10
1.2. Türk İslâm Medeniyeti Tasavvuru.....	10
1.2.1. Tasavvuf ve Tarikatların Ortaya Çıkışı	11
1.2.2. Tarikatlarda Vuslat; Allah'a Ulaştırma Yolları	12
1.2.3. Tarikatların Toplum Üzerindeki Etkileri	14

1.3. İslâm Medeniyetinin Horasan Hareketi	16
1.4. Ahilik Teşkilatı	20
1.4.1. Ahiliğin Anadolu'da Ortaya Çıkışı	21
1.4.2. Ahilik Teşkilatının Amaçları	23
1.4.3. Ahilik Teşkilatının İlkeleri	25
1.4.4. Ahmed Yesevi ve Ahilik Teşkilatı	25
1.5. İlk Dönem Tasavvuf Kültüründe Horasan Ekolü	26
1.5.1. Horasan Mektebi	26
1.5.2. Nişabur Mektebi	27
1.5.3. Horasan Ekolünün Özellikleri	28
1.5.3.1. Semâ	28
1.5.3.2. Hângâh Âdâbı	29
1.5.3.3. Fütüvvet	30
1.5.3.4. Şeyhin İrşadı	31
1.5.3.5. Şiir	32
1.5.3.6. İlm-i Ledünn	32
1.5.3.7. Ehl-i Beyt Muhabbeti ve Zulme Karşı Tutum	32
1.5.3.8. Melamet	33
1.6. Bir Yesevi Temsilcisi (Halifesi) Olarak Hacı Bektaş-ı Veli El Horasani	33

İKİNCİ BÖLÜM

2. AHMED YESEVİ VE TÜRK İSLAM MEDENİYETİNE ETKİLERİ	36
2.1. Ahmed Yesevi'nin Hayatı, Doğduğu ve Yaşadığı Yer ve Yesi	37
2.2. Hoca Ahmed Yesevi'nin Tasavvufi Görüşleri	40
2.2.1. Şeyh-Mürid İlişkisi	43
2.2.2. Çile Anlayışı	44

2.2.3. Halvet Anlayışı	45
2.2.4. Zikr-i Erre	47
2.2.5. Aşk Anlayışı	47
2.2.6. Şeriat-Tarikat İlişkisi Anlayışı.....	50
2.2.8. Sema Anlayışı	52
2.2.7. Tevbe Anlayışı.....	54
2.3. Anadolu Tasavvuf Geleneğinin Yesevîliğe Nispeti.....	54
2.4. Türkistan'ın İslâmlaşmasında Yesevilik'in Etkisi.....	56
2.5. Yesevi Hareketi İlkeleri	61
2.5.1. Tevhid Düşüncesi Üzerine Oturtulmuş Tasavvuf Anlayışı	61
2.5.2. İslamiyet ve Sünnete Bağlılık.....	65
2.5.3. Dîne Dayalı Tarikat Anlayışı.....	68
2.5.4. Bir Tarikat Kurucusu Olarak Ahmed Yesevî'nin Tasavvufu Alakalı Temel İlkeleri.....	70
2.5.4.1. Riyazet ve Mücahede.....	71
2.5.4.2. Halvet ve Zikir	72
2.6. Yesevilik Silsilesi	76
2.6.1. Günümüze Doğru Yesevilik Hareketi.....	82
2.7. Ahmed Yesevi'nin Seyidliği ve Horasan'da Sahabe ve Tabiin Varlığı	82
3. SONUÇ	87
KAYNAKÇA.....	88
ÖZGEÇMİŞ	95

KISALTMALAR LİSTESİ

a.g.e	: Adı geçen eser
AÜİFD	: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi
Böl.	: Bölümü
c.	: Cilt
c.c.	: Celle celaluhu
Çev.	: Çeviren, ler
Edit	: Editör
Fak.	: Fakültesi
Hız.	: Hazreti
hz.	: Hazırlayan
Ks.	: Kuddise Sırruhu
M.Ö.	: Milattan önce
M.S.	: Milattan sonra
Mak.	:Makale
Md.	: Madde
MEB	: Milli Eğitim Bakanlığı
ö.	: Ölüm tarihi
s.	: Sayfa
s.a.v.	:Sallallahu aleyhi ve sellem
TDVAİ	: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi
Ttc	: Tercüme
Vb.	: Ve benzeri
Yay.	: Yayınları
Y.y.	: Yüzyıl

GİRİŞ

Din olgusu, insanlık tarihiyle eş zamanlı bir gelişim göstermektedir. Din, toplumların yaşamında önemli bir yer tutmakla birlikte kültürün oluşumunda önemli bir rol üstlenmektedir.

Din olgusunun ve inanç kavramının literatürde farklı tanımları yapılmaktadır. Dil âlimleri, din kelimesinin Arapça deyn kökünden masdar veya isim olduğunu kabul ederler. Cevherî dinin “âdet, durum; ceza, mükâfat; itaat” şeklinde başlıca üç anlamını verir ve terim olarak dinin bu son anlamdan geldiğini belirtir (es-Sıhah “dyn” md.TDVİA) İnanç sözcüğü en genel anlamıyla “bir şeyi güvenle doğru sayma tutumu” olarak tanımlanabilir. Temelde din ve inanç kavramları birbirinden farklı olguları ifade etmek için kullanılmaktadır ancak din olgusu bünyesinde, inanç ve bu inanca uygun davranış ve tutumları barındırmaktadır.

Dini inançlar ve kabuller toplumsal, ekonomik ve kültürel yaşamı derinden etkilemektedir. Bu durum Türklerin İslamiyet’i kabul etmelerinden önce ve sonra yaşanmıştır.

Toplum, dinamik bir yapıdadır ve bu nedenle toplumsal değişimler her zaman yaşanmaktadır. Bu değişimlerden bazıları toplum tarafından çok çabuk içselleştirilmekte, bazıları ise toplum tarafından daha zor kabul edilmektedir. Bu değişimler içinde din ve inançlara yönelik değişimler her zaman zorlu olmuştur. Türk’lerin kitleler hâlinde İslamiyet’i kabul etmesi bu nedenle oldukça dikkat çekicidir.

Eski Türk’lerin, Orta Asya coğrafyasında var olmaya başlamalarından itibaren farklı dinlere inandıkları bilinmektedir. Değişik etmenler ile din değiştirdikleri de yapılan çalışmalarda ortaya konmuştur. Din değişikliği Türk’lerde toplumsal ve kültürel boyutta derin izler bırakmıştır. Bu derin izlerin yeni bir din kabul edildikten sonra bile devam ettiği görülmektedir. Türk’lerin din değişiklikleri tarihi ve kültürel boyutla incelenmelidir.

Türk’lerin miladi 900 yılından itibaren kitleler hâlinde Müslüman olduğu bilinmektedir. Ancak “Türkler” ifadesinin belli bir coğrafyada yaşayan ve hatta homojen nitelikler taşıyan bir kitleyi ifade etmediği unutulmamalıdır. Orta Asya’da

geniş bir coğrafya içinde birbirinden farklı özellikler taşıyan birçok Türk topluluğu yaşamıştır. Türkler, tarih boyunca çevre halklarla etik ve kültürel bakımdan etkileşim içinde olmuştur.

Türk'lerin İslamiyet'i kabulüyle ilgili en çok kabul gören tez Türk'lerin İslamiyet öncesinde İslamiyet'e yakın bir inanış içinde olduğudur. Yapılan araştırmalar bu tezin Türk'lerin İslamiyet'i kabulü sürecini anlatmakta yetersiz olduğunu göstermiştir. Türk'lerin İslamiyet'i kabul süreci karmaşık siyasi, ekonomik ve sosyal durumları ihtiva etmektedir.

Karahanlıların 10.yy başlarında Sâmanoğulları etkisiyle İslamiyet'e geçişleri Orta Asya'daki bütün Türk topluluklarının tarihi açısından önemli bir süreç teşkil etmektedir.

İslamiyet'in Orta Asya'daki Türk toplulukları arasında tasavvufi bir nitelikte yaşandığı ve yayılmasında bu niteliğin etkili bir rol oynadığı da görülmektedir. Tasavvufun mistik nitelik taşıması, Türk'lerin İslamiyet öncesi inançlarında mistik nitelikler olması bu süreci etkilemiştir. Tasavvuf "Allah'ın hakikatine ulaşabilme yolunda nefsi ve bedeni hazırlama" olarak ifade edilebilir. Tasavvuf, çoğunlukla İslam inancının bir yorum tatbik yöntemi olarak kabul edilmiştir.

İslamiyet, doğuşundan itibaren başta peygamberimiz Hz. Muhammed (s.a.v.) olmak üzere halifeler ve sahabe efendilerimiz tarafından yayılması ve tüm dünyaya ulaşması maksadıyla gerek kişilerin teşrifi gerekse mektublar ile tüm dünya İslamiyet'e davet edilmiştir. Bu amaç ile yola çıkan ve bunu görev edinen tasavvuf ve tarikat liderlerinin önde gelenlerin den birisi olan Hoca Ahmed Yesevi bu bağlamda öğrenciler yetiştirmiş eserler ortaya koymuştur.

Yesevi Hareket'in kurucusu Hoca Ahmed Yesevi, aynı zamanda irşadı yeryüzünün birçok bölgesine yayılan büyük İslam âlimlerinden biridir. Hoca Ahmed Yesevi, Çin coğrafyasında Doğu Türkistan bölgesindeki Aksu sancağının Sayram kasabasında dünyaya gelmiştir. Henüz yedi yaşında yetim kalmış ve küçük yaşta, Türkistan'ın şehirlerinden biri olan Yesi'ye yerleşmiştir. Bu sebeple de Yesevi lakabıyla tanınmış ve anılmıştır.

İlk eğitiminden sonra Hoca Ahmed Yesevi, Buhara'ya geldi ve Şeyh Yusuf Hemedani'ye (ö. 535 / 1140) bağlandı.Hoca Ahmed Yesevi, 562/1166'de Yesi'de vefat etti. Onun vefatının ardından yerine geçen her bir müridin gayreti neticesinde, zaman içerisinde Yesevi'liğin adı dünyanın birçok yerinde duyulmaya başlamış, çeşitli kesimlerden yoğun ilgi görmüştür.

Hoca Ahmed Yesevi aynı zamanda Türk edebiyatı içinde tekke edebiyatı olarak adlandırılan dini edebiyatın da kurucusu kabul edilir.Hoca Ahmed Yesevi, Türk'lerin İslamiyet'i kabul sürecinde önemli bir rol üstlenmiştir. Bu dönemde İslam öncesi inançların etkisi elbette devam etmekteydi. Eski inanışların bir anda değişmesi mümkün değildi. Bu geçiş süreci yaşanırken yeni Müslüman olan Türk'ler arasında dinle alakası olmayan yorumlar, İslamiyet adı altında yayılmaktaydı.

Hoca Ahmed Yesevi bu süreçte Kur'an ve sünnete dayalı ve hurafelerden uzak, bir İslam anlayışının bölge halkı üzerinde etkili olması için çaba sarf etmiştir. Dini ilimler konusunda derin bir bilgisi olmasına karşın İslamiyet'i halkın anlayabileceği biçimde anlatmıştır. Halka İslamiyet'i öğretmek için yazdığı şiirlere "hikmet" adı verilmektedir. Hikmet adlı şiirleri daha sonraki dönemlerde Anadolu'da şekillenecek tekke edebiyatın ilk örnekleri sayılmakla birlikte geç dönem örneklerden farklı olarak didaktik bir üslûpla oluşturulmuştur. Yesevilik'teHoca Ahmed Yesevi'nin öğrencisi olan mutasavvıflar daha sonra Anadolu sahasına gelerek İslamiyetin bu coğrafyadagelişmesinde etkili bir rol üstlenmişlerdir.

BİRİNCİBÖLÜM

1. TÜRK'LERİN İSLAMİYET ÖNCESİ İNANÇLARI VE TÜRK İSLAM MEDENİYETİ TASAVVURU

Çalışmanın ilk bölümünü oluşturan bu kısımda Türk toplumlarının İslamiyet'ten önce kabul ettikleri inançlara değinilmiştir. Bu bölümde İslamiyet ile henüz tanışmamış olan Türk'lerin insan doğasının bir gerçeği olan inanç konusundaki boşluğu doldurmak maksadıyla kabul gördükleri, inandıkları ve gereklerini gerçekleştirdikleri ve kurallarına bağlı kaldıkları İslamiyet öncesi Türk inançlarından bahsedilmiştir.

Öncesinde, İslamiyet öncesi inançlardan Türk'lerin nasıl etkilendikleri ve bu inançları neden terkettikleri konusunda bir örnek vermek gerekirse Uygur Türk'lerinden bahsetmek uygun olacaktır. İslamiyet öncesinde genel olarak çoğu Türk boyları ve toplulukları tarafından kabul edilmiş olan ve İslamiyet'le benzerlikler barındıran Gök Tanrı inancından uzaklaşarak Şamanizmi coğrafyaları gereği Çin topluluklarından etkilenerik tercih etmişlerdir. Ancak Uygur TürkleriŞamanizm'in Türk yapısıyla uyuşmamasından dolayı terketmişlerdir. Buna örnek olarak göçebe yaşam süren Türk topluluklarının genel kabulü olan hayvancılıktan her ne kadar yerleşik hayata geçerek uzaklaşmış olsalarda Şaman inancının bir gereği olan et yememek türk yapısına ve anlayışına uzak olduğu için, Uygur Türk'leri bu inançtan uzaklaşmıştır. Bölüm genelinde ise bu gibi inançlara ve Türk İslam medeniyeti tasavvuruna değinilmiştir.

Bu bölümün ilerleyen kısımlarında ise İslamiyetin doğuşu ve özellikle yayılışında büyük önem arz eden ve İslamiyetin farklı coğrafyalara yayılması için büyük katkılar sağlayan özellikle Türk topluluklarının İslamiyet ile daha sıkı ve hızlı bir bütünlük kurmasınasağlayan tasavvuf ve tasavvufun İslamiyetteki yerine değinilmiştir. Devamında ise yine İslamiyetin hoşgörü dini olduğunun en güzel şekilde temsil edicilerinden olan Ahilik teşklatı ve ilk dönem tasavvufunda Horasan ekolü ve Horasan'ın Türk toplulukları ve İslamiyet için öneminden bahsedilmiştir.

1.1. Türklerin İslamiyet Öncesi İnançları

“Türk” sözcüğü, tarih boyunca farklı anlam ve şekillerde kullanılmıştır. Türklerin insanlık tarihine dayanan bir geçmişe sahip olması, yazıyı geç tanımaları ve göçebe yaşam şeklini benimsemelerinden dolayı Türk adının anlamı ve kökeni hakkında birçok söylentinin ve farklı anlamların ortaya çıkmasına sebep olmuştur. İnsan varlığının en temel güdülerinden biri olan inanç Türk tarihi boyunca farklı temeller ve şekiller ile yaşanmıştır.

Türkler, tarih boyunca birçok farklı din veya inanç sisteminden etkilenmiştir. Orta Asya'daki en eski Türk toplumlularının inanç sistemleri, üçlü bir din anlayışından, ataların kültüründen, doğa kültüründen ve gökyüzü tanrısı kültüründen oluşur. Bunların arasında ata kültürünün, eski Türk gruplarının en eski inançlarından biri olduğu söylenebilir. Atalarının ölümünden sonra ailesine yardım edebileceği inancından doğan ata kültü, korku ve saygı ile karıştırılmış, Budizm ve Manihizm gibi yabancı dinlerin yayılmasının ardından Türkler arasında güç kaybı olmadan varlığını sürdürmüştür.¹

Türklerin eski dinleri üzerine çeşitli tezler üretilmiş ve değerlendirilmiştir. Fuad Köprülü de dâhil olmak üzere bazı araştırmacılar, Türklerin Çin'lilerin yıllıklarında belirtilen Türklerin keçeden resimler yapıp, bunların yanında kurda değer verme bilgileri göz önünde bulundurularak Türklerin totemizmi benimsemesi fikrini desteklemektedirler.²

Eski Türk Dinlerine ilişkin öne sürülen bir başka tez, Türklerin Şamanizm'i bir din olarak kabul etmesidir. Buna dair birçok araştırma sürdürülmüş ve bir kısmı Şamanizm'in Türklerin dini olduğunu savunmuşlardır. Avrupalıların, Türklerin tüm dini sistemlerine “Şamanizm” diyerek yanlış karara vardıkları düşünülmektedir.³

1.1.1. Totemcilik (Totemizm)

Totemcilik, insan ve doğal nesnelere arasında bir bağ olduğuna inanılan bir davranış sistemidir. Bu sistemde, insan, hayvan ve bitki gibi varlıklar arasında bir tür

¹ Turan, Şerafettin (1994), *Türk Kültür Tarihi*, Bilgi Yayınları, Ankara s. 110.

² İnan, A. (1976). *Eski Türk Dini Tarihi*, Kültür Bakanlığı Yayınları, İstanbul s. 7.

³ Gökalp, Ziya. (1976). *Türk Medeniyeti Tarihi*, Hz. İsmail Aka; Kazım Yaşar Koprıman, Kültür Bakanlığı Yayınları, İstanbul s. 40.

akrabalık ya da gizemli bir bağ olduğu düşünülmektedir. İnsan ve doğal varlıklar arasındaki bu bağ mitoloji yoluyla kuşaktan kuşağa aktarılmaktadır.⁴

Türk mitolojisinde Türklerin kurttan ya da kayın ağacından türediklerine dair anlatılar totemciliğin izlerini taşımaktadır. Totemcilikte insan ve doğa varlıkları arasındaki bu gizemli bağ bazı doğa varlıklarını kutsal hâle getirirken diğerlerinin kutsal nitelik taşımadığını göstermektedir. Totem olarak kabul edilen hayvana ya da bitkiye sadece dinsel törenlerde dokunulabilir. Başka bir ifade ile totem olarak kabul edilen varlığın herhangi bir zamanda tüketilmesi mümkün değildir. Dini törenlerde bu varlıkların tüketilmesi bu totemlerin insanlara sıradan insanlardan üstün güçler vereceği inancından doğmuştur.

1.1.2. Canlılık, Ruhçuluk (Animizm)

İlkel dinlerin hemen hepsinde karşımıza çıkan Animizm, en temel ifade ile çevrede bulunan her varlığın bir ruhu olduğu inancıdır. Bu inanca göre ruh canlıdır sadece bedene bağlıdır. Bu inanç, ruhun bedeni terk ettikten yani öldükten sonra da yaşadığını ifade etmektedir.

Ölülerin yaşayanlardan farklı bir ortamda yaşamaya devam ettiği inancı olan animizm, ölenlerin ebediyen dünyayı terk etmedikleri, bunların ruhlarının cenazenin çevresinde, ağaçlarda, bitkilerde ve giderek tüm doğada dolaştığı inancıdır. Bu inanç, doğayı, bu ruhlar sayesinde canlı olarak algılamaktadır.

1.1.3. Şamanizm

Şamanizm, “şam, kam, baksı” olarak adlandırılan din adamları vasıtasıyla gerçekleştirilen inanç ve uygulamalar bütünü olarak tanımlanmaktadır.⁵

Şamanizm, sihre dayanan bir kabile dinidir. Eberhard, Şamanizm'in Türklerdeki varlığının ilk kanıtının 519'daki Cücenlerden olduğunu söylemiştir. Bu dönemde kadın bir şaman, sonbahar mevsiminde ovada çadır kurarak yedi gün boyunca oruç tutup dua ettiğini açıklar. Sayyah İbn Fadlan ayrıca, Oğuzlar'daki bazı kurbanlardan ve onları

⁴ Tezcan, Mahmut (1996), *Kültürel Antropoloji*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara s. 42.

⁵ Tezcan, Mahmut; a.g.e, s. 42.

yöneten yaşlılardan da bahseder. Fadlan'a göre, Oğuzlar bu yaşlı şamanların sözlerini dikkate alır ve ona uygun eylemleri yapmaktadırlar.⁶

- Şaman inancına göre, evren üç bölümden oluşur:
- Gökyüzü: Parlak. İyilik, güzellik ve mutluluk bulunmaktadır. Gökyüzü 17 kattan oluşur. En büyük Tanrı / ruh olan Ülgen, eşiyle ve çocuklarıyla birlikte, iyi ruhlarla beraber oturur.
- Dünya: İnsanların yaşadığı yer.
- Yer altı: Karanlıktır. 14 kattır. Kötülüğün, tatsızlığın ve çirkinliğin egemen olduğu yerdir. Bu yüzden cehennemdir. Korkunç bir tanrı / ruh Erlik ailesi ve ona bağlı şeytani ruhlar yer altında bulunur.⁷

Türk tabiatının imgesi şamanlıktır. Gökalp, şamanizmi eski Türklerin dini kabul etmemiş, bir sihir sistemi olarak görmüştür. Dolayısıyla Türkler arasındaki Şamanizm “Toyunizm” olarak adlandırılır.⁸

1.1.4. Budizm

Budizm, M.Ö. VI. yüzyılda Hindistan’da ortaya çıktıktan sonra M.Ö. III. yüzyılda itibaren diğer coğrafyalarda etkili olmaya başlamıştır. Budizm, Türklerin kabul ettiği dinler arasında onları en çok etkileyen dinlerden biridir.⁹ Temel inancına göre, tenasüh (ruh göçü), yaratıkları Nirvana'ya (sonsuz mutluluk) ulaşana kadar defalarca yeniden doğar.¹⁰

1.1.5. Zerdüştlük

Zerdüş tarafından kurulan Zerdüştlük, M.Ö. 628-551 tarihlerinde Türkistan’da yayılmıştır. Orta Asya Türk sanatı ve kültürü üzerinde etkili olmuştur. Zerdüştlükteki ateş kültürü, İran kültüründe tapınma nesnesidir. Hâlbuki Türklerde ateş,

⁶ Ocak, Ahmet Yaşar; (1983), *Bektaşî Menakıplarında İslâm Öncesi İnanç Motifleri*, Enderun Kitabevi, İstanbul, s. 103.

⁷ Turan, Şerafettin (1994), *Türk Kültür Tarihi*, Bilgi Yayınları, Ankara, s. 103.

⁸ Tezcan, Mahmut (1996), *Kültürel Antropoloji*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara s. 118.

⁹ Turan, Şerafettin (1994), *Türk Kültür Tarihi*, Bilgi Yayınları, Ankara, s. 96.

¹⁰ Ocak, Ahmet Yaşar (2000) “*Anadolu Süfiliğinde Ahmed-i Yesevî ve Yesevîlik*”, Yesevîlik Bilgisi, edit. Cemal Kurnaz, Mustafa Tatcı, MEB Yayınları, Ankara s. 93.

temizleme aracı olarak tanımlanmaktadır. Horasan ve Maveratünnehir yöresinde Hazar kıyıları bölgesinde Zerdüştlüğe giren bazı Türk toplulukları bulunmaktadır.¹¹

1.1.6. Maniheizm

Maniheizm 216-277 yıllarında Mani tarafından kurulmuş evrensel nitelikte bir dindir. Özellikle Hıristiyanlık, Mazdeizm, Budizm ve Mezopotamya dinlerinden pek çok unsur içerir ve bu konuda bir sözdizimsel karaktere sahiptir. Mani dini, iki ilkeye; iyi-kötülük, karanlık-ışık, dayanır ve buna göre içinde yaşanılan evren, iyi ve kötü öğelerin birleşiminden meydana gelir. 763'ten bu yana Uygurların resmi dini Maniheizm kabul edilmiştir.¹²Uygurların bu dinin etkisiyle savaşçı özelliklerini kaybettikleri bilinmektedir.

1.1.7.Eski Türk'lerde Tek Tanrı İnancı

Eski Türklerin dini inançlarıyla yaşamları iç içe sürmüştür. Toplumun gelişiminin en önemli unsuru din olarak görülmüştür. Dinin gelişimine paralel şekilde sosyal gelişmeler meydana gelmiştir. Türklerin eski dinleri hakkında pek çok tartışma söz konusudur. Eski Türk dini, Gök dini, Gök Tanrı merkezinde şekillendirilmiş tamamıyla kendine has monoteizmdir.¹³

Türklerde Tanrı "Tengri" kelimesinde dile getirilmiştir. Tengri, eski Türk inancında, din sisteminin merkezinde bulunan tek yaratıcı olarak bilinmektedir. Eski Türk belgelerinde genellikle "kök-Tengri" olarak anılır. Bu bağlamda Eski Türk inançları "Kök-Tengri dini" olarak adlandırıldı.¹⁴

Birçok araştırmacı, eski Türklerin dini hayatının, tek Tanrılı inanç olduğunu belirtmektedir. Abdülkadir İnan, ilk Türk imparatorluğunun ardından Eski Türklerde Tanrı anlayışının, Gök Tanrı olduğunu belirtir.¹⁵Gök Tanrı dini, eski Türklerin hüküm

¹¹ Bartold V. (1975), "*Orta Asya Türk Tarihi Hakkında Dersler*" Kültür Bakanlığı Yayınevi, İstanbul s. 18.

¹² Bartold V. a.g.e. s. 19.

¹³ Bartold V.; a.g.e. s. 24.

¹⁴ Kafesoğlu, İ., (1999). *Türk Milli Kültürü*, Boğaziçi Yayınları, İstanbul, s. 308.

¹⁵ İnan, A. (1976). *Eski Türk Dini Tarihi*, Kültür Bakanlığı Yayınları, İstanbul s. 18.

süren dini olduğunu söyleyerek, Gök Tanrı'nın bozkır kabilelerinin inancındaki tek yaratıcı olduğu ve dini inançların merkezinde bulunduğunu söylemektedir.¹⁶

Ögel (1979), Türklerin Tek Tanrı anlayışı üzerine görüşlerini dile getirirken, Türklerin disiplinli bir yaşam ve toplumsal düzene sahip olmaları sebebiyle erken çağlarda Tek Tanrı anlayışına sahip oldukları fikrindedir.¹⁷

Tanyu (1980) ise Tek Tanrı anlayışının Eski Türklerdeki varlığını savunan bir başka araştırmacıdır.¹⁸ Orta Asya gibi muazzam bir coğrafyada yaşayan Türk toplulukları, zaman içinde çeşitli inanç sistemlerini benimsemiş, bir tanesini terk etmiş ve diğerine geçmiştir. Önceki inanç sistemi yenisinin gelmesiyle ortadan kalkmamış, varlığını yeni inanç sistemine sığdırarak devam ettirmiştir. Türklerin girdiği her yeni din, düşünce ve yaşam tarzlarını, yeni bir şeyler öğreterek bir dereceye kadar etkilemiştir.¹⁹ Bunların yanı sıra, dağ, orman ve ağaç kültüne dayanan Animistler (doğa bilimcileri) olduğunu iddia eden çalışmalarda bulunmaktadır.

1.1.8. Türk'ler ve Semavi Dinler

Türkler, yukarıda bahsedilen inanç sistemleriyle beraber semavî dinlerin de etkisinde kalmışlardır. Hazarlar Yahudiliği 740'ta kabul ettiler. Hazarlar arasında Yahudilik hakan ve çevresiyle ya da yönetici ve aristokrat grubuyla sınırlıydı. Hazar ve Karaylar'a ek olarak, Kaliz, Kabar ve Kıpçak gibi bazı Türk kabileleri de Yahudiliği kabul etmiştir.²⁰

Türklerin dinsel tarihlerinin belli bir dönemiyle beraber karşılaştıkları evrensel ve büyük dinlerden biri de Hristiyanlıktır. Türklerin Hristiyanlıkla tanışması eski zamanlara dayanıyor. Orta Asya'da Hristiyanlığın varlığı hakkında bilgi IV. yüzyıldan daha ileri gitmiyor.²¹ Türklerin Hristiyanlıkla temasları çoğunlukla doğu kiliseleriyle olmuştur. Ortodoksluk bu bağlamda ilk sırada yer almaktadır. Türklerin Hristiyanlığın

¹⁶ Kafesoğlu, İ., a.g.e. s. 199-205.

¹⁷ Akpınar, T. (1986). "Eski Türklerin Dini Tek Tanrı İnancı mıydı?", Tarih ve Toplum, s. 145-149; Ögel, B. (1979). *Türk Kültürünün Gelişme Çağları*, Kömen Yayın Dağıtım, Ankara, s. 311.

¹⁸ Doğan, A. (2002). "İslamiyet'ten Önceki Türk İnancına Dair", Türkler, C. III, s. 305-320; Tanyu, H. (1980). *İslamıktan Önce Türklerde Tek Tanrı İnancı*, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara, s. 6.

¹⁹ Güzel, Abdurrahman, (2007), *Ahmet Yesevî'nin Fakr-nâme'si Üzerine Bir İnceleme*, Öncü Kitap Yayınları, Ankara, s.73.

²⁰ Kuzgun, Şaban, (2015), *Hazar ve Koray Türkleri*, Bilge Kültür Sanat Yayınları, s, 125.

²¹ Bartold V. (1975), "Orta Asya Türk Tarihi Hakkında Dersler" Kültür Bakanlığı Yayınevi, İstanbul s. 18.

etkisi altına girmesinin en büyük nedeni, o zamanlar Bizans İmparatorluğu ile yakın bir ticari ilişki içinde olmalarından dolayıdır. Genel olarak, Hıristiyan Türkler üç gruba ayrılır;

- a) Şahsen veya küçük gruplar halinde Hıristiyanlığa geçen Türkler,
- b) Kültürünü din ile birlikte değiştirenler,
- c) Hıristiyan olan ancak dil ve kültürlerinin birçok özelliğini muhafaza edenler.

1.1.9. Türk'lerin İslamiyet'le Tanışmaları

Türkler 751 Talas savaşı ile İslamiyet'le tanışmışlardır ancak bu dönemden önce de Araplar ve Türkler birbirini tanımaktadır. Türkler, Emevilerin yanlış politikaları nedeniyle hemen İslamiyet'i kabul etmemişlerdir. Abbasiler döneminde kitleler hâlinde İslamiyet'in kabul edilmesinde Abbasilerin olumlu politikaları ve sosyo-ekonomik nedenlerin etkisi yadsınamaz.

Bir toplumun din değiştirme süreci arayış ile başlamaktadır. Türklerin İslamiyet'i kabul etmeden önce geleneksel inanç sistemlerinin yanı sıra Budizm, Zerdüştlük, Maniheizm, Hıristiyanlık Musevilik gibi dinlere inanmışlardır. Farklı dinlere inanma durumu toplumsal olarak bir arayışın olduğunu göstermektedir. Bir toplumun din değiştirme sürecinde arayış ve yeni bir dinle karşılaşma evreleri kadar bu yeni dine mensup toplulukla ilişkileri de önemlidir.²²

1.2. Türk İslâm Medeniyeti Tasavvuru

Birçok alanda yeni krizlerle karşı karşıya olan insanlığı huzura kavuşturabilecek yeni bir medeniyet tasavvuru üzerine düşünmek gerekiyor. Dinî ve metafizik değerlerden arındırılmış seküler, maddeci-pozitivist bilgi, bilim tasavvuru ve bunlar üzerine kurulu Batı medeniyet anlayışının sosyopolitik alanda küreselleşmesiyle insan insanın kurdu hâline geldi. Hz. Muhammed (s.a.v.)'e gönderilen İslâm, bu bağlamda, ahlâkî ve sosyal bir düstur anlamında sadece bir din vazetmekle kalmadı, aynı zamanda dünyanın bir kesiminin zihniyetlerini de değiştirdi. Kısa sürede kendisine özgü ve özgün bir medeniyet oluşturdu.

²² Turan, Şerafettin (1994), *Türk Kültür Tarihi*, Bilgi Yayınları, Ankara, s. 27.

Dolayısıyla Sâsânî, Grek-Bizans ve Çin-Hint medeniyetleri ile hesaplaşması ve kısa sürede kendine özgü bir bilgi, bilim ve medeniyet kurgusu oluşturmasının temelleri incelenmelidir. Yüzyıllarca farklı dil, ırk ve dinî tasavvurlara sahip insanlara esenlik ve barışı sağlayan İslâm dini ve medeniyeti, şimdilerde niçin yitik konumda ve yeniden diriltmek için neler yapabiliriz? Yitik medeniyetimizin kuruluş kodlarını Atayurt ve Anayurt bağlamında yeniden keşfetmek ve güncel sorunlara çözümler üretebilecek bir bilgi, bilim ve felsefesi tasavvuru oluşturmak ve bunları hayata geçirmeye çalışmak gerekir. Hanefî fikhî ve Mâtürîdî itikadî yapıyla oluşan resmi İslâm tasavvurunu halka ulaştırarak onun içselleştirilmesini sağlayan Hoca Ahmed Yesevî'nin yol ve yöntemini yeniden okunmalıdır.

1.2.1. Tasavvuf ve Tarikatların Ortaya Çıkışı

Sûfi ve tasavvuf kelimelerinin kökeni hakkında çeşitli görüşler bulunmaktadır. Kuşeyri ve Hücveri, kelimenin Arapça kökenli olmadığını iddia ederler. Ancak Arapça olduğunu iddia edenler de bulunmaktadır.²³

Tasavvuf kelimesine kök olarak ileri sürülen başlıca kelimeleri: Ashab-ı Suffe, Sufane (bir çöl bitkisi), sıfat, saff-ı evvel, yunanca hikmet anlamına gelen Sofia, Safvet ve Suf vb. şeklinde sıralayabiliriz. Bu ileri sürülen görüşlerden en çok hüsnü kabul gören dil bilgisi kuralları açısından da uygun olanı, yün anlamına gelen 'Suf' tur.²⁴

Tasavvufun subjektif bir tecrübe olması ve yaşandıkça anlaşılan bir ilim olması dolayısıyla sınırlı kalıplar içinde tanımı oldukça zordur. Sûfilerin, içinde buldukları ruh hallerine ve kabiliyetlerine göre tasavvufun tanımını yapmaları, tasavvuf tarihindeki gelişim ve sosyokültürel çevrenin etkisiyle birden çok tasavvuf tanımı ortaya çıkmıştır.²⁵

Tasavvuf için yapılan tariflerin birkaçını şöyle sıralayabiliriz: Tasavvuf; nefsin hoşlandığı şeyleri bırakmaktır. Tasavvuf, en iyi bir ahlaktır ki o en iyi bir zamanda, en

²³ Haksever, Ahmet Cahid (2012), “*Tasavvuf Tanımları*” *Tasavvuf El Kitabı*, Otto Yayınları, (s. 27-32), Edit. Kadir Özköse, Ankara, Grafiker Yayınları, s. 13.

²⁴ Kara, Mustafa, (2013), *Tasavvuf ve Tarikatlar Tarihi*, (11. Baskı), Dergâh Yayınları, İstanbul s. 23.

²⁵ Haksever, Ahmet Cahid, *a.g.e.*, s. 19.

iyi bir toplulukta, en iyi bir kimseden açığa çıkmıştır. Tasavvuf, her güzel huyla huylanmak ve her çirkin huydan kaçınmaktır.²⁶

Tasavvuf, Allah'ın seni senliğinde öldürmesi ve kendi benliğinde diriltmesidir. Mutasavvuflar farklı şekillerde açıklanan tasavvufu ilahi kaynaklı bir hikmetin bu düşünce sistemine katılmış olan kimseler tarafından yeni gelen kişilere onu aktarma geleneğinin lügattaki ismidir. Böylelikle tasavvuf, hem zaman içersinde sürüp gitme hem de sonsuz bir kaynak olması nedeniyle sonu gelmeden kesintiye uğramadan süregelen bir yenilenmedir.²⁷

1.2.2. Tarikatlarda Vuslat; Allah'a Ulaştırma Yolları

Lügatta; 'tutulan veya gidilen yol', "usul", "hal"²⁸ anlamlarına gelen tarikat kelimesi, Arapçada 'vurmak' anlamına gelen "Tark" kökünden gelir. Yürürken ayakla yere vurulduğu için yola "Tarik" denilmiştir. Sözlükte yol anlamına gelmekle birlikte, tasavvuftaki asıl manası ayrıdır. Bu yol umumi, avami olmayıp, kutsi ve hususi bir yoldur.²⁹

Tarikatlar, saliki manen temizler, tasfiye ve tezkiye yoluyla kalpleri Allah aşkına hazır hale getirir.³⁰

İnsanın iç âleminin güzelleşmesi ve huzura kavuşması için ehli gönül kişilerin buldukları çarelere, yönlendirmelerine ve gösterdikleri yollara tarikat denilmektedir. Çünkü Allah'a âşık olmanın yolları sonsuzdur. Her bireyin kişisel özellikleri ve benlikleriyle Allah'a ulaşabilmesi için gittiği farklı yol ve usuller tarikat olarak nitelendirilebilir.³¹

Tarikat kavramı, daha sonra gelen sufilerce belirli bir şeyhe intisap eden, sülük konusunda birtakım kuralları kabul eden, zaviye ve tekkelerde belirli gün ve gecelerde

²⁶ Sunar, Cevat, (1966). "Tasavvuf ve Kur'an", AÜİFD, C:14, s. 53-65.

²⁷ Altıntaş, Hayrani (1981) "Tasavvuf", AÜİFD, C: 24, s. 413-423.

²⁸ Doğan, Mehmet, (1989), *Büyük Türkçe Sözlük* (6. Baskı), Beyan Yayınları, İstanbul, s. 1061.

²⁹ Revnakoğlu, Cemaladdin Server, (2003), *Eski Sosyal Hayatımızda Tasavvuf ve Tarikat Kültürü*, Edit. M. D. Bayın, & İ. Dervişoğlu, İstanbul, Kırkambar Kitaplığı, s. 37.

³⁰ Taftazani, Ebu-l Vefa, (1997), "Gazzali'nin Tasavvuf Ekollerine Etkisi ve Gazzali'den Sonra Ortaya Çıkan Tarikatlar", Çev. M. Aşkar, A.Ü.İ.F.D, C: 36, s. 471.

³¹ Kara, Mustafa, (2002), *Günümüzde Tasavvuf Hareketleri*, Dergâh Yayınları, İstanbul, s. 16.

periyodik olarak bir araya gelen, düzenli zikir ve ilim meclisleri tertipleyen sufilerden oluşan gruplara verilen bir ad olmuştur.³²

Tarikat, islam geleneği ile birlikte filizlenen tasavvuf akımının farklı ekoller halinde kurumsallaşmasıyla söz konusu her bir ekol için kabul gören ve kullanılan bir kavramdır. Daha geniş bir çerçevede bakılacak olursa sadece İslam'da değil, İslam dışındaki birçok gelenekte de bulunan ve yaşam tarzı ve mistik düşünceyle tanrısal bilgiye ulaşmayı, hakikate ulaşıp kurtuluşa ermeyi ya da tanrıda son bulmayı hedefleyen dini akımları da ifade etmektedir. Tarikat, Allah dostlarının, kendilerinde görülen veya kendilerine ilham olunan tecelliyat neticesinde, her birinin kendi meşrebine ayrı ayrı tuttıkları, kurdukları ve gösterdikleri yoldur.³³

Tarikatın merkezinde bulunan şeyhin çevresinde onunla her an yan yana olan ve fikir alışverişi bulunan bir topluluk mevcuttur. Bu halkanın dışında, şeyhi zaman zaman ziyaret eden, diğer vakitlerde kendi iş ve meslekleri ile uğraşan ve genellikle zaviyenin gelirinin büyük bir kısmını sağlayan müridlerin oluşturduğu daha geniş bir halka yer almaktadır.³⁴

Tarikatları analiz ederken göz önünde bulundurulması gereken iki nokta vardır:

İlk nokta şüphesiz “Esmâ yolunu” gözetilen tarikatlar iken, diğer nokta Zikre gerek duymadan Allah (c.c.) ulaşılabileceğini savunan tarikatlardır.

Seyr-i Sülûk usullerine bağlı olarak tarikatlar, ruhanî ve nefsanî olarak iki gruba ayrılmaktadır. Ruhanî usulde ruh, evrâd ve ezkârla güçlendirilerek kötülük niyetinde olan nefis etkisiz hale getirilmeye; nefsanî usulde ise nefis, bazı riyazet ve mücahedelerle direkt olarak etkisiz hale getirilmeye çalışılır. Ruhânî usulde insanın göğsünde yer aldığı kabul edilen kalb, ruh, sır, hafî, ahfâ adlı beş latife ile (letâif-i hamse) birlikte ism-i zât (Allah) zikri gerçekleştirildikten sonra iki kaş arasında bulunduğu farz edilen nefsin ve ardından bütün bedeninin zikre katılması sağlanır. Nefsanî metodu kabul gören ve uygulayan tarîkatlarda Allah'ın (c.c) bazı isimleriyle zikre devam edilerek nefis ilk mertebe olan emmârelik niteliklerinden sırasıyla levvâme,

³²Taftazani, Ebu-l Vefa, (1997), “Gazzali'nin Tasavvuf Ekollerine Etkisi ve Gazzali'den Sonra Ortaya Çıkan Tarikatlar”, Çev. M. Aşkar, A.Ü.İ.F.D, C: 36, s. 472.

³³Revnakoğlu, Cemaladdin Server, (2003), *Eski Sosyal Hyatımızda Tasavvuf ve Tarikat Kültürü*, Edit. M. D. Bayın, & İ. Dervişoğlu, İstanbul, Kırkambar Kitaplığı, s. 38.

³⁴Günay, Ünver, (2011), *Din sosyolojisi*, (10. Baskı), İnsan Yayınları, İstanbul s. 307.

mülhime, mutmainne, râziye, marziyye ve kâmile/zekiyye mertebelerine ulaştırılmaya çalışılır.³⁵

Günümüze kadar süregelen olan tarikatların çoğu bugünkü yapıları ve adlarıyla, kendilerine özgü ezkâr, âdâb, evrâd, erkân, vakıf ve tekke gibi kurumları ile VI/XII. yüzyıl ve devamında sürmüş, zamanla ise her biri birçok kola ayrılarak dünyanın pek çok farklı coğrafyasına yayılmıştır.³⁶ Kadiriyye, Rifaiyye, Yeseviyye, Bektaşiyye, Nakşibendiyye, Kübreviyye Mevleviyye, Halvetiyye ve Şazeliyye bunların en bilindikleridir.³⁷

Tarikat mensubu kişi, genel olarak serbest ve hür hareket eder, kanaat ve fikirlerini ortaya koymaktadır. Özellikle edebiyat, şiir, musiki, âdâp ve ahlak bunlar içerisinde çok gelişmiş, içlerinde büyük hâkimler (hükema) ve düşünürler yetişmiştir.³⁸

İnsanı Allah (c.c)'a ulaştıran yollar, yaratıklarının nefesleri sayısı kadardır. Çünkü Allahü Teâlâ'nın kullarını Zât-ı Ehadiyyetine erdirmek için, bâtinî ve zahirî olmak üzere mahlûkatın nefesleri adedince sebep halk etmiştir. Tarikat ve tasavvuf erbabının benimsediği bir geleneğe uygun olarak insanları Allah'a (c.c) ulaştıran bu yollar, üç kısımda mütalaa edilmektedir: Ahyâr, ebrâr ve şuttâr yolu olarak bu üç yol isimlendirilmektedir.³⁹

1.2.3. Tarikatların Toplum Üzerindeki Etkileri

Tarikatlar genel olarak takvayı bırakmama, lutfâ saygılı olma, akraba olan olmayan her türlü hak sahibine karşı zulümden uzak durma, gerekli tüm şartlarda sünnetten ayrılmama, yasaklı şeylerden uzaklaşma, şeriat hükümlerine uyma ve bu hükümleri ilke olarak benimseme olarak nitelendirilebilir.

Mutasavvıfların sünnete bağlı yaşamak, O'nun yolundan ayrılmamak, geceleri vird çekmek, teheccüd namazı kılmak, Allah'ı bolca zikretmek onların en güzel hasletlerindedir. Ancak hayat sadece bunlarla sınırlı değildir veya hayatın gerçekleri sadece bunlar değildir.

³⁵Öngören, Reşat (2011). “*Tarikat*”, *TDVİA*, c. LX, İstanbul, s. 96.

³⁶Öngören, Reşat (2011). “*Tarikat*”, *TDVİA*, c. LX, İstanbul, s. 96.

³⁷Öngören, Reşat (2011). “*Tarikat*”, *TDVİA*, c. LX, İstanbul, s. 97.

³⁸Uludağ, Süleyman (2005). *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, Kabcacı Yayınevi, İstanbul, s. 344.

³⁹ Türeci, Osman (1992). “*Ahmed Ziyauddin Gümüshanevi'nin Şeriat, Tarikat ve Tasavvuf Anlayışı*”, *Ahmed Ziyauddin Gümüshanevi Sempozyumu*, 11-12 Temmuz, İstanbul, s. 73-88.

Tasavvuf, kötülük için kullanıldığı vakit etkisi büyük olur. Geçmiş dönemlerde İslâm âleminde görülen sapmaların birçoğunun temeli yozlaşmış ve İslâma aykırı bazı tasavvuf fikirleridir. Nitekim şeytana tapan “Yezîdiler” bile Hasan Basrî (k.s.) hazretlerine bağlı tasavvuf ehliydliler.⁴⁰

Tasavvufa ve tarikatlere ilişkin terimlere bakıldığında sosyal yaşamdaki etkileri küçümsenmeyecek düzeyde olduğu görülmektedir. Bireylerle ve toplumsal yaşamla doğrudan etkisi olan bir ilim dalı kapsamındaki tarikatler, bu sahaları etkileyen diğer bilim dallarıyla da yakın bağ içerisindedir. Konular ve dayanaklar itibariyle İslami bilgilerle yöntemler ve alanları bağlamında da felsefi, psikolojik sosyal ilimleriyle etkileşim halindedir. Dolayısıyla sosyal yaşamda arka plana atılmayacak tasavvufi hareketler bireysel ve toplumsal hayatın her döneminde karşılaşılabilecek düzeyde mühim vakalardır. Tasavvufi hareketlerin toplum üzerindeki etki düzeyinin geniş olma sebebi aşağıdaki maddelerle sıralanabilir;

- Tasavvufi hareketler, toplumun her üyesini içinde barındırır, yaş, cinsiyet ve meslek ayrımı yapmaz.
- Tasavvuf okulları çok yönlü sosyal hizmetler sunan kurumlar olmuştur.
- Halk eğitim merkezleri olarak konumlarıyla eğitim ve öğretime katkıda bulunmuşlardır.
- İnsanlara ibadet etme ruhunun verildiği ve yüreklere yerlerine göre hitap ettikleri barışçıl, dervişlerin yetiştirildiği yerlerdir.
- Bireyler çalışmaya, bir araya gelmeye, helal rızık yemeye, Hak'dan daha çok takdir görmeye çalışmaya ya da bir meslek sahibi olmak için ekonomik yaşamda etkili olmaları için teşvik edilir. Manevi yolda ilerlemenin temeli helal lokma yemekten geçer.
- Kardeşlik, birlik ve dayanışma anlayışı sevgi, hoşgörü vb. tüm üstün ahlaki değerlerin aşılandığı ve uygulanmaya çalışıldığı yerlerdir.
- Mimaride, müzik, hat sanatı ve özellikle edebiyatta, toplumun kendine özgü eserler meydana getirdikleri, kültür ve medeniyete zenginlik kattığı görülmektedir.

⁴⁰Hilmi, Ömer F, (2014), *Maddi ve Manevi Zulüm*, İlim Şehri Yayınları, İstanbul, s. 22.

- İslam'ın yayılmasındaki rolleri çok büyüktür.
- Bütün bunlara ek olarak, toplum üzerinde dini, politik, sosyal, kültürel, askeri ve ekonomik açıdan kötüye kullanılmak istendiğinde olumsuz etkileri olduğu bir gerçektir.

1.3. İslâm Medeniyetinin Horasan Hareketi

Yesevilik hareketi Türklüğün yalnızca gönül gözünü duyup, ruhunu manevî değerlerle süslemekle yetinmemiş, Türklüğe yüzyıllar boyunca yeni amaçlar ve fetihler yapan bir yol gösterici olarak tesirini günümüze kadar sürdürmüştür. Ahmed Yesevî'nin Türk yurtlarında kendilerinden önce ve sonra benzeri görülmemiş kalıcı bir tesir bırakmasında yetiştirdiği ve Türk dünyasının dört bir tarafına gönderdiği öğrencileri etkili olmuştur. Ahmed Yesevî'nin eseri olan *Dîvân-ı Hikmet*, İslâmî Türk edebiyatının *Kutadgu Bilig*'ten (Kaşgarlı Mahmut) sonraki en eski ve en önemli örneğidir. Türkçe ile kaleme alınmış olması lisan ve edebî çalışmaların nadir olduğu bir dönemde çok büyük önem arz etmektedir. Ayrıca eski halk edebiyatının birçok ögesini kullanarak İslâm'ı millî şekil ve vezinle ifade eden ilk eser olma özelliğini taşımaktadır.⁴¹

Bahsi geçen dönemde ilim dili Arapça ve Farsça'ydı ve Ahmed Yesevi de bu dillere hâkim olmasına rağmen irşad faaliyetlerinde Türk dilini özellikle tercih etmiştir. Çevresinde Türkçe bilen ve İslâm'la yeni tanışmış olan göçebe topluma onların dili ile seslenmesi hem insanların İslâm'ı daha kolay hem de daha anlaşılır bir şekilde anlatmasına uygun ortam hazırlamıştır. Sonuç olarak Hoca Ahmed Yesevi Türk edebiyatına ve Türk dünyasına muazzam bir eser bırakmıştır.

Ahmed Yesevî'nin soyundan gelen ve İslâm dünyasının değişik yerlerinde yasadıkları ve irşad faaliyetinde buldukları kaydedilen tasavvuf âlimlerinden bir kısmı çeşitli kaynaklarda söylenmiştir.⁴²

Hoca Ahmed Yesevî, yukarıda da anlatıldığı gibi eserlerini Türkçe ile oluşturmuş bir mutasavvıftır. Arapça ve Farsça dillerini anlamayan bir topluma, kendi

⁴¹ Ecer, Ahmet Vehbi; (1993), “Ahmet Yesevî’de Dînî Tolerans ve Anadolu’da Etkileri”, *Milletler Arası Hoca*

Ahmed Yesevî Sempozyumu Bildirileri, Kayseri, s. 101.

⁴² Qarayev, Yasar Vahid; “Yesevilik ve Türk Millî Kültürünün Tarihinde O’nun Yeri”, *Milletler Arası Hoca Ahmet Yesevî Sempozyumu Bildirileri*, Kayseri, 1993, s. 131.

dilleri ile hitab etmesi kısa zamanda İslâm'ın bu bölgede yayılmasına vesile olmuştur. Etrafında toplanan dervişleri çeşitli memleketlere göndermiş ve yanında tutmayarak İslâm'ın başka diyarlarda yayılmasına ortam hazırlamıştır. Bugün Balkanlar'da, Anadolu'da tesirlerinin bütün canlılığı ile sürüyor olması uyguladığı bu isabetli yöntemin bir sonucudur. Sûfi hareketler özellikle Moğol istilasının sonrasında, Orta Asya Türk topluluklarının Müslümanlaşmasında önemli bir rol oynamıştır.⁴³

Hoca Ahmed Yesevî'nin yaşadığı dönemi ve dönemin ihtiyaçlarını görüşü sayesinde, onun kullanılan dil ve özelliklerini iyi kullanması ve anlaşılır lisan ile hikmetlerini dile getirerek tasavvuf ve İslâm'ın genel konularını çevresine rahat şekilde anlatmasına yardımcı olan en büyük etken olmuştur. Bu durum o dönemde ve kendisinden sonra Türk İslâm dünyasının İslâm ile doğru bir şekilde tanışmasına ve İslâm'ın Türkler arasında hızla yayılmasına doğrudan tesir etmiş ve yarar sağlamıştır.

Yesevî, hikmetleri aracılığıyla dinî ve millî değerleri birleştirerek milli değerlerine bağlılıkları ile bilinen Türk toplumlarında İslamı yaymak için uygun imkân ve ortamı oluşturmuştur. Hoca Ahmed Yesevî, Yesi bölgesinde dergâh inşa edip özellikle bölgenin göçebe Türk topluluklarına yönelik şuurlu bir tebliğ ve irşat faaliyeti yürütmüştür. Bu faaliyetler tarihî seyir içerisinde dil, kültür hayatının şekillenmesi açısından önemli sosyo-dini hadiseler olarak karşımıza çıkmaktadır. Ayrıca milli kimliğin oluşması noktasında da çok önemli bir hadise olarak görebiliriz. Bu bağlamda ilkeli, yöntemli bir eğitim anlayışına sahip olduğu noktasında talebeleriyle arasında sıkı bir bağ kurması Hoca Ahmed Yesevî'nin güçlü bir liderliğe sahip olduğuna işarettir. Tarihi olaylardan şunu anlıyoruz ki millet olarak tarihte var olmanın önemli etmenlerinden bir tanesi maddî gücü temsil eden kesimle manevî gücü temsil eden kesimin ortak bir ülkü etrafında birleşmesidir. Ortak ideale yürüyen toplumlarda medeniyet inşasının çok daha muvaffak olduğunu söyleyebiliriz. Nitekim Anadolu ve diğer bölgelerdeki askeri fetihlerin ardından maneviyatı temsil eden Yesevi gibi dînî liderler de o medeniyete mana üflemişler, ruh vermişlerdir. Bu iki aşamalı durumdan biri sarsıldığı zaman medeniyet sıkıntıya düşmüş, toplumun yok olma tehlikesi vuku bulmuştur.

⁴³Türer, Osman (1992). "Ahmed Ziyauddin Gümüşhanevî'nin "Şeriat, Tarikat ve Tasavvuf Anlayışı", *Ahmed Ziyauddin Gümüşhanevî Sempozyumu*, 11-12 Temmuz, İstanbul, s. 362.

Vatan sevgisinin, evrensel bir hususiyet olmakla beraber kimi Türklerde daha fazla olduğu iddia edilmektedir. Türkler vatan sevgisiyle yoğurulmuş ülkelerine yol alırken gazi, ahi, abdal, alp, gibi sıfatlarla anılmışlardır. Bu sıfatlarla ülkelerinin peşinden koşanlar Anadolu'nun ya da diğer gittikleri bölgelerin Türkleşmesi ve İslamlaşmasında önemli roller oynamışlardır. Anadolu'ya kadar gelen bu grupların İstanbul'un fethinde dahi görev aldıkları düşünülmektedir.

Yaptıkları fetihlerin ardından bir kısmı şehirlere yerleşip kurdukları iş yerleri, dükkânlar, çarşı ve pazarlarla bu yeni fethedilen yerlerin ekonomik hayatına düzen getirdikleri, bunun yanında kurdukları zaviyelerde bir yandan gelen gideni barındırdıkları diğer yandan da yolcu ve yoksulun güvencesi olduklarını görüyoruz. Hoca Ahmed Yesevî'nin gayretleri insanları sadece dini, ruhî ve ahlakî yönden eğitmekle yetinmemiş, gayretlerinin güvenlik, ticaret ve birlikte yaşam açısından da önemli katkıları olmuştur. Bu bakımdan onun öğretileri din ile yaşamı birleştiren bir hayat olmuştur. Böylelikle İslam'ın evrensel mesajı ile yerel hayatı harmanlamayı bilmiştir.

Hoca Ahmed Yesevinin müridlerinin aynı zamanda ticaret yollarındaki güvenliğe katkı sağladıkları bu şekilde de Anadolu'nun güven ve huzur ortamı içinde çalıştıkları bilinmektedir. İslamın ilk gazi sahabelerinden beri niyeti olunan ve İstanbul'un fethi idealiyle süregelen bu İslamın Anadolu'da hâkim olması dileği Türk toplumu için birer Kızılelma zihniyetinin oluşmasını sağlamıştır.

Hoca Ahmed Yesevi de Kızılelma'ya giden bu kutlu yolun ilk çalışmalarını yapmış ve bu yolu hedef belirlemiştir. Gece gündüz bu toplumun inşasına ve dini hareketlilik meydana getirmeye çalışmıştır. Zamanla artan tesiri gittikçe büyüyen halkalar halinde önce Yesi çevresini sonra Orta Asya ve kuzey bozkırlarındaki Türkleri sarmış ve nihayet Batı Türklerine ulaşarak Anadolu'nun ve daha sonra da Rumeli'nin Türkleşmesinde önemli rol oynamıştır. Fransız araştırmacı Babinger "*Anadolu'da İslamiyet*" adlı makalesinde Türklerin cemaat halinde Anadolu'ya geldiklerini tek bir seferde bu akının gerçekleşmediğini, gruplar halinde Anadolu'ya akınların yapıldığından bahseder ki evet birçok kaynak da zaten Fransız yazarı doğrular niteliktedir. Bir de Cengizhan istilasını gözardı etmemek lazım. Bu istilalarla büyük kitleler Anadolu'ya akın etmişler, bu kitlelerin arasında şüphesiz Horasan dervişlerinin

de olması kaçınılmazdır. Horasan coğrafyasında ortaya çıkan Türkleşme ve İslamlaşma hareketi Anadolu'dan Rumeli'ye kadar sürmüştü ve hatta balkanlara kadar ulaşmıştır.

Bu müthiş faaliyetin ana kahramanı Anadolu Rumeli ve Balkanlardaki Türkleşme ve İslamlaşma membainin ana damarı Hoca Ahmed Yesevî'dir. Hoca Ahmed Yesevî ideolojisi belli bir topluluğun mutluluğu ve huzuru için değil tüm insanlığın birlik ve beraberliğini, huzur ve mutluluğunun sağlanması için oluşan bir anlayıştır. Hoca Ahmed Yesevî'nin yaşamış olduğu bölgede başlattığı hikmetli söz söyleme geleneği Anadolu ve Balkan coğrafyasında zamanı ve nesilleri birbiriyle buluşturan "Yunus geleneği, Hacı Bektaş geleneği olarak devam etmiştir. Bu bakış açısından bakıldığında Hoca Ahmed Yesevî'nin Anadolu'ya etkisi anlaşılmaktadır.

Hoca Ahmed Yesevî'nin meydana getirdiği düşünce ekseninin zamanla Türkistan coğrafyasını aşarak Kafkasya, Anadolu ve Balkanlar'a kadar uzandığı görülmektedir. Anadolu'nun müslümanlaşmasında ve Osmanlı'nın kuruluş aşamasında Alperen, derviş ya da gazi adıyla anılan Alperenlerin ruh kaynağı Hoca Ahmed Yesevî'ye uzanmaktadır. Osmanlı ordusu içerisinde Yeniçeriler olarak adlandırılan ordu üzerinde manevi etkiye sahip olan Hacı Bektaş-ı Veli'nin Anadolu topraklarına gelmesinde Yesevî hareketin etkili olduğunu söyleyebiliriz. Yine Tasavvuf edebiyatının Anadolu'daki en büyük temsilcilerinden biri olan Yunus Emre'nin Tapduk Emre'den başlayarak Sarı Saltuk vasıtasıyla Yesevî'ye dayandığını görmekteyiz. Avrupa'nın doğusuna İslam'ı anlatmak için görevlendirilen Sarı Saltuk, Hoca Ahmed Yesevî dervişlerindedir. Hoca Ahmed Yesevî ömrünü eğitime adanmış bir mutasavvıftır. Evliya Çelebi'nin *Seyahatname*'sinde, Anadolu ve Balkanlarda ondan fazla Yesevî büyüğünün tekke ve türbesinden bahsedilmektedir. Ve ayrıca kinaye de olsa etrafında 99.000 müridin toplandığı rivayet edilmiştir. Buradaki sayının abartı olduğu düşünülebilir. Vele ki abartı olsa da Yesevî hazretlerinin insan eğitimi, dolayısıyla da toplum eğitimine verdiği önemi görmekteyiz.⁴⁴

Onun dini anlama ve yorumlama anlayışına baktığımız zaman, bu anlayış keskin bir tasavvuf anlayışının kaidelerini, vazgeçilmez kurallarını ortaya koyup etrafındaki bireyleri buna zorlamak olmamıştır. Yesevî'yi kendi zamanının ötesine taşıyan en

⁴⁴ Cunbur, Müjgân, (1997), *Anadolu'nun Bütünleşmesinde Ahmed Yesevî'nin Yeri*, Atatürk Kültür Merkezi Yayınevi, Ankara, s. 852.

büyük özellik de onun ibadet anlayışıdır. O ibadetin korkuyla yapılmaması gerektiğinden bahseder. Yesevi: “Korkuyla yapılan ibadet kölenin ibadetidir. İbadet insanı aşka, irfana ulaştırmalıdır.” diyerek ibadette asıl olanın samimiyet olduğunu vurgular. Sevgiye, irfana hoşgörüye giden yolu bir kaşık ustasının sabrıyla yontar ve bunda da oldukça başarılı olur. Hoca Ahmed Yesevi geleneksel yöntemin hatalarından uzaklaşarak Allah’ın varlığını birliğini hoşgörü çerçevesinde tüm dünyaya ulatırmayı hedeflemiştir.

1.4. Ahilik Teşkilatı

Ahilik teşkilatını tüm yönleriyle ele almak çalışmamız için fazla detaylı bilgi olur bu sebeple ahilik teşkilatını ve teşkilatın kurallarından bahsederek bu konunun Hoca Ahmed Yesevi ile ilişkisi incelenecektir.

Ahiliğin şüphesiz İslamiyet’in yayılışında da etkisi büyüktür buna bağlı en önemli etken ise Ahiliğin paylaşım ve hoşgörü anlayışıdır.

Ahi kelimesinin kökeni ile ilgili olarak iki farklı görüş ortaya atılmaktadır. Bunlardan birincisi; Ahi kelimesinin Arapça “kardeşim” demek olan sözcükten, ikincisi ise çeşitli kaynaklarda geçen Türkçe “akı” kelimesinden türetildiği iddialarıdır. Taeschner, bu kelimenin Arapçada erkek kardeşim anlamında olsa da aslında eski bir Türkçe kelime olduğunu vurgulamaktadır. Ahi kelimesinin akı şeklinde cömert, asil, alicenap, nezih ve civanmert gibi anlamlara geldiğini, muhtemelen Türkmençe olan bu kelimenin Ahi şeklinin Büyük Selçuklu Devleti Dönemi’nde İran’a ve oradan da Anadolu Türklerine geçmiş olduğunu iddia etmiştir.⁴⁵

Her iki görüşün de haklı olduğu yanlar bulunmaktadır; çünkü Ahilik; el açıklığına, mertliğe dayanmasının yanında; Ahilik kurumundaki üyelerin birbirlerini kardeş olarak görmesine de dayanmaktadır. Buradaki kardeşlik cömertliğe ve dostluğa dayanan bir sevgi bağıdır, aynı anadan doğma gibi bir şart yoktur. Bireyin Ahilikte

⁴⁵Köksal, Mehmet Fatih (2005), *Ahi Evran ve Ahilik*. Kırşehir, Kırşehir Valiliği Yayınları, s. 49-50; Ülker, A. (2010), *Kültürel Değerlerin Korunmasında Sivil Örgütlerinin Rolü (Ahilik Kültürü)*. Uzmanlık Tezi, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Millî Kütüphane Başkanlığı, Ankara, s. 5.

cömert olması, birbirlerini kardeş olarak görmesi doğru bulunurken, yardımda bulunmama gibi bir özellik bulundurulmaz.⁴⁶

Ahilik, köken olarak konukseverlik, dostluk, kardeşlik, yiğitlik ve dürüstlüktür. Bu kavramlara bağlı olarak belirli kurallar çerçevesinde esnaf ve sanatkârlar birliği adı altında Ahilik Teşkilatı oluşturulmuştur.

1.4.1. Ahiliğin Anadolu'da Ortaya Çıkışı

Ahiliğin Anadolu'da ortaya çıkışı üzerine yapılan çoğu araştırmaya göre, sosyo-ekonomik nedenler üzerinde oluştuğu görülmektedir.

Göçebe olan Türkler XI. yüzyılın ikinci döneminde Mâverâünnehir'nin civarından kalkarak İran'ı zapt ettiler ve Anadolu'nun doğu sınırına kadar geldiler. Gruplar halinde Kafkas yolları aşıldı. Alparslan'ın ordusu, Malazgirt Ovası'nda Bizans ordusunu bozguna uğratarak imparatoru esir aldıktan sonra hızlı bir şekilde Anadolu'ya yayıldı. Göçebe olan Türkler köylere kasabalara ve şehirlere yerleştiler.⁴⁷

Anadolu'ya gelen Müslüman Türkler, kendilerine Anadolu topraklarını ebedi kalacak vatan yapmak istediler. Bu sebeple, Anadolu'da yalnızca siyasî açıdan hükmetmek amacıyla değil aynı zamanda sosyal açıdan yerleşmeyi hedeflendiler. Anadolu'da yeni bir bölge fetheden Selçuklu sultanları, ilk faaliyetlerini fethettikleri yerlerde cami, medrese ve zaviyeler inşa ederken aynı zamanda ticaret ve sanat erbabını da yerleştiriyorlardı.⁴⁸ Çünkü bir yerde kalıcı olarak kalmak için sadece o yeri fethetmek yeterli değildir. Orada daimi olarak kalmak için kendi kültürünü ve düşünce anlayışlarını ticaret ya da yapacağı sanatlarla gösterebilmek gerekir. Ticaretteki hedef, kendi ekonomi gücünü fethettiği alana benimsetmektir. Sanattaki hedef ise hem o döneme hem de gelecek kuşaklara güzel sanat eserlerini göstererek geçmiş dönemini onlara yansıtabilmektir. Böylece toplum yok olsa da o eserlerle daima anılmış olacaktır. Anadolu'ya gelen Türkler arasında çok sayıda esnaf ve sanatkârın bulunmasının vesilesiyle istihdamın hızlandırılması gerekmektedir. Bundan dolayı, kurulduğu alanda

⁴⁶Doğan, Hulusi. (2006), *Ahilik ve Örtülü Bilgi Günümüz İşletmecilerine Dersler*, Ekin Kitabevi, Bursa, s. 3.

⁴⁷Anadol, C. (2001), *Türk-İslâm Medeniyetinde Ahilik Kültürü ve Fütüvvetnâmeler*, T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, s. 48.

⁴⁸Tabakoğlu, A. (1986), *Sosyal ve İktisadi Yönleriyle Ahilik*, Araştırma Vakfı Yayınları, İstanbul, s. 34.

Bizans Devleti bulunduğundan Bizans ile rekabet edebilecek şekilde güçlenmek için malın kalitesini korumak, üretimi ihtiyaca göre ayarlamak, sanatkârlarda sanat ahlâkını yerleştirmek amaçlanmaktaydı. Ayrıca Türk halkının ekonomik yönde bağımsız hale getirilmesi, ihtiyaç sahiplerine her konuda yardım edilmesi, ülkede yapılacak her türlü saldırıya karşı askerî yardımın yapılması, sanatta, edebiyatta, müzikte, gelenek ve göreneklerinde milli heyecanın canlandırılması gerekmektedir.⁴⁹

Böylece artık Anadolu'nun ekonomi kaynakları Türklerin eline geçmiştir. İleriki dönemlerde Ahi Teşkilatının fonksiyonları ve ilkelerine bağlı kaldığı sürece Türkler ile rekabet edecek kurum ortaya çıkmamıştır.

Anadolu'da kitleler halinde yerleşik hayata geçen Türk toplumu için eski ve yeni değerlerin çatışma ya da uzlaştırmayla sonuçlandırılacak biçimde karşı karşıya gelmesi söz konusu olmuştur. Aynı zamanda iki değişik toplum yapısını ve iki ayrı medeniyeti ifade eden değerlerin sentezi olarak Ahi birlikleri içerisinde sağlam bir uzlaştırma ile oluşmuştur.⁵⁰ Ayrıca Ahiliğin Anadolu'da hızla yayılmasını sağlayan vesilelerden biri XII. yüzyılda Anadolu'nun siyaset durumuna bakıldığında devletin merkezîyeti I. Alaaddin Keykubad sonrası bozulmuş hanedan üyeleri arasında taht kavgaları başlamış, daha sonrasında Anadolu, Moğol saldırılarına uğraması sonucunda ülkenin güvenliği kalmamıştır. Bu durumdan bıkan halkın önde gelenleri Ahiliğin güçlenmesinde yardımcı olmuşlardır.⁵¹

Tüm bu durumları özetleyecek olursak, Türklerin Anadolu'ya göç etmesi sonucunda bazı sorunlar ortaya çıkmıştır. Örnek verecek olursak, yeni gelen halkın değerlerini orada yaşayanlara kazandırmanın kolay olmadığı sonucuna ulaşılmıştır. Bu iki farklı toplumun anlaşmasını kolaylaştıran en önemli etken ise Ahi Teşkilatı olmuştur; çünkü Ahi teşkilatın düşünce anlayışında ve dünya görüşünde dayanışma, birliktelik gibi dostane bir hoşgörü mevcuttur. Ahiliğin bunu sağlaması, gücünün daha fazla arttığını ortaya koyar niteliktedir.

⁴⁹Ceylan, K. (2013), *Ahilik Türk-İslam Medeniyetinde Dünyevi ve Uhrevi Sistemi*, T.C. Gümrük ve Ticaret Bakanlığı Kültür Yayınları, Ankara, s. 15.

⁵⁰ Güllülü, S. (1977), *Sosyoloji Açısından Ahi Birlikleri*, Ötüken Yayınevi, İstanbul, s. 74.

⁵¹ Demir, M. (2004), *Ahilik, Ahi Evran ve Kırşehir'de Ahilik Kutlamaları*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Sivas Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sivas, s. 44.

1.4.2. Ahilik Teşkilatının Amaçları

Ahi teşkilatı, köylere kadar uzanan yapılanmasıyla, milli birliği ve bütünlüğü, sosyal dayanışma ve yardımlaşmayı temel ilke olarak benimseyen, dostluk ve kardeşlik havası içinde, toplumsal ahlâk kurallarına sıkı sıkıya bağlı, bir kurumdur. Ayrıca yurt ekonomisinde temel ihtiyaç maddelerini en kaliteli, en ucuz biçimde üretmeyi öngören milli bir teşkilat biçimiydi.⁵²

Anadolu'ya göç eden göçebe Türkler, kendi sanat ve ticaretlerinde yeni bir yaşam ve çalışma kültürü oluşturmayı çabalamışlardır. Dolayısıyla önce bütün esnaf ve sanatkarlar tek bir örgüt altında toplanmış ve bunlar ahlâkî, meslekî ve askerî bir eğitimden geçirilmeye hedeflenebilmiştir.⁵³

Teşkilatta zaman içerisinde alanlarına göre uzmanlaşmaya gidilse de bütün meslekler Ahilik hedeflerini ortak bir şekilde almışlardır. Ahiliğin temel gayesi insanlar için bu dünya ve ahirette mululuğu yakalamaları için yardım etmektir. Yani insanın emeğinin hakkaniyetle adil ve İslami gerekçelere uygun şekilde icra etmesi, Ahiliğin toplumsal huzur birliği için amaçladığı yegâne gerçektir.⁵⁴

Ahilik teşkilatı, insanın sadece bu dünyaya bağlı kalıp hırsla çalışıp bencil bir anlayış içerisinde olmasını engellemiştir; ama bunu yaparken de insanı yalnızca ahirete yöneltip yaşadığımız dünyadan vazgeçirmek de istememiştir. İki dünya için de dengeli bir şekilde çalışmamız gerektiğini insanlara kazandırmaya çalışmıştır, çünkü eğer bunlar arasında denge kurulursa o zaman istenilen mutluluğa ulaşılabilecektir.

Ahiler her zaman uzlaştırmacı ve dayanışmacı bir ruh yapısını benimsemiştir. Bu amaçla ahiler, toplumun her kesiminde adil bir ticaret ve huzurlu bir toplum sağlamayı kendilerine görev bilmişlerdir. Böylelikle de Ahilik; üretimde ve tükütimde dengeyi sağlamayı, haksız rekabet ve ticarete engel olmayı hedeflemiştir.⁵⁵

⁵² Gündüz, A. Y., Kaya, M., & Aydemir, C. (2012), *Ahilik Teşkilatında ve Günümüzde Tüketicilerin korumasına Yönelik Çalışmalar Üzerinde Bir Değerlendirme*, Afyon Kocatepe Üniversitesi İktisadi İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, XIV(II), s. 39.

⁵³ Durak, İ., & Yücel, A. (2010), *Ahiliğin Sosyo-Ekonomik Etkileri ve Günümüze Yansımaları*. Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 15(2), s. 153.

⁵⁴ Gülerman, A., & Taştekil, S. (1993), *Ahi Teşkilatının Türk Toplumun Sosyal ve Ekonomik Yapısı Üzerinde Etkileri*, Feryal Matbaası, Ankara, s. 4.

⁵⁵ Ekinci, Y. (1990). *Ahilik ve Meslek Eğitimi*, Ankara: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, s. 22.

Ahilik Teşkilatı, İslam inancı ile Türk örf ve adetlerini kaynaştıran bir düşünce sistemi olarak insanı her şeyin üzerinde tutmuş ve “insan-ı kâmil” denilen bir ideal insan tipi oluşturmak istemiştir. Dahası üyelerini sanat ve meslekî açıdan eğitmeyi amaç edinmiştir.⁵⁶ İnsanoğlu, İslam inancına göre bütün canlılardan üstün olarak yaratıldığından dolayı “insan-ı kâmil” olarak anılmıştır. Diğer canlılar onun hizmetine verilmiştir, ancak bu durum insanoğlunun kendi ihtiyaçlarına göre hareket edip diğer canlılara zarar vereceği anlamına gelmemektedir.

Teşkilat, bu nedenle üretim yaparken doğayı korumak gerektiğini üyelerine kazandırmaya çalışmıştır; çünkü teşkilat doğanın da canlı olduğunu ve bir gün doğa olaylarının tükenme ihtimalini düşünmüştür.

Anadolu’ya göç eden Türkler, sosyo-ekonomik açıdan köklü bir değişikliğe uğradığı için Ahiliğin sosyo-ekonomik açıdan amaçları olacaktır. Bunlar şunlardır:⁵⁷

1. Kişiyi eğitip, üretici ve faydalı bir hale getirebilmek ve bu suretle onu toplumda layık olduğu en uygun yere ulaştırabilmek,
2. Ahlâklı, verimli ve üretken bir çalışma ortamı meydana getirebilmek ve ortamın devamlılığını sağlamak,
3. Karşılıklı anlayış ve güvene dayalı işbölümü ve işbirliğini gerçekleştirerek, toplumda sosyo-ekonomik açılardan denge kurabilmektir

Sosyo-ekonomik açıdan, toplumda çeşitli statülerin ortaya çıkması bazı insanların zengin bazı insanların fakir olması Ahilik tarafından normal karşılanmaktadır; ancak teşkilat, güçlülerin zayıfları ezmesine ya da bir kimsenin haksız kazanç elde ederek zenginleşmesine karşı çıkmaktadır.⁵⁸

Özetleyecek olursak Ahilikte amaç; bireyin gereksinimlerini karşılamak için belirli meslek dâhilinde topluma faydalı “insan-ı kâmil” yetiştirmektir. Onlar bunu yaparken ne bireyi topluma ne de toplumu bireye ezdirmişlerdir. Dahası, ihtiyaçlar karşılanırken tabiatı bile koruma altına almışlardır. Amaçlarını gerçekleştirebilmek için

⁵⁶Gülerman, A. & Taştekil, S. (1993), *Ahi Teşkilatının Türk Toplumunun Sosyal ve Ekonomik Yapısı Üzerinde Etkileri*, Feryal Matbası, Ankara, s. 4

⁵⁷Soykut, R. H. (1971), *Orta Yol Ahilik*, Türkiye Esnaf ve Sanatkarları Konfederasyonu Eğitim Yayınları, Ankara, s. 87.

⁵⁸Şimşek, M. (2002), *Ahilik: TKY ve Tarihteki Bir Uygulaması*, Hayat Yayınları, İstanbul, s. 25.

insanlara gerekli eğitim ve meslek ortamları hazırlayarak, insanların dayanışma içerisinde olmasını sağlamışlardır. Teşkilatın bu faaliyetleri sosyal adalete bağlı olarak yapılmıştır.

1.4.3. Ahilik Teşkilatının İlkeleri

Ahilik Teşkilatında tek bir düşünce sistemi olmadığından dolayı ilkeler pratik yaşam altında oluşmuştur. Bu ilkeler iş ve üretim hayatının gereklerini taşıdığından hayat, düşünce ve uygulama tek bir noktada toplanmıştır.

Bu teşkilat, Anadolu'nun en ücra köylere kadar yayılan üyeleri sayesinde, millî birliği, bütünlüğü, sosyal dayanışma, sosyal adaleti ve sosyal yardımı temel ilke olarak benimsemiştir. İslam dinin ahlâk düzenine göre hareket eden, millî birlik ve bütünlüğe sahip bir toplum kurmayı hedefleyen ayrıca ekonomide temel gereksinimleri sağlayarak yaptığı ürünlerin kaliteli ve en ucuz biçimde üretmeyi ve üretimden doğan ilişkileri sahip olduğu değerler doğrultusunda düzenlemeyi amaçlamaktadır.⁵⁹

Ahiliğin en önemli ilkesi “sır” saklamaktır. Bu nedenle Ahiliğe ait ilkeler, yazılı belge haline getirilmemiştir. Ahilik konularına ilişkin değerlendirmeler, daha çok Ahi olan kişi ve kurumların tahmin ve incelemelerine dayandırılmıştır.⁶⁰

1.4.4. Ahmed Yesevi ve Ahilik Teşkilatı

Türk tarihindeki sosyal hareketlerin en önemlilerinden biri olan Ahilik, günümüzde gereken itibarı ve önemi ne yazık ki hala görememiştir. Bunun en önemli nedenlerinden biri de kuşkusuz Ahilik teşkilatının tarihi olaylar sebebiyle aşınmaya uğramasıdır.

Bu nedenle Ahilerin ve dönemin Yesevi eğitimi ile yetişmiş mutasavvıfların eserleri o dönemdeki değişik siyasi ve sosyal olaylar sebebiyle yok olmuş, günümüz tarihçileri ise bu konuda eldeki az ve kısıtlı kaynaklar ile bu sosyal hareketin etkisini ve derinliğini keşfetmekte zorluk çekmiştir.

⁵⁹Akçacı, T.,& Özdemirci, İ. (2014), *Ahilik Meslek Kuruluşlarına Yapısal Bir Dönüşüm*, Gümüşhane Üniversitesi Sosyal Bilimler Elektronik Dergisi, 5(10), s. 33.

⁶⁰ Gülerman, A.,& Taştekil, S. (1993), *Ahi Teşkilatının Türk Toplumun Sosyal ve Ekonomik Yapısı Üzerinde Etkileri*, Feryal Matbaası, Ankara, s. 5.

Türkçesi "kardeşlik" olan bu hareketin kökü Hoca Ahmet Yesevi'ye dayanmaktadır.

Nefs ile mücadele etmenin yeryüzüne gelme amacımız ve bu dünyadaki görevimiz olduğunu Hoca Ahmed Yesevi ifade etmiştir. Bu öğretinin temel ilkesi *isepaylaşmak ve kardeşlik* kavramları merkezinde buluşmaktadır.

Ahilik yani kardeşlik örgütünün kurucusu olan bu yüce gönüllü pirin öğretileri, öğrencileri vasıtasıyla önce Horasan'a, daha sonra ise Anadolu topraklarına yayılmıştır.

Ahilerin bu yumuşak ve kırıcı olmayan yaklaşımı, yakın çevreleri ve buldukları coğrafyadaki farklı din ve kültüre mensup kişilerce olumlu karşılanmış ve onlarında bu huzur, paylaşma ve barışçıl yapının içinde kendilerini bulmalarına neden olmuştur. Ahilik, Emevi ve Abbasiler tarafınca kılıç ve fetih zoruyla benimsedikleri İslamlaştırma politikalarına nazaran daha etkili ve hızlı olmuştur. Ahiler yaşadıkları coğrafyada Kur'an merkezli İslamlaşma ve Müslümanlaştırma tercihleri ve yöntemleri ile arap töresi merkezli İslamlaşma politikasından çok daha başarılı olmuşlardır. Bu da İslam'ın daha sağlam temeller ile yayılmasını sağlamıştır.

1.5. İlk Dönem Tasavvuf Kültüründe Horasan Ekolü

Horasân'da tasavvuf, Hint-İran geleneğinin tam ortasında yer alan tarihsel bir doygunluğa sahiptir. Horasan İslâm'ın ilk yıllarından beri sahabe ve tabiîn nesli ile tanışmıştır. Bu iki özellik Horasân'daki tasavvufun önemli noktalarındandır.

1.5.1. Horasan Mektebi

"Horasan diyârı" olarak anılan Mâverâünnehr bölgesinin hicrî II. asırdan başlayarak son devirlere kadar mühim tasavvufî şahsiyetlerle temâyüz ettiği ve pek çok ekolün kurucusunun bu bölgeden yetiştiği, özellikle Anadolu'nun İslâmlaşması ve Türkleşmesi olayında hizmet ifâ eden sûfilerin bu bölgeden geldiği bilinmektedir.

Horasan coğrafyası birçok tasavvuf ekolünün kurucusunun yetiştiği ve Anadolu'nun İslamlaşmasında rol oynayan musasavıfların yaşadığı bölgedir. Bu sebeple horasan tasavvuf tarihinde önemli bir yere sahiptir. Fudayl b. İyâd (ö. 802), İbrahim b. Ethem (ö. 809), Şakîk Belhî (ö.809) bu bölgede yetişen ilk tasavvuf âlimlerinden birkaçıdır. İlerleyen zamanlarda ise Nişabür ekolünün etkisi ile birlikte

“melâmet ve fütüvvet” konularına önem veren bir ekol haline gelecek ve Bağdat ekolünden ayrılacaktır. Dönem âlimlerinden Ma’ruf Kerhî (ö. 815) “ma’rifatullah” kavramını tasavvufun temeli haline getirmiş ve eğitimin manevi boyutunda “mürşid” sahibi olma geleneğini savunmuştur.⁶¹

Hicrî II. asırın sonuna kadar olan dönemde Râbiatü'l Adeviyye "muhabbetullah"ı, Ma'ruf Kerhî "ma'rifetullah"ı zühdün esası kabul etti. Mânevî eğitimde mürşid edinme işi de Ma'ruf'un geliştirdiği hususlar arasındadır. Yine bu dönemde riyâzat ve mücâhede hayli ileri noktalarda uygulanmıştır. Cezbe, vecd ve semâ gibi konular henüz pek yaygınlık kazanmış değildir

1.5.2. Nişabur Mektebi

Nişabur Tâhirî hanedanlığının etkin olduğu dönemde (820-870), hanedanlığın başkenti Horasan şehriydi. Nişabur da huzur 9.yy.'dan itibaren başlayan ve dönemine etki eden mezhep çatışmaları yüzünden yok olmaya başlamıştı. Bağdat şehri Büveyhîler tarafından eline geçirilince (945), 11.yy ortalarına doğru ehl-i sünnet için çok önemli bir kent ve merkez olmuştur. Hanefilik ve Şâfîlik arasındaki mezhep çatışması bu dönemde Nişabur ve çevresini merkez alan bir coğrafyada alevlenmişti. Hanifilik ve Şafilik dışındaki diğer mezhepler ise sayıca az ve azınlık durumunda olduklarından bu olumsuz ortam ve çatışmadan diğer mezhepler kadar çok etkilenmemiştir.⁶²

Hicri II. yüzyıldan sonra Horasan mektebinin yerini melamat ve fütüvvet anlayışının aldığı görülmektedir. Bu asırda Yahyâ b. Muâz er-Râzî, Ebû Hafs Haddâd, Hamdûn el-Kassâr ve Bâyezidî Bistâmî gibi tasavvuf âlimlerinin dönemin önde gelen mutasavvıfları olarak bilinmektedir. Öte yandan Nişabur'da gelişen bu tasavvuf ekolünün liderlerinden biri de Ebû Osman el-Hîrî' (ö. 915)'dir.⁶³

Melamiler, ortak fikir olarak insani bütün yetilerinin kendi gözlerince riya ve davranışlarının da sade bir dava olarak görmedikleri sürece gerçek anlamda bir sufi olamayacakları savunulmuştur.⁶⁴ İlk zamanlarda meşreb olarak ortaya çıkmış olan

⁶¹Yılmaz, Hasan Kamil (2012), *Anahatlarıyla Tasavvuf ve Tarikatler*, Ensar Yayınları, İstanbul, s.37.

⁶² Sivri, Sara, *İlk Dönem Tasavvuf Kültüründe Melâmetiyye Hareketi ve Hakîm Tirmizî*, çev. Salih Çift, s. 141.

⁶³ Yılmaz, Hasan Kamil, *a.g.e.*, s. 110.

⁶⁴ Yılmaz, Hasan Kamil (1997), *Tasavvuf Mes'eleleri*, Erkam Yayınları, İstanbul, s. 74.

Melamilik daha sonralarda ise bir tarikat yapısına bürünmüş⁶⁵ ve Anadolu’da Hacı Bayram Velî’nin (ö. 1429) halifelerinden olan Ömer Sikkînî (ö. 880/1475), Bayrâmîye Melâmîliğini kurarak İkinci Dönem Melâmîliğinde ilk tarikatlaşma sürecini başlatan tasavvuf lideri olmuştur. Muhammed Nûrû’l-Arabî (ö. 1887) ise Üçüncü Dönem Melamiliği şeklinde tanımlanan dönemin lideri kabul edilmektedir. Muhammed Nûrû’l-Arabî çeşitli sûfî üstatlarından ders almış olan ve hayatının büyük bir kısmını Anadolu ve Rumeli topraklarında yaşamış bir Melami olarak tarihte yer almıştır.⁶⁶

Horasan yıllarca Melamilere ev sahipliği yapmıştır bunların bir kaçı şu şekilde sıralanabilir;

1. Hamdûn el-Kassâr
2. Ebû Hafs el-Haddâd
3. Ebû Osman el-Hîrî ve diğerleri horasan melamileri olarak tarihe geçmiştir.

Günümüz tasavvuf araştırmacıları tasavvufu, İslâm’ın son çıkış kapısı, fikrî donukluktan kurtuluş çaresi,⁶⁷ dinin özünü bireyin iç dünyasında yaşanır hale getirme çabası olarak görmüşlerdir.⁶⁸

1.5.3. Horasan Ekolünün Özellikleri

Horasan ekolünü Semâ, Hângâh Âdâbı, Fütüvvet, Şeyhin İrşadı, Şiir, İlm-i Ledünn, Ehlibeyt Muhabbeti ve Zulme Karşı Tutum ve Melâmet alt başlıklarıyla açıklamak doğru olacaktır ki bu özellikler ekolünün genel çerçevesini oluşturmaktadır.

1.5.3.1. Semâ

Sema arapça kökenli bir kelime olup iştirme, dinleme anlamlarına gelmektedir.⁶⁹ Tasavvufta ise sema’ duygusal heyecanlar etkisiyle coşma olarak ifade edilebilir. Genel

⁶⁵Yılmaz, Hasan Kamil (2012), *Anahatlarıyla Tasavvuf ve Tarikatlar*, Ensar Yayınları, İstanbul, s. 112-113.

⁶⁶ Algar, Hamid (1997); “*The Hamzaviyye: A Daviant Movement in Bosnian Sufism*” *Islamic Studies*, İslâmbad, c.36, Sayı 2-3, s. 243-261.

⁶⁷ Cebecioğlu, E. Edit., H.Yaman, M.Aşkar, V.Göktaş; (2013) *Tasavvuf Tarihi*, Ankuzem, Ankara, s. 225.

⁶⁸ Altunkaya, Mustafa (2016). *Horasân Tasavvuf Ekolü Ve Özellikleri*. *Turkish Studies* s. 127-148.

⁶⁹ El-İsfehânî, Rağîb (1430); *Müfredât-ı Elfâzi’l-Kur’ân*, Tah. S.A.Davudî, Daru’l-Kalem, Dimeşk, s. 425.

olarak semâ yaratandan gelen ve kullarını kendine çağıran bir mesaj niteliğindedir. Bu çağrıyı doğru dinleyen ve idrak eden amacına ulaşacaktır. Sema',mekân, zaman ve hallere bağlı olarak vuku bulan bir durumdur.⁷⁰

İlk sûfîler eserlerinde semâ'ı “sûfnin kendisine gelen vâridi işitmesi ve işittiğini kalbe aktarması” şeklinde tanımlamıştır. Hücvîrî şeriatı ve dini vâcip kılan şeyin sem' (işitme, vahiy, nakil), şer'î hükümlerin kabulünün işitmeye bağlı olduğunu belirtir. Dinî mükellefiyetler sahasında işitmenin görmekten daha üstün bir nitelik olduğunu, şeriat, tarikat ve mârifetin elde edilmesi için işitmenin zorunlu bir kabul olduğunu söyleyerek semânın diğer tüm tasavvufî eylem ve hallerden önde geldiğini dile getirir.⁷¹

Sema HorasanTasavvuf Ekolü'nün özelliklerinden biri ve önde geleniydi. Günümüzde ise topluca yapılan zikirler sema fiiline dayanmaktadır. Türkiye'de dervişlerin geleneksel musiki entsrûmanları eşliğinde toplu şekilde dönmesi olarak tarif etmek yanlış olmayacaktır. SemaH. 500 M. 1100'lü yıllardan günümüze kadar ulaşan Mevlana Celaleddin-i Rumi sevenleri ve müridleri arasında gittikçe yaygınlaşan özel adaba ve erkâna bağlı olarak sürdürülen bir ritüeldir.

1.5.3.2. Hângâh Âdâbı

Horasân Tasavvuf Ekolü'nün belirgin özelliklerinden bir diğeri olan Hangah adabı dergâhın eğitim ve öğretimidir. Tarikat salikleri vird, zikir, namaz, oruç, itikâf, ilmihal, nefis tezkiyesi gibi uygulamaları dergâhın hangahında gerçekleştirmektedir.⁷²

Hangah kelimesi Farsça hân kervansaray, ev, mâbed, sultan, hân sofra, eyvan ve hâne ev, oda kelimelerine yer bildiren -gâh ve -geh eklenerek türetilmiştir. Farsça edebî ve tarihî metinlerde hângâh şekliyle kullanımı gerçekleşmiş ve yaygınlık kazanmıştır. İlk hangahın Filistin'de Remle'de bir hıristiyan emîr tarafından kurulduğu söylendiği gibi Basra civarında eski bir yerleşim merkezi olan Abadan'da Abdülvâhid b. Zeyd'in (ö. 793) bir müridi tarafından kurulduğu da nakledilir. IX. yüzyıldan itibaren diğer İslâm beldelerinde de hangâhlar kurulmaya başlanmıştır. Bağdat'ta Ma'rûf-i Kerhî (ö.

⁷⁰ Cebecioğlu, E. Edit. (2009), *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, Ağaç Kitabevi, İstanbul, s.42.

⁷¹ Altunkaya, Mustafa (2016). *Horasân Tasavvuf Ekolü Ve Özellikleri*. Turkish Studies s. 127-148.

⁷² Altunkaya, a.g.e., s. 127-148.

816), Bistam'da Bâyezîd-i Bistâmî (ö. 874), Hemedan'da Ebû Tâlib el-Hazrecî (ö. 910) Hângâhları bunlar içinde en tanınmışlarıdır.⁷³

Kabul edilen dönem adabı gereğince hangah sahipleri gelen misafirlere nereden geldikleri ve nereye gideceklerine dair sorular sormamalıdır ve misafire seccadesini verip misafir ile istekli bir şekilde hasbihalde bulunması gerekmektedir.⁷⁴

Hângâhı her daim temiz tutmak, misafirleri ağırlamak, hângâhın işlerine koşturmak ve hângâhın manevi havasını her zaman diri tutmak ve bu havayı muhafaza etmek kurallardandır. Çünkü Hangahlar çok amaçlı kullanım için inşa edilmiştir ve genellikle yol güzergâhlarında bulunan bu hangahlar yolcular için birer dinlenme alanı ve uğrak mekânı olmuştur. Bu sebeplede bu mekânlar sadece eğitim öğretim değil aynı zamanda sınır güvenliği, konukevi işlevi görmüştür.

1.5.3.3. Fütüvvet

Arapça kökenli bir sözcük olan fütüvvet lügatta 'alçakgönüllülük, yiğitlik, eliaçıklık, başkalarını sevmek, dünya malına önem vermemek, hoşgörü vb. anlamlara gelmektedir. Fütüvvet'in Anadolu'da karşılığı Ahilik teşkilatıdır. Cömertlik, hoşgörü ve İslamın yayılmasını görev edinen bu teşkilat fütüvveti doğru şekilde karşılamaktadır.

Hicrî II. asırda özellikle Horasân ve Maveraünnehir coğrafyasında etkili ve hızlı şekilde yaygınlaştığı bilinmektedir.⁷⁵ Mutasavvıflar arasından fütüvvet ilkelerine ilk olarak Horasân'lı Ebû Abdurrahman Muhammed b. Hüseyin b. Muhammed es-Sülemi (ö. 1021) *Kitabü'l-Fütüvve* adlı eserinde değinmiştir.

Horasânda gelişen ve yaygınlaşan ilke, "genellikle başkasını kendine tercih etmek, engin bir mürüvete sahip olmak" anlamlarına gelmektedir. Fütüvvet kavramı, Kur'ân'daki 'îsâr' kavramı ile irtibatlı ve yakın anlamlıdır. Îsâr, ele geçen bir şeyi tercihen başkalarının istifadesine sunmak, ele geçmeyen bir şey için de şükretmek

⁷³ Uludağ, S., 1997, C. XVI, s. 42-43.

⁷⁴ Luizen, Leonard (1384); *Miras-ı Tasavvuf*, Neşr-i Merkez, Tahran, s. 245-247.

⁷⁵ Köprülü, Fuat (1986); *Osmanlı Devleti'nin Kuruluşu*, Ötüken Yayınları, İstanbul, s. 148.

demektir. Özetle insanın karşısındakini kendi nefesine tercih etmesi anlamına gelmektedir.⁷⁶

Dolayısıyla işar, fütüvvet ahlakının temelini oluşturmaktadır. Öyleki Arapçadaki “Feta”, Farsçadaki “civânmerd” ve Türkçedeki “delikanlı” kelimeleri kardeşinin ihtayıcını öncelik bilmek ve giderilmesini istemek fütüvvet’in gereğidir.⁷⁷ Tüm bu bilgiler ışığında Horasan Tasavvuf ekolünün temellerinden birine de cömertlik yani fütüvvet oluşturmaktadır kanısına varmak doğru olacaktır.

1.5.3.4.Şeyhin İrşadı

Şeyh bir topluluk veya grubun lideri anlamlarına gelmektedir. Bu tasavvufi kavram müridlerin liderlerine hitaben kullandıkları bir saygı ibaresidir. Sözlükte “Yaşlı Kişi” anlamında açıklanan şeyh kelimesi dönemin tasavvuf liderlerine verilen isim niteliğini taşımaktadır. Şeyh kelimesi Kur’ân-ı Kerîm’de üç yerde tekil (Hûd 11/72; Yûsuf 12/78; Kasas 28/23), bir yerde çoğul (Mü’min 40/67) şekliyle sözlük anlamında kullanılmıştır. Şeyh kelimesi aynı zamanda bir saygı göstergesi olarak da kullanılmıştır.

Tasavvufdaki şeyh tanımına gelecek olursak, tarikat liderleri şeyh olarak adlandırılmaktaydı. Öyleki hângâh’daki etkinliklerde ve müritlerin yetiştirilerek kişisel gelişimlerinin sağlanmasında şeyhin olmazsa olmaz bir rolü vardır. Tasavvuf eğitimi bir teori eğitimi değil uygulama esaslı bir nefis tezkiyesi, kalp tasfiyesidir. Bu sebeplerden dolayı da şeyhin varlığı bir gerekçe konumundadır. Luizen’e göre de hângâhta şeyhin merkezî bir rolü vardır. Onsuz faaliyetlerin devamı imkânsızdır. Herkes ondan ta’lîm ve terbiye almalıdır. Birkaç farklı üstâd ve mürşidikabul görmek müridlik geleneği ile uyuşmamaktadır. Dolayısıyla Horasân’da şeyhin merkezi rolü çok büyük bir önem arz etmektedir.⁷⁸ Toplu merasimlerde ve zikirlerde şeyhin rehberliğine ve yönlendirmelerine ihtiyaç vardır. Bu sebeple de büyük küçük, genç yaşlı herkesçe şeyhin rehberliğinde irşad etmesi ve fikren tek beden olması büyük önem arz etmektedir.

⁷⁶ Cebecioğlu, E. Edit. (2013), H.Yaman, M.Aşkar, V.Göktaş; *Tasavvuf Tarihi*, Ankuzem, Ankara, s. 187-191.

⁷⁷ Yılmaz, a.g.e., s.2.

⁷⁸ Luizen, Leonard (1384); *Miras-ı Tasavvuf*, Neşr-i Merkez, Tahran, s. 216.

1.5.3.5. Şiir

Çoğu sufi merasimlerde iç dünyalarını manzum bir şekilde dile getirmiş ve adaba ve geleneklere dair mesajlarını iletmek için şiirden faydalanmıştır.

Horasân tasavvuf ekolünün diğer bir özelliği de şiir ve edebiyatın bu gelenekte özel ve kutsal bir konuma sahip olmasıdır. Nitekim Yeseviliğin kurucusu olan Hoca Ahmed Yesevî (ö. 1166) de aynı zamanda bir şâirdir. *Divân-ı Hikmet* adlı eseri toplumunçeşitli kesimlerine öğütleri içeren, Türkçe manzûm hikmetlerden oluşmaktadır.⁷⁹

1.5.3.6. İlm-i Ledünn

Horasân ekolünün özelliklerinden bir diğeri ekol liderlerinin İlm-i Ledün'e verdikleri değerdir. Ekol öncüleri duyu organlarımız aracılığıyla algıladığımız zâhirin yeterli olmayacağını, âlemin ötesinde duyularımız ile algılayamadığımız hakikatlerin mevcut olduğunu ve bu hakikatlerin ancak kalp ve ruhani yol ile keşfedileceğini savunurlar.

1.5.3.7. Ehl-i Beyt Muhabbeti ve Zulme Karşı Tutum

Horasan Tasavvuf ekolünün en önemli özelliklerinden biri zulme karşı tutumu olmuştur. Mutasavvıflarca her hali ile zulüm kınanmış ve önüne geçilmeye çalışılmıştır. Bu duruşu sonucunda bazı âlimler idam, sürgün, hapis gibi durumlara maruz kalmışlardır. Öyleki Şakîk-i Belhî'nin şehîd edilişi, Bâyezîd-i Bestâmî'nin defalarca sürgünü, Hakîm-i Tirmîzî'nin Nişabur'da şehid edilişi ve diğerlerinin bu neviden uğradıkları çile ve mihnetler, örnek verilebilir.⁸⁰

Bununla beraber Horasan ekolünün bu tutumları yönetimler ve halk tarafından saygınlık kazanmalarını sağlamış ve kendilerine olan sempatinin giderek artması sonucunu doğurmuştur. Ancak hakkaniyetsiz yöneticiler tarafından baskı ve zulüm gören halk Horasan tasavvuf büyüklerine karşı baskı ve şiddet göstermiştir. Bu duruma birçok örnek Horasan tasavvuf tarihinde mevcuttur.

⁷⁹ Yesevî, Hoca Ahmed (2009). *Divân-ı Hikmet*. Haz. Hayati Bice. Ankara: Diyanet Vakfı Yay, c.1, s. 111.

⁸⁰ Albayrak, Nurettin; (2009), “*Ebû Müslim Destânı*”, TDVİA, C. X, s. 196.

1.5.3.8. Melamet

Horasan ekolünün karakterini oluşturan temel kavramlardan olan melamet levme kökeninden türemiş arap asıllı bir kelimedir.

Sözlükte “kınamak, kötölemek, ayıplamak” gibi anlamları bulunan melâmet kelimesi tasavvufta bir terim, bir makam ve bir tasavvuf anlayışının adı olarak kullanılmıştır. Horasan’da ortaya çıkıp özellikle Nişâbur’da yaygınlık kazanan ve etkisini günümüzde de sürdüren bu tasavvuf anlayışını benimseyenlere ehl-i melâmet, melâmî, melâmetî isimleri verilirken bu akıma da Melâmetiyye, Melâmiyye (Melâmetîlik) denilmiştir.

Allah’ın kendisine yönelenleri halka levmettiğini, fakat kınanan kişilerin kalplerini bu eleştirilerle meşgul olmaktan muhafaza ettiğini söyleyen Hücvârî, böylece Cenâb-ı Hak o kişileri başkalarını mülâhaza etmekten koruduğu gibi kendilerindeki güzellikleri görüp kibirlenme ve kendini beğenme âfetinden de korumuştur.⁸¹

1.6. Bir Yesevi Temsilcisi (Halifesi) Olarak Hacı Bektaş-ı Veli El Horasani

Bektaşî ananelerinin görüşünce Hacı Bektaş-ı Veli, Hz. Ali soyundan gelmektedir. İmamların altıncısı olan Musa el-Kazım (öl.183/799) neslinden Horasan’ın dönem hükümdarı olan Seyyid İbrahim-i Sâni ile Hatem Hatun’dan Nişabur şehrinde doğmuştur.⁸²Daha sonra Anadolu’ya gelelecek Kırşehir civarındaki Sulucakarahöyük’te yerleşmiş ve burada birçok halife ve derviş yetiştirmiştir. Bu derviş ve halifelerini çeşitli coğrafyalara irşat görevi için göndermiş ve Sulucakarahöyük’te vefat etmiştir.⁸³

Hacı Bektaş hakkında sağlıklı bir inceleme yapabilmek için birinci dereceden kaynaklara müracaat etmek gereklidir. Ancak çağdaş eserlerin yokluğu sebebiyle ikinci ve üçüncü dereceden eserlere bakma zorunluluğu hâsıl olmaktadır. Bu eserler arasında; XIV. yüzyılın sufilerinden Elvan Çelebi’nin Menakıbu’l-Kudsiyye’si, Ahmed Eflaki’nin Menakıbu’l-Arifin adlı Farsça eseri,³⁵ Hacı Bektaş-ı Veli adına düzenlenen ve XV. yüzyılın son çeyreğinde kaleme alınan Menâkıb-ı Hünkâr Hacı Bektaş-ı Veli adlı eser,

⁸¹Azamat, Nihat; (2004), “Melamet” TDVİA, C. 29, s. 24

⁸²Öztürk, Y. Nuri (1991), *Tarihi Boyunca Bektaşîlik*, III. Baskı, İstanbul, 1995, s. 55; Köprülü, Fuad, ‘*Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar*’, Ankara, s. 49-51

⁸³Çetinkaya Ali “*Bir Anadolu Ereni Hacı Bektaş-ı Veli; Hayatı, Eserleri ve İnsan Anlayışı*”, <https://dergipark.org.tr/tr/pub/cuifd/issue/4311/257308>, (Erişim Tarihi 08.07.2019).

aynı yüzyılda yaşayan Lamii Çelebi'nin Nefehât Tercümesi, Aşıkpaşazâde'nin Tevârih-i Âl-i Osman adlı eseri ve XVI. yüzyıldan Taşköprüzâde'nin eş-Şekâyiku'n-Nu'mâniyye adlı eserini zikretmek gerekir. Horasan'dan Anadolu'ya gelmiş olan Hac-ı Bektaşî Veli (669-1271) burada Ahilik teşkilatı ile sıkı ilişkilerde bulunmuş ve bu bağlantıları sayesinde fütüvvet anlayışı ile hem hal olan Ahiler tarafınca faaliyetleri desteklenmiştir. Bu duruma örnek olarak Hacı Bektaş'ın *Velayetname*'sinde Ahilerce Pîr kabul edilen Ahi Evran (ö. 1262) ile Hacı Bektaş'ın yakın arkadaş oldukları yazılmaktadır.⁸⁴

İlk Hacı Bektaş sevenlerinin ahilikle ilgileri sebebiyle Bektaşîlik'teki tarikata giriş ayini, eşik öpme, kuşak bağlama törenleri, aynı kâseden şerbet içme âdeti, kıyafetle ilgili teferruat, ayinlerde okunan dualar tamamıyla ahilikten alınmıştır.⁸⁵

Hacı Bektaş'tan bahseden diğer eski bir kaynak da; *Aşıkpaşazade Tarihi*'dir. Bu eserde Hacı Bektaş'ın doğum ve vefat tarihleri için herhangi bir bilgi bulunmamakla birlikte, seyahatlerinin açıklanması Hacı Bektaş için kayda değer bir bilgi niteliğindedir. Taşköprüzâde Ahmed (Ö. 1553), "*eş-Şakâ-iku'n-Nu'mâniyye fî Ulemâ'i Devlet-i Osmaniyye*" adlı eserinde onu I. Murad (1362-1389) devri âlimleri arasında olduğunu söylemektedir.⁸⁶

Aslı Horasan'a dayanan ve Nişabur'da doğan Hacı Bektaş'ın Lokman-ı Perende'nin etekleri altında 3 yıllık bir eğitim aldıktan sonra şeyhinden emanetleri ve icazeti alarak Anadolu'ya yöneldiği bilinmektedir. Şeyhince Hacı Bektaş "Müjdeler olsun ki Kutb'ul aktâblık" senindir; kırk yıl hükmün vardır" nasihatı verilmiştir. Seni Rum diyarına gönderdik ve Sulucakarahöyük'te sana bir yurt verdik var git ve Rum abdallarına liderlik et diyerek şeyhi Hacı Bektaş'ı Anadolu'ya uğurlamıştır. Velâyetnâmedeki bu kayıt, tarihî kaynaklarca da doğrulanmaktadır. Hacı Bektaş'ın Amasya, Kayseri, Sivas şehirlerine gittiği daha sonra Karacahöyük'e yerleştiği de Aşıkpaşazâde tarafından eserince belirtilmektedir. Bazı kaynaklarda ise Hacı Bektaş'ın önce Necef, Kerbelâ, Bağdat ve bazı imamların makamlarını ziyaret ettiği daha sonra da Şam, Kudüs, Halep, Gaziantep, Elbistan, Tarsus, Bozhöyük, Muğla Kalesi gibi birkaç yeri ziyarette bulunduğu yazılmaktadır. Hacı Bektaş Veli, Sulucakarahöyük'e

⁸⁴ Gölpınarlı, Abdulkaki; (2016), '*Vilâyetname*', İnkılap Kitap Yayınları, s. 50.

⁸⁵ Coşan, M. Esad, (1993), *Hacı Bektaş-ı Veli Makalât*, s. XXVII; Bkz. *İslâm Ansiklopedisi*, "Selçuklular" mad., İstanbul, s. 402-403.

⁸⁶ Taşköprüzade, *Eş-şakâ'iku'n-Nu'mâniyye fî Ulemâ-i Devleti-i Osmaniyye*, inceleme ve notlarla neşreden: Ahmet Subhi Furat, Edebiyat, s. 21-26.

vardığında İdris Hoca ile karısı Kutlu Melek (Kadıncık Ana)'in misafiri olmuştur ve Hacı Bektaş'ın müridleri İdris hoca ve eşi olmuştur.

Hacı Bektaş Veli'nin vefatı da doğumun da olduğu gibi kesin bilgilerden uzaktır. Kaynakların birçoğu Hacı Bektaş Veli'nin 63 yıl yaşadığı H.606 (1209)'da doğup H.669 (1270)'de vefat ettiği kanısındadır.⁸⁷

Eserleri

Bilindiği üzere yakın tarihe kadar Hacı Bektaş'ın eserlerinin günümüze ulaşan ve bilinenlerinin oldukça az olduğu görülmektedir. Fuat Köprülü, "*Anadolu'da İslâmiyet*" adlı makalesinde Hacı Bektaş Veli'nin bir *Fatiha Tefsiri*, bir *Makâlât*'ı bir de Farisi bir eseri olduğunu dile getirmektedir.⁸⁸ Daha sonradan araştırma yapan kişilerce Hacı Bektaş Veli'ye ait olduğunu dile getirilen eserler: *Kitabü'l-Fevâ'id*, *Fatiha Suresi Tefsiri* ve *Şathiyya*'dır. Bunlar dışında da Hacı Bektaşın eserleri;

- *Velâyet-nâme-i Hacı Bektâş-ı Velî*
- *Makalat - (Arapça)*
- *Makâlât-ı Gaybiyye ve Kelimât-ı Ayniyye* günümüzde bilinen ve kabul görülenlerdir.

⁸⁷ Bknz. H. Duran, *a.g.e.*, s. 23-24

⁸⁸ Köprülü, Fuat; "*Anadolu'da İslâmiyet*", *Mihrâb*, s. 86.

İKİNCİ BÖLÜM

2. AHMED YESEVİ VE TÜRK İSLAM MEDENİYETİNE ETKİLERİ

Çalışmamın ikinci bölümünü oluşturan bu kısımda Pir-i Türkistan Hoca Ahmed Yesevi ve Yesevilik hareketi, ana fikri çerçevesinde Hoca Ahmed Yesevi'nin hayatından Yesevilik hareketi ve bu hareketin dönem tarihine ve Türk dünyasıyla birlikte İslamiyete etkisinden bahsedilmiştir. Bu bölümde Hoca Ahmed Yesevi'nin yaşadığı coğrafya, hayatına dair bilgiler, Yesevilik hareketinin edep ve erkânı ve Hoca Ahmed Yesevi'den sonra devam eden Yesevilik Kolu'na ilişkin hususlardan bahsedilecektir.

Yesevilik hareketi şüphesiz İslam tarihine muazzam bir etki ve dinamizm getirmiştir. Hoca Ahmed Yesevi yaşamında temel aldığı tasavvufi görüş, ahlak ve fikirleri ile Türkistan topraklarında huzur, mutluluk ve İslami birçok lezzeti bu bölge toplumu ile paylaşmıştır. Pir-i Türkistan bu bölgesel etki ile yetinmemiş peygamberimiz Hz. Muhammed'in (s.a.v.) İslamiyeti yayma konusundaki usulünü kendine örnek bilmiş ve bu usül ile tüm dünyaya ulaşmayı hedeflemiştir. Bu hedefi şüphesiz talebelerine bildiklerini öğretmek ve sizler gibi İslam ehli imanlı kişilere ulaşmak ve yetiştirmek maksadıyla dünyanın farklı coğrafyalarına ulaşan öğüdüyle özetlemek doğru olacaktır.

Her medeniyetin fikir ve düşüncelerini ayakta tutan ve medeniyetin devamlılığını sağlayan yani medeniyeti var eden önemli kişiler bulunmaktadır. Aynı durum İslam Medeniyeti içinde geçerlidir. Medeniyetler arasında önemli bir yeri olan Türk ve İslam Medeniyetinin önemli isimlerinden biri Pir-i Türkistan lakaplı Hoca Ahmed Yesevî'dir.

Kazakistan sınırları içerisinde bulunan Türkistan'ın batısında Çimkent şehrinin doğusundaki Sayram kasabasında, Hz. Ali soyundan gelen Şeyh İbrahim'in babası ve babasının hilafelerinden Musâ Şeyh'in kızı Ayşe Hatun'un oğlu olarak dünyaya gelmiştir. Henüz küçük yaşlarda babası tarafından başlatılan dini tedrisatını, farklı hoca ve mekânlarda devam ettirmiş dini ve İslami bilgi birikimini arttırmıştır. Özellikle hocası ve şeyhi olan Yusuf Hemedani'nin Hoca Ahmed Yesevi'nin hayatında önemli

bir yeri ve etkisi vardır. Hanefî mezhebine mensup olan Pîr-i Türkistan, Miladi 1166 yılında Türkistan'da vefat etmiştir.

Timur tarafından yaptırılan türbesinde medfundur. Hoca Ahmed Yesevi'nin *Divan-ı Hikmet* ve *Fâkrname* adlı eserleri bulunmaktadır.⁸⁹

2.1. Ahmed Yesevi'nin Hayatı, Doğduğu ve Yaşadığı Yer ve Yesi

Türk dünyasında manevî âlemde yüzyıllardır etkisini süren Hoca Ahmed Yesevî, "Pîr-i Türkistan", "Hazret-i Türkistan" nâmı ile bilinen bir Türk mutasavvıfıdır. Yesevi, kendi adıyla nisbet edilen "Yesevîyye" tarikatının hükümlerini saptamış ve günümüzde tüm dünyada geniş bir yaygınlığı olan Nakşibendiyye tarikatını da farklı biçimlerde etkilemiş bir mürşid-i kâmilidir. Ahmed Yesevi'nin menkıbeyle karıştığı mucizeleri, Türk devletlerinin her ülkesine Kaşgar'dan Balkanlara kadar yayılmıştır. Günümüzde eskiden "Yesi ancak Sovyetler Birliği'nde Türkistan olarak değiştirilmiş" şehrindeki türbesi şimdi Türkistan'ın manevî başkenti ve merkezi olarak kabul görülmektedir.

Hoca Ahmed Yesevi, Türkistan'da, Aral Gölü, Sirderya, Yedisu, İssik Gölü, Kulca ve Kaşgar coğrafyası civarında geniş bir bölgede yayılmış durumdadır. Bu coğrafyada çeşitli dinleri kabul eden ve bu dinlerin mensubu olan Türklerin dışında İran kökenli insanlar da mevcuttu. Çiğiller Yedisu'nun güneyinde yaşadı ve sonra Karluklara katıldı. Daha sonra İslam'ı ilk resmi din olarak kabul eden Abdu'l-Kerim Saltuk Buğra Han (ö. 955) bu yönde büyüdü. İslam'ı kabul etmesi, Türklerin tarihinde önemli bir dönüm noktasıdır. Ancak, Türklerin çoğu, Ahmet Yesevi zamanına kadar hala diğer dinlere inanmışlardır.⁹⁰

Karahanlı devletinin ikiye bölünmesinden sonra, dini bilginlerin otoritesi, Batı Karahanlıların egemen olduğu Buhara, Semerkant ve Taşkent gibi şehirlere yayıldı. Buhara medreseleri, İslam dünyasında dini âlimleri yetiştiren bilimin merkezi oldu. Bu dönemde bilim, sanat, kültür ve edebiyatta önemli ilerlemeler kaydedilmiştir. Ticaret, kervansarayların artmasıyla gelişti ve oluşan bu yoğunluk ve kargaşa, bölgede düşünce ve bilginin yayılması için bir ortam oluşturdu. İslam'dan önce ipek yolunda olan bölge,

⁸⁹ Köprülü, Fuad; (1984), *Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar*, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları Ankara s. 35; Eraslan, Kemal; (1989), "Ahmet Yesevi'nin Hayatı", *Türk Edebiyatı Dergisi*, Ekim, s. 37.

⁹⁰Eraslan, Kemal; (1983), *Divan-ı Hikmetten Seçmeler*, Ankara, s. 101.

bu açıdan çok şanslı bir bölgeydi. Dandanakan (1040) savaşından sonra bölgeye Selçuklular hızla egemen oldu. Melikşah 1089'da Buhara ve Semerkant'ı ele geçirdikten sonra, Karahanlar, Selçukluların egemenliğine girmek zorunda kaldı.⁹¹

İslam, gücünü İslam'dan alan kahraman Türk savaşçıları için yenigüç haline geldi. Bu dönemde Türk-İslam devletleri, İslam bilimlerinin gelişmesi için özel çaba sarf ettiler. Karahanlılar Semerkand ve Buhara döneminde, özellikle Gazne, fen bilimci, astronom, ekonomist, tarihçi, tıpçı, edebiyatçı, vaiz, hatip vb. öğrencilerin birçok bilimlerde eğitim aldığı merkez olmuştur. Bu bağlamda, Sufiler de bu devletlerde hoş görülmüştür ve şeyhler ve tarikat liderleri, yöneticilerden büyük saygı gördüler. Bu durum, Tasavvufun tarikatleşmesinikolaylaştırdı. Bunlar; Yesevilik, Kadirîlik, Mevlevîlik, Nakşibendîlik Bektaşilik.

Hoca Ahmed Yesevi döneminde, Müslüman halk bölgedeki siyasi sorunların değişen siyasi idarelerden kaynaklanacağından endişeliydi. Pek çok dinin var olduğu bir coğrafyada, insanlar dine ve devlete bağlıyken ekonomik sıkıntılara girdiler. Türkler yabancı düşmanlara karşı birleşmek yerine, gereksiz çatışmalar sonucu birbirlerine zarar verdiler. İslam'ı ve yeniliklerini henüz kabul edemediler. Bu karışıklıkta, etkisi yüzyıllar sürecek olan Hoca Ahmet Yesevi, İslam'ı bu ikilemdeki insanlar arasında yaygın kılmayı başardı.⁹²

Orta Asya coğrafyasında İslam'ın tanıtımında büyük rol oynayan mezhepler arasında Yeseviyye ve kurucusu Hoca Ahmed Yesevi'nin çok farklı bir yeri vardı. 13. yüzyılda Yesevi, kendisi gibi bir Sufi Şeyh olan Yusuf Hemedânî'den ders alarak onun tedrisinden geçti.⁹³

Hoca Ahmed Yesevi'nin Tasavvuf tarihindeki değeri ve önemi, İslam'ın Türk toplumları arasında yayılmaya başladığında, Türk toplumları arasında bir Tasavvuf arayıcısının ilk kez ortaya çıkması ile kendini gösterdi. Bu süreçte islam öncesi inançların etkisi ne yazıkki devam etti ve bununla beraber, din ile alakası olmayan yorumlar, çoğu göçebe olan ve İslam adı altında tarım ve hayvancılıkla uğraşan yeni

⁹¹ *Ahmed Yesevi'nin Türk Coğrafyasına Direktifleri ve Tika'nın Gönül Coğrafyamıza Etkileri*", <https://www.altayli.net/ahmed-yesevinin-turk-cografyasina-direktifleri-ve-tikanin-gonul-cografyamiza-etkileri.html>, (Erişim Tarihi 07.08.2019).

⁹² Eraslan, Kemal; (1989), "*Ahmed Yesevi'nin Hayatı*", Türk Edebiyatı Dergisi, Ekim, s. 41.

⁹³ Eraslan, *a.g.e.*, s. 42

Müslüman olan insanlar arasında yayıldı. İşte bu noktada Hoca Ahmed Yesevi'nin batıl inançtan uzak olan Kur'an ve Sünnete dayanan İslam anlayışının bölge halkı üzerinde büyük bir etkisi olmuştur. Toplumun ihtiyaçlarını görerek bu görevi üstlenmiştir. Ek olarak, dini bilimler konusundaki derin bilgisi ve yüksek ahlaki anlayışı, onu göçebe halkının çoğuna İslam'ı anlayabilecekleri bir şekilde aktarırken, bölgedeki en bilinen kişi olmuştur.⁹⁴

Hoca Ahmed Yesevi'nin halkla güçlü bir diyalog kurmasının en önemli faktörlerinden biri, halkın anlayabileceği bir dilde yazı yazması, “Hikmet” adlı şiirlerle canlılık ve samimiyet yaratmasıdır. İyi bilinen Türk Tasavvuf tarihi, Hoca Ahmed Yesevi'nin iyi anlaşılmasına da dayanmaktadır. Hoca Ahmed Yesevi'nin yaşamı boyunca Kur'an ve Sünnete bağlılığı, zamanının insanlarına olduğu kadar, ondan sonrakilere de derin izler bıraktı. Bu, özellikle Nakşibendilik'i ve Bektaşilik'i inceleyerek daha iyi anlaşılır.

Kısacası Hoca Ahmed Yesevi, İslam'ı, Türkler arasındaki göçebe Türklerin duygu dünyalarına anadilleriyle vermeyi başardı.Öte yandan, Kur'an ve hadis temelli medrese bölgede faaliyet gösteren tarikatlara ve okullara önemli bir katkı sağladı. Kurduğu Yesevi tarikatı sayesinde İslam'ın insanlara sistematik olarak ulaşmasını sağlayarak İslam'ı Müslüman Türk kültürünün bir parçası haline getirdi.

Türkistan'da yaşayan Hoca Ahmed Yesevi, hem Türklüğün hem de İslam'ın yayılmasına, ahlakın ve maneviyatın köküne önemli katkılarda bulunan bilgin, mutasavvıf ve şairdi. Hoca Ahmed Yesevi, Orta Asya'nın ruhsal yaşamına derin bir etki bırakan önemli bir Türk mutasavvıfıdır.⁹⁵

Sohbetlerinde ve aynı zamanda şiirlerinde en çok değindiği konular Allah sevgisi, Peygamber sevgisi, dini kurallara riayet, fakir ve fukaraları, yetimleri korumak, güzel ahlak, nefis ile mücadele, zikir, kendini eleştirmek (melamet) ölümü düşünmek, manevi mertebeler ve bu mertebeleri aşmadan şeyhlik iddiasında bulunmanın kötülüğü ve yanlışlığı gibi konulardı. Ayrıca vatan aşkı, yeni yurt ve gurbet gibi konulara da temas ediyordu.

⁹⁴ Köprülü, Fuad; (1984), *Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar*, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları Ankara s. 47.

⁹⁵ Köprülü, Fuad; *a.g.e.*, s. 51.

Pir-i Türkistan'ın bu büyük çabası ve etkisi vasıtasıyla Anadolu'nun bir bütün halinde Türkleşip İslamlaşmasında oynadığı büyük roldür. Hatta Malazgirt Savaşı'ndan önce başlayan birçok büyük sufinin, yüzlerce alperen ve Horasan erenlerinin, yüzbinlerce kılıç eri gazinin, bir o kadar sanat eri ahinin, ağa çerilerinin, abdalların ve bacıların, çiftçilerin, sürüleriyle çobanların, şairlerin, bilginlerin Anadolu'ya gelişlerinin arkasında, onları bu yola iten bir elin bulunduğu, bu elinde Ahmed Yesevi olduğu bilinmektedir.⁹⁶

“Vatan-ı Asli” konusu tasavvufta önemli bir bahistir. “Vatan Sevgisi” İslami hükümlerce “İman”dan gelir, bir anlamda imanla eşit görülür. Ahmet Yesevi çalışmalarında sadece İslam ve İmanı öğretmekle yetinmemiş aynı zamanda yüreği ve kalbi Allah sevgisi ve Kur'an ahlakıyla atan bireyler yetiştirmeyi hedeflemiştir. Gönlünde uçsuz bucaksız bir vatan sevgisini bulunduran Hoca Ahmet Yesevi Allah (c.c.)'in emri ile gelmiş olduğu dünyayı gurbet bilmiş ve vatana ulaşmayı da Hakka ulaşmak olarak tarif etmiştir.

Peki, Yesevî bu hususta ne yapmıştır: O, çok uzun bir Seyr-i sülük devri, Velâyet-i' Ahmediyye'nin beratını aldıktan sonra, Yesevîlik adıyla bir Türk Tarikatı kurmuş ve bundan sonra onun ilâhî nazarları hep Diyâr-ı Rûm üzerine olmuştur. Türk Şeyhi bununla da yetinmemiştir. O Anadolu'da kendi mürit ve halifeleritarafından, Türkleşme, İslamlaşma ve Türkçenin çok daha yaygın bir dil hâline gelmesi için yeni bir hareket başlatmış ve yeni bir altın devir yaşatmıştır.⁹⁷

2.2. Hoca Ahmed Yesevi'nin Tasavvufi Görüşleri

Yüzyıllarca etkisini sürdürmüş olan Hoca Ahmet Yesevi, kimdir neler yapmış ve nasıl yapmıştır ki bu kadar uzun süre tesiri sürmüş bir görüş ve tarikat yapısı oluşturmuştur. Pir-i Türkistan Allah(c.c.)'nin emirleri doğrultusunda Hz. Muhammed(s.a.v.) sünnetleri eşliğinde imanını yaşamış ve bununla da kalmamış İslamı yaymayı ve İslamiyeti tüm dünya coğrafyasına ulaştırmayı kendine görev edinmiştir.

⁹⁶“*Ahmed Yesevi'nin Türk Coğrafyasına Direktifleri ve Tika'nın Gönül Coğrafyamıza Etkileri*”,<https://www.altayli.net/ahmed-yesevinin-turk-cografyasina-direktifleri-ve-tikanin-gonul-cografyamiza-etkileri.html>, (Erişim Tarihi 07.08.2019).

⁹⁷“*Ahmed Yesevi'nin Türk Coğrafyasına Direktifleri ve Tika'nın Gönül Coğrafyamıza Etkileri*”,<https://www.altayli.net/ahmed-yesevinin-turk-cografyasina-direktifleri-ve-tikanin-gonul-cografyamiza-etkileri.html>, (Erişim Tarihi 07.08.2019).

Lakin Hoca Ahmed Yesevi'nin şahsiyetini ve hayat görüşünü açıklamak ve anlamak için dile getirilmesi gereken birçok konu da mevcuttur. Her şeyden önce Hoca Ahmed Yesevi'nin büyüklüğü ve bu derece saygı görmesindeki en büyük etken, onun İslam inancını, imanın gayesini ve tasavvufun özünü gayet iyi anlamış olmasıdır. Yesevi bu ilkeleri doğrultusunda tarihin önde gelen tasavvuf âlimlerinden biri olmakla beraber kendinden sonra gelen mutasavvıflar için bir yol gösterici olmuştur. Tasavvuf anlayışı gereğince ihlasın ve takvanın zirvesine ulaşmakla kalmamış seyr-i süluk kademelerinde bir bir aşmıştır.

Hoca Ahmed Yesevi sünnete bağlılığı esas alan ve dünya ahiret dengesini asla göz ardı etmeyen bir inanca sahiptir. Tarikat ve tasavvufa bu bağlılığı sayesinde öncelikle Türkistan daha sonra ise diğer Türk coğrafyalarının dönemin sapkın ve İslamdışı düşüncelerinden "Kızılbaşlık, Kalenderilik, Haydarilik v.s." gibi düşüncelerinden kurtarıp İslamın sıcak yüzünü ve huzurunu bu coğrafyalara taşımaya hedeflen bir tasavvufi görüşü benimsemiştir.

Yesevi'ye göre makamların en kutsallarından olan şeyhlik, son derece önem arz eden ve mesüliyetli bir makamdır. O makama erişmek de bilakis hiç de kolay bir iş değildir. Yesevi "Yetmiş ilim bilmeden, yetmiş makam geçmeden şeyhlik olmaz." demektedir.⁹⁸

Yesevi, dini ilimleri tahsil etmekle birlikte tasavvuf yoluna girmiş ve aynı zamanda Arslan Baba ve Yüsuf-ı Hemedani gibi müridlerinin terbiyesi ve kontrolü altında "seyr-i süluk" ün bütün mertebelerini katederek "kemal" derecesine ulaşmıştır. Bununla birlikte diğer insanların da tasavvufi anlamda ruh eğitimi ve nefis terbiyesinden geçerek birer "derviş" olmalarını istemiştir. Ancak Hoca Ahmed Yesevi, dervişlerin yetişmesini, hem zaman ve şahsın dini yetisinin ve bilgi birikiminin müsait olmasına, hem de onları yetiştirecek, müridlerin mevcudiyetine bağlar. Bu hususta der ki: "Mübtedilerin müruru, mutavassıtların suduru ve müntehilerin zühuru şu dört esasa dayanır:

⁹⁸El-Hazini, *Cevahiru'l-Ebrar Min Emvaci'l-Bihar*. İ. Ü. Ktp. TY. No: 3893. s. 116-117'den naklen Doç. Dr. İrfan Gündüz, "Ahmed Yesevi'nin Tarikat ve İrşad Anlayışı", *Bilim ve Sanat*. Sayı: 35-36 Temmuz 19931, s. 6-9.

1- Mekân: Ahmed Yesevî'ye göre Salıklarında tefrika-i hatır olmamak ve evrâd ile meşgul bulunmak için evvela mekânın ma'mur olması lazımdır.

2- Zaman: Tasavvufta zaman kavramı çeşitli terimlerle ortaya çıkmaktadır. Bu terimler zaman, dehr, vakt, ezel ve ebed'dir. Bu terimlerin ayrı ayrı özellikleri vardır. Ed-Dehr, Allah Teâlâ'nın isimlerinden biridir. Zaman, ed-Dehr isminin işlevini yapması için gereken zarftır. Vakt, zamanın belirli bir andaki anlamıdır. Ezel ve ebed, Allah adına zaman sayılan şeydir. Bu terimler birbirleriyle yakından ilgilidir.

3- İhvan: Bir tarîkatin yaşaması için gerekli şartlardan ikincisi ihvan (mürîd - kardeşler)'dir. İhvan; Arabça 'ahî' kelimesinin çoğulu olarak 'kardeşler' demektir. Kur'an-ı Kerim'in 49. Hucurât sûresinin 10. âyetinde, "inananların kardeş oldukları" beyan buyrulur. Tarîkatta ise din kardeşliği üzerine bir de yol kardeşliği katılmıştır ve tarîkat ehli, birbirini kardeşin ötesinde yakın sayarlar.

4-Rabt-ı Sultan: Hakk'a ulaşma yolundakimüridlerin bir mürşide bağlanmasıdır.

Ahmed Yesevî'ye göre, hakikî bir sûfînin riyâzet ve mücâhedeye alışması, yeme-içme ni'metinden, halvet ve şehvet ve işretten uzak kalması lazımdır; dünya alâyişini bırakarak, teveccüh ve murakabeyi kendisine san'at kılmalıdır ki, halis Sûfî olabilsin; bu yüzden, Yesevî'ye tarîkatinde salıklar için üç türlü mücâhede ve riyâzet ta'yin edilmiştir. Onlara göre, nafîle orucu üçüncü güne varırsa, bâtından gubar ve zulmet kalkar; beşinci güne varırsa, mugayyebât-ı cin ve ervah-ı tayyibe musahhar olur; altıncı güne varırsa, gönül deryalarının pınarları açılır ve akmağa başlar; eğer dokuzuncu güne varırsa, kalblerin ve kabirlerin keşfi hâsıl olur; lakin bütün bu riyâzet ve mücâhedeler, şeyhin izin ve tensibiyle olmalıdır, öyle olmazsa, fayda değil, aksine mazarrat hâsıl olur.⁹⁹

Ahmed Yesevi tasavvuf ve dini öğretilerini anlatmaya çalıştığı divanın başındaki ilk beyitte İslama ve özellikle de Hz. Peygamberin sünnetine bağlılığını vurgulamıştır. Zira Divanın ilk beytinin şu şekilde başlaması oldukça dikkat çekicidir:

*Bismillah dip beyân eyley hikmet aytıp
Taliplere dürr ü güher saçtım muna
Riyazetni katiğ tartıp kanlar yutup*

⁹⁹El-Hazini, *Cevahiru'l-Ebrar Min Emvaci'l-Bihar*, s. 116-117 den naklen, İrfan Gündüz, a.g. mak.

*Min defter-i sani sözün açtım muna*¹⁰⁰

Çevirilmiş hali:

Bismillah'la başlayarak hikmet söyleyip

Taliplere inci, cevher saçtım işte

Riyazetini katı çekip, kanlar yutup

Ben defter-i sanî sözün açtım işte

Burada görüldüğü gibi Hoca Ahmed Yesevi kitabını Kur'an'ın başlangıcına benzetmiş, yani "Allahın adıyla" başlamış ayrıca Peygamberimizin "Besmeleyle başlamayan bir işin sonu kesiktir"¹⁰¹ emrine binaen besmeleyle başlamıştır. Bu beyitler peygamber sünnetine ne kadar bağlı olduğuna ispat niteliğindedir.

2.2.1. Şeyh-Mürîd İlişkisi

Hoca Ahmed Yesevi'nin dünyanın dört bir yanından gelmiş müridleri vardır. Bunun yanında irşat için çeşitli beldelere gönderdiği halifeleri de vardır. Onun başlıca halifeleri şunlardır; Sûfî Muhammed Danişmend, Mansûr Ata, Said Ata, Süleyman Hâkim Ata, İmam Mergazi, Şeyh Osman Mağribi.¹⁰²

Hoca Ahmed Yesevi'nin en önemli halifelerinden biri olan İmam Mervezi zamanının en tanınmış müderrisiydi. İmam Mervezi önceleri Ahmed Yesevi hakkında olumsuz düşünürken, sonradan yaptığı araştırma neticesinde, onun şeriatın emir ve yasaklarına sıkı sıkıya bağlı bir sufi olduğuna kanaat getirince, ona intisab etti¹⁰³.

Hoca Ahmed Yesevi, İmam Mervezi'yi diğer beş halifesiyle birlikte Horasan halkını davete gönderdi. Bunlar Şeyh Muhammed Bağdadi, Seyfeddinü'l-Baharzi, Şeyh Kemalü's-Şeybani, Şeyh Sadeddin, Şeyh Bahaeddin'dir¹⁰⁴.

Hoca Ahmed Yesevi'nin ilk halifesi Arslan Babanın oğlu Mansur Ata'dır. Mansur Ata'dan sonra yerine oğlu Abdülmelik Ata, ondan sonra da onun oğlu Tâc Hoca geçmiştir ki, bu meşhur Zengi Ata'nın babasıdır¹⁰⁵. Hoca Ahmed Yesevi'nin Türkler

¹⁰⁰ Eraslan, Kemal; (1989), "Ahmet Yesevi'nin Hayatı", Türk Edebiyatı Dergisi, Ekim, s. 42.

¹⁰¹ Kemal, Eraslan; a.g.e., s. 42.

¹⁰² İbn-i Battuta; *Seyahatname*, c. I, s. 197, Köprülü, *İlk Mutasavvıflar*, s. 174

¹⁰³ İbn-i Battuta; a.g.e., s. 174

¹⁰⁴ Köprülü, Fuad; (1984), *Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar*, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları Ankara s.76.

¹⁰⁵ Molla Cami, *Nefahatü'l Uns Terceme ve ŞerhiLamii Çelebi*, s. 487-488, İstanbul 1270.

arasında en tanınmış halifesi olarak Süleyman Hâkim Ata'yı gösterebiliriz. Hâkim Ata, Harezm'de oturarak etrafındaki halkı irşad ile meşgul olurdu. Ahmed Yesevi'nin diğer halifelerinden önce vefat etti ise de, fazlaca hizmet ettiği için, tarikata mensup müridlerin çoğunluğu onun etrafında toplanmıştır¹⁰⁶. Hâkim Ata'nın birçok halifesi arasında en tanınmış olanı Zengi Ata, Taşkent'te irşadla görevliydi¹⁰⁷. Yeseviye silsilesi, özellikle Zengi Ata'nın iki müridinden, Seyyid Ata ile Sadr Ata'dan gelir¹⁰⁸. Diğer bir kaynakta da Ahmed Yesevi'nin önde gelen halifeleri şöyle kaydedilir: Süleyman Hâkim Ata, Baba Maçın, Emir Ali Hâkim, Hasan Bulgani, İmam Mervezi, Şeyh Osman Magribi, Sufî Muhammed Danışmend, Şeyh Muhammed Bağdadi, Seyfeddin El Baharzi, Şeyh Kemaleddin eş-Şeybani, Şeyh Sadeddin, Şeyh Bahaeddin'dir¹⁰⁹. Ayrıca Rum (Anadolu) diyarında, Avşar Baba Pir Dede, Kademli Baba Sultan, Geyikli Baba, Abdal Musa, Unkapanı'da medfun Horozlu Dede de meşhur halifelerindendir¹¹⁰.

2.2.2. Çile Anlayışı

Günlük dilde çile; zorluğa ve sıkıntıya tahammül karşılığı olarak kullanılırken, tasavvuf terminolojisinde ise kırk günlük halvet eğitiminin adıdır¹¹¹. Bilindiği gibi çile Farsça kırk anlamına gelen çihil kelimesinden alınmıştır. Tasavvufta çile Sufi'nin manevi eğitiminde ıstırap ve zorluklara katlanarak olgunlaşması ve Hakka vasıl olması için bir metoddur. Dervişler genellikle kırk gün süreyle halvet ve yalnızlık eğitimine tabi tutuldukları için kırk gün espirisi unutulmuş ve zamanla tasavvuf literatürüne "çile çekmek" veya "çile doldurmak" olarak girmiştir.

Bu şekilde tasavvufi anlayışa giren çile, şeyhlerin terbiye metodlarına göre değişir. Bu kırk günlük süreyi ayaklarını hiç uzatmadan tamamlayanların yanında, yemek, içmek, yatmak gibi bedeninin ihtiyaçlarında serbest bırakılan ve bir nevi "tek başına dinlenen kimse" diyebileceğimiz bir rahatlıkla bu müddeti dolduranlara da

¹⁰⁶Mevlana Ali bin Hüseyin, *Reşahat Tercümesi*, s. I, İstanbul 1978

¹⁰⁷Köprülü, Fuad; (1984), *Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar*, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları Ankara s.76.

¹⁰⁸Köprülü, *a.g.e.*, s. 77.

¹⁰⁹Vassaf, Hüseyin; *Sefine-i Evliya*, c. I, s. 392.

¹¹⁰Vassaf, Hüseyin; *a.g.e.*, c. I, s. 392

¹¹¹Serin, Rahmi; *İslam Tasavvufunda Halvetilik ve Halvetiler*, İstanbul 1984, s. 68-69.

rastlanır¹¹². Bu değişik çile şekilleri tabii olarak şeyhin eğitim metodu ve dervişin meşreb ve gücüne göre değişiklik gösterir.

Tasavvuf tarihinde göze çarpan çile çıkarma şekillerinden biri de Hoca Ahmed Yesevi'ye aittir. Ahmed Yesevi altmış üç yaşına gelir gelmez, Hz. Peygamber bu yaşta vefat ettiği için kendisi de yer altında inzivaya çekilmek ister¹¹³.

Tekkenin bir tarafında merdivenle inilen bir kuyu kazdırır. Bir yol açıp ham kerpiçten bir hücre yapılır. Hoca Ahmed Yesevi orada bir yer kazıp, kendisine orayı makam ittihaz eder. Lahdi andıran o dar yerde zikrettikçe dizleri göğüslerinesürte sürte her ikisi de delinir. Hoca Ahmed Yesevi bu çilehanede bir rivayete göre yüzyirmidiğer bir rivayete göre de yüzyirmibeşyaşına kadar yani ölünceye kadar kalır.¹¹⁴

İlk Türk sufi akımı diyebileceğimiz Yesevilik'le başlayan bu çile anlayışı tasavvuf tarihi boyunca değişik şekil ve metotlarla tarikatlarda devam edegelmiştir.

2.2.3. Halvet Anlayışı

Kelime anlamı, uzlet, inziva, yalnızlık, tek başına yaşamak olan halvet mefhumu, Tasavvuf terminolojisinde önemli bir yer tutar.

Tasavvufta halvet:

a) herhangi bir kimsenin bulunmadığı birhalde ve yerde, Hak ile sırren (manen) konuşmak, ruhen sohbet etmek,

h) masivadan ilgiyi kesip tamamen Allah'a yönelmek ve kendini ibadete vermek anlamlarına gelir¹¹⁵.

Eski kaynaklara göre halvet Hz. Musa(a.s)'dankalmıştır. Gerçekten Hz. Musa Medyen'de Hz. Şuayb'in yanında kaldığı sürede çeşitli halvetler yaşamıştır¹¹⁶. Yine

¹¹² Serin, Rahmi.; a.g.e, s. 68-69.

¹¹³Köprülü, Fuad ;(1984), *Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar*, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları Ankara s. 30.

¹¹⁴Köprülü, Fuad;a.g.e., s. 30.

¹¹⁵Uludağ, Süleyman;*Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, s. 206, istanbul 1991.

¹¹⁶Serin, Rahmi;a.g.e., s. 67.

Peygamber (a.s)'in peygamberlikten önce inzivaya çekildiği ve bir müddet ibadet ettiği tarihi kaynaklarda yer almaktadır.¹¹⁷

Görüldüğü gibi sufilerin manevi âlemlerde yol katedebilmeleri için geliştirmiş oldukları halvet sistemi geçmiş peygamberlerin adetlerinden alınmış ve zamanlabirçok tasavvufi harekette bir metod olarak devam edegelmiştir.

Hoca Ahmed Yesevi'nin tasavvuf anlayışında bunun önemli bir yeri ve kendine mahsus bir adabı vardır. Hoca Ahmed Yesevi'ye göre "Halvet" kelimesindeki harflerde birçok anlaşılması güç hikmetler vardır. O'na göre Halvet esnasında nefse ve şeytana ait hazlar yanıp mahvolur¹¹⁸

Yesevi tarikatında halvetin özel bir merasimi vardır. Mürid, mürşidin muvafakati ile bir gün önceden halvete hazırlık olarak oruç tutar. Halvet arafesinde sabah namazından sonra tesbih çekilir. O günün ikindi namazından sonra sufi'nin halvete gireceği mekânın kapısı iyice kapatılır ki, halvete girecek müridin süluku esnasında hava ve soğukluk bir zarar vermesin. Sonra mürid, mürşidi tarafından kendine verilen evrad, istiğfar ve zikirleri çekerek, güneş batıncaya kadar bu şekilde Allah'a yalvararak devam eder. Namazdan sonra yemek için el yıkanır. İbrikle iftar için sıcak su getirilir. Onunla iftar edilir. Bundan sonra Hoca Ahmed Yesevi'nin kerametleriyle bitmiş olan karadarıdan halvet çorbası verilir. Ondandan sonra harareti teskin için bir küçük karpuz veya bir miktar ayran verilir. Yemekten sonra Kur'an-ı Kerim'den bir kaç sure veya birkaç ayet tilavet olunur. Bundan sonra ayakta durup tekbir getirilir, daha sonra oturulup gece yarısına kadar zikir çekilir¹¹⁹. Bundan sonra başka bir yerde başlar ustura ile traş edilir. Gece ve gündüz halvet bu şekilde kırk gün devam eder ve tamam olur¹²⁰.

¹¹⁷İbn-i Hişam; *Siyer*, c. 1. s. 252.

¹¹⁸Köprülü, Fuad; (1984), *Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar*, DİB Yayınları Ankara, s. 87.

¹¹⁹Köprülü, Fuad; *a.g.e.*, s. 88.

¹²⁰Köprülü, Fuad; *a.g.e.*, s. 88.

2.2.4. Zikr-i Erre

Yeseviyye tarikatının özelliklerinden biri de daha sonraki tarikatlara geçmiş olan "Zikr-i Erre / Testere Zikri" olarak bilinen zikir şeklidir. Bilindiği gibi zikir tasavvufta önemli bir yer tutar. Genelde Türk mutasavvıflarının özelliklerinden biri de Zikr-i Erre adıyla meşhur olan zikirdir.¹²¹

Zikrederken hançerden bıçkı sesine benzer sesler çıktığı için bu adı almıştır. Bu zikrin Zekeriya (a.s)'dan geldiğine dair rivayetler vardır. Hoca Ahmed Yesevi divanında bunun Zekeriya (a.s)'dan geldiğini te'yid eder¹²²

Has aşkını göster bana, şükr edeyim;

Bıçkı konsa, Zekeriyya gibi zikredegim.

Buradan anlaşılacağı gibi Ahmed Yesevi'ye göre "Zikri Erre"nin kaynağı Zekeriya(a.s)'dır. Zikri Erre'nin diğer bir adı da Zikr-i Minşari'dir. Buna "Minşari" denmesinin nedeni de; bir marangoz tahtanın üzerinde bıçkıyı nasıl çekerek seslendiriyorsa, Sufi de zikrederken kalbi düzeltmek için öylece zikrediyor.

Bu şekilde açıktan zikir yapılması kabuledildiğinden dolayı Yeseviye tarikatı "cehriye"¹²³ denilen tarikatlar kategorisinden kabul edilir.

2.2.5. Aşk Anlayışı

Tasavvuf tarihinin Hz. Rabia (r.a.) ile başlayan aşk motifli tasavvuf anlayışı Hoca Ahmed Yesevi'de de oldukça yoğun olarak görülür. Bilindiği gibi tasavvuta aşk, sufünün ulaşabileceği en yüksek mertebedir. Meşhur mutasavvıflardan el-Kuşeyri, aşkı; aşktan mest olmuş kalbin ebedi isteği, sevgiliyi bütün dostlara tercih etmesi, sevgilinin hakikatının ortaya konması ve son olarak kalbin Rabbin arzusuna bağlanması olarak tanımlar

Bazı sufiler kulun Allah'a âşık olmasının doğru olduğunu ancak Allah'ın kula âşık olmasının doğru olmayacağını ileri sürmüşlerdir¹²⁴. Ancak Kur'an'da "sevgi"

¹²¹Köprülü, *a.g.e.*, s. 89.

¹²²Eraslan, *Divan-ı Hikmet*, s. 155.

¹²³Köprülü, Fuad (1984), *Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar*, DİB Yayınları, Ankara, s. 89.

¹²⁴Hucviri, (1982), *Keşfu'l Mahcub*, Haz: Süleyman Uludağ, İstanbul, s. 450,

kelimesinin kullanılması ve bazı ayetlerde "Allah'ın kullarını, kulların Allah'ı sevdiğine" dair ifadelerin¹²⁵ bulunması bunun mümkün olabileceğine delalet eder.

Ayrıca Kur'an'da kemal noktasına ulaşmış iman aşk olarak tarif edilmiştir. "İnsanlardan kimileri vardır ki, Allah'tan başka bazı varlıkları Allah'a denk tanrılar sayar da bunları Allah'ı sever gibi severler. Müminlerin Allah'ı sevmesi ise hepsinden kuvvetlidir¹²⁶. Burada dikkat edilirse mü'minlerin "Allah'ı her şeyden güçlü bir sevgiyle sevmelerinden" bahsediliyor. Biz buna tek kelimeyle aşk diyebiliriz. Görüldüğü gibi Kur'an-ı Kerim muhabbetin en şiddetlisinden bahsediyor ve bunu kâmil insanın özelliği sayıyor¹²⁷. Buradan anlaşılacağı gibi tasavvuf literatüründeki aşk mefhumu tamamen Kur'an kaynaklıdır. Sonradan ortaya çıkmış bir anlayış değildir.

İşte bu şekilde kaynağını Kur'an'dan alan aşk kavramı Ahmed Yesevi'de de önemli bir yer tutar. Öyle ki ona göre ilahi aşk varlığın sebebi ve manasıdır. Ahmed Yesevi'ye göre Marifet-i Mevla, Muhabbet-i Mevla iledir. Yani Allah'ı tanımak, onu sevmeye bağlıdır. Çünkü o;

*Aşk olmasa, tanımak olmaz Mevlam seni;
Her ne kılsan, âşık kıl sen perverdigâr¹²⁸.*

Diyerek Allah'ı tanımanın onu sevmekten geçtiğini açıkça ifade eder. Yine Hoca Ahmed Yesevi"ye göre ilahi aşkın hem can, hem de iman olduğunu şu mısrayla belirtir.

*Işksızların hem canı yok hem imanı
Resulullah sözün aydın ma'na kanı¹²⁹*

Hoca Ahmed Yesevi bu mısra ile sevginin, aşkın, iman olduğunu belirtirken, diğer bir mısrasında ona göre aşksız kişi insan bile değildir. Hatta şeytan kavmindendir.

*Işksız kişi adem irmez anglasangız.
Bi-Muhabbet şeytan kavmi tınlasangız¹³⁰*

Diğer bir beytinde aşksız insanı hayvanlar sınıfından sayacak kadar ileri gider.

Dertsiz insan, insan değil, bunu anla

¹²⁵Maide 5/54

¹²⁶Bakara 2/165

¹²⁷Öztürk (1990), *Kur'an ve Sünnete Göre Tasavvuf*, İstanbul, s. 403.

¹²⁸Eraslan, *Divan-ı Hikmet*, s, 155.

¹²⁹Eraslan, *a.g.e*, s, 23.

¹³⁰Eraslan, *a.g.e.*, s. 23.

*Aşksız insan hayvan cinsi, bunu dinle*¹³¹

Gerçekten Ahmed Yesevi aşka çok önem verir. Divan'ı incelendiği zaman hemen her "hikmet"inde aşktan bahsettiği göze çarpar. Hoca Ahmed Yesevi aşkın ve âşık olmanın zorluklarından şöyle bahseder:

*Aşk yâdını yere salsam, yer kaldırmaz;
Defter kılsam, ta dirisin, bitmek olmaz.*¹³²

Bunun yanında aşk sırrının ağır olduğunu, âşıkların bile güç yetiremeyeceğinden bahseder.

*Aşk sırrını beyan kılsam aşıklara,
Takat kılmaz, başınız alıp gider dostlar.*¹³³

Ahmed Yesevi gerçek aşklarla, âşık geçinenleri şu beyideriyle ayırır:

*Aşk davasını bana kılma, sahte âşık;
Âşık olsan, bağmı içinde göz kanı yok.
Muhabbetin şevki ile can vermese,
Boşa geçer ömrü onun, yalan yok.
Aşk bağına minnet ile gögertmesen,
Hor görülüp şol nefsini öldürmesen,
"Allah!" diyip içine nur doldurmasan,
Vallah, billah sende aşkın nişanı yok*¹³⁴

Sahte aşığı bu şekilde anlatan Hoca Ahmed Yesevi gerçek aşğın nefsinin terbiye eden ve seher vakti Allah'ı çok zikreden kişi olduğunu şöylece ifade eder:

*Rahatu atıp can mihnetinden hoşlananlar,
Seherlerde can kaynatıp, aş kılanlar,
Boş hevesler, ben-sen fikrini terkedenler,
Gerçek âşıktır, asla onun yalanı yok.*¹³⁵

¹³¹Eraslan, a.g.e., s. 127.

¹³²Eraslan, a.g.e., s. 129.

¹³³Eraslan, a.g.e., s. 163.

¹³⁴Eraslan, a.g.e., s. 167.

¹³⁵Eraslan, a.g.e., s. 13.

Ona göre insanın fena fillah makamına ulaşması nefsinin terbiye etmesine bağlıdır;

*Kul Hâce Ahmed nefis tağdın çıkıp aştı
Fena fillah makamına yaklaştı.*¹³⁶

2.2.6. Şeriat-Tarikat İlişkisi Anlayışı

Ahmed Yesevi'nin dikkat çekici ve en önemli yönlerinden birisi de onun Kur'an ve sünnete bağlı bir sufi olmasıdır. Ona göre şeriat tarikatten önce gelir, şeriatsız tarikat olmaz. Günümüzde de karşımıza çıkan ve sık eleştirilen tasavvufi meselelerin temelinde şeriattan uzaklaşma yatmaktadır. Demekki tasavvuf gerek ferdi gerekse sosyolojik yöndeki başarılarını şeriata olan paralelliğine ve uygunluğuna bağlıdır.

Hoca Ahmed Yesevi'ye göre şeriat ve tarikat birbirinden ayrı şeyler değildir. Şeriata dayanmayan tarikat anlayışı sağlıklı olamaz ve batıldır:

*Tarikata şeriatsız girenlerin
Şeytan gelip imanını alır imiş.*¹³⁷

Yine bir hikmetinde şeriat olmadan tarikatın anlaşılamayacağını, tarikatın manasının şeriatla anlaşılabilceğini ifade eder;

*Şeriatın şerayitin bilgen aşık
Tarikatını manasını bilir dostlar.*¹³⁸

Ona göre sufinin hakikate ermesi deyince önce şeriat, sonra tarikatın gereklerini yerine getirmekle ancak mümkün olabileceğini söyler;

*Tarikatını işlerini eda kılıp
Hakikatın deryasığa batar dostlar.*¹³⁹

Hoca Ahmed Yesevi'ye göre insan hakikati kendi başına bulamaz. Bu nedenle bir mürşide bağlanmalı ve tarikate intisab etmelidir. Ona göre asıl mürşid Hz. Peygamberdir.

Pir-i muğan hak Mustafa bi-şek biling

¹³⁶Eraslan, *a.g.e*, s, 24.

¹³⁷Eraslan, *a.g.e*, s, 217.

¹³⁸Eraslan, *a.g.e*, s, 31.

¹³⁹Eraslan, *Divan-ı Hikmet*, s, 31.

Kayda körseng vasfını aytıp ta'zım kılıng.

Görüldüğü gibi Hoca Ahmed Yesevi'ye göre şeriat ve tarikat farklı şeyler değildir. İmanın dışı şeriat, özü ve hakikatı da tarikattır. Bu anlayış tüm sûfilerin en belirgin özelliklerinden birisidir.

Diğer bir şiirine değinecek olursak Hoxa Ahmet Yesevi şöyle dile getirmiştir.

“Eyâ dostlar kulak salıng uyduğumga

Ne sebebdin altmış üçde kirdim yirge

Mirâc üzre hak mustafâ ruhum kördi

Ol sebebdin altmış üçde kirdim yirge

Altmış birde sermende min ilâhımdın

Eyâ dostlar kop korkar min günâhımdın

Candın kiçip penâh tiley hudâyımdın

Bir ü barın didâringni körer min mü

Altmış iki yaşda Allah pertev saldı

Başdın ayağ gafletlerini rehâ kıldı

Can u dilim saki u huşum Allah didi

Bir ü barın didâringni kö'rer min mü

Altmış üçde nida kildi kul yirge kir

Hem cânıng min canâning min cânmgıni bir

Hû şemşîrin kolğa alıp nefsingni kır

*Bir ü barın dîdârıngnı kö'rer min mü*¹⁴⁰

Hoca Ahmet Yesevi bu şiiri ile de Türkçeyi akıcı ve doğru kullanarak tasavvuf yolundasanatı aktif ve doğru şekilde kullanmış ayrıca bu şiirinde Allah yolunu gözetilmesi tarafınca özet edilmiştir.

2.2.8. Sema Anlayışı

Tasavvuf terminolojisinde;

a) ilahi dinleme veya makam ve nağme ile okunan dini metinleri dinleme,

b) dinlenen dini musikinin tesiriyle devran edip, dönme anlamlarına gelen¹⁴¹ sema genel bir tanımla; tarikat müntesiplerinin cezbe haliyle ayakta zikirlerini ifade eden bir terimdir¹⁴².

Zamanla sema denilince, özelde mevlevilerin yaptığı ayin akla gelmeye başladı¹⁴³. Diğer tarikatlarda ayakta zikir yapıldığı halde buna sema değil, devran veya zikir adı verilmiştir¹⁴⁴. Bu mesele tarih boyunca medrese ve tekke kavgalarının ana konularından biri olmuş ve her iki tarafta mesele üzerinde uzlaşma noktalarını pekiyi tetkik etmemişlerdir.¹⁴⁵ Ancak bu konuda sufiler de kendi aralarında farklı görüşler ileri sürmüşler ve bu konu teorik tasavvuf kitaplarından ilk dönemden itibaren yer alagelmiştir.

Erken devir tasavvufi kaynaklardan *el-Luma*'da konunun detaylı ele alınması¹⁴⁶ meselenin tasavvufun doğuş dönemine kadar uzandığını gösterir. Zunnun-i Mısri "Sema haktan gelen bir variddir"¹⁴⁷ demiştir. Bu şekilde, tasavvuf literatürüne girmiş olan sema'yı, Hoca Ahmed Yesevi'de de görüyoruz. Yeseviliğin cehri tarikatlardan olması da¹⁴⁸ bunu te'yd etmektedir. Ayrıca Hoca Ahmed Yesevi hikmetlerinde sema'ı ele

¹⁴⁰Eraslan, *Divan-ı Hikmet*, s. 31.

¹⁴¹Eraslan, *Divan-ı Hikmet*, s. 147.

¹⁴²Uludağ, Süleyman, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, s. 422, İstanbul. 1992

¹⁴³Pakalın, M. Zeki, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, c. III, s. 162, İstanbul 1972

¹⁴⁴İz, Mahir, *Tasavvuf*, s. 150, İstanbul 1990

¹⁴⁵Pakalın, M. Zeki *a.g.e.*, c. III, s. 162.

¹⁴⁶İz, Mahir, *a.g.e.*, s. 155.

¹⁴⁷Es-Serrac, *Kitabu'l Luma*, s. 342

¹⁴⁸Hucviri, *Keşfu'l Mahcub*, s. 558. , Eraslan, *Divan*, s. 177

almış, sema ile raksı birlikte zikretmiştir¹⁴⁹. Buradan sema ile okunan ilahi veya hikmeti, raks ile de hareket halinde yapılan zikri anlıyoruz.

Hoca Ahmed Yesevi, sema ve raksın samimiyet istediğini, gösteriş için yapılan semanın faydadan çok zararlı olacağını söyler:

Kendinden geçmeden raks ve sema kılmak hata;

Sübhan Rabbim ona, ihsan kılmaz ata;

Taat kılsa, gönülleri kılmaz safa;

Riya kılıp raks ve sema kıldı dostlar¹⁵⁰.

Kendinden geçmeden yapılan raksın kişiye ıstırap vereceğini açıkça ifade eder.

Kendinden geçmeden raks eylese, Allah bizar;

Sema'ndan yer tepinip çeker azar;

Dua kılayım, göstermesin ona didar,

Dinden geçip raks ve sema kıldı¹⁵¹

Buradan anlaşıldığı gibi Hoca Ahmed Yesevi gösteriş için raks ve sema yapmaya kalkana beddua eder. Çünkü ona göre sema hassas bir meseledir. Sufinin sema yapması vecd haline bağlıdır. Hoca Ahmed Yesevi'ye göre samimi olarak yapılan raks ve semanın dünyayı ve dünyalık herşeyi unutturacak derecede bir zevk verdiğini anlıyoruz:

Raks ve sema kılanlara dünya haram

Ehli iyal, evden, barktan geçti tamam;

Seher vakti Hakk'a sığınıp ağlar müdam

Ondan sonra raks ve sema kaldı dostlar¹⁵².

Ahmed Yesevi Türkler arasında tasavvufun yayılmasında öncü olduğu gibi, zikir, sema, raks gibi tasavvufi anlayışlılarda kendinden sonraki tasavvufi akımlara etki etmiştir. Anadolu'da rağbet görmüş Mevlevilik, Rıfailik ve Kadirilik gibi tarikatlarda sema ve cehri zikir esas alınmıştır.

¹⁴⁹Köprülü, *İlk Mutasavvıflar*, s. 89, Eraslan, *Divan*, s. 177

¹⁵⁰Eraslan, *Divan-ı Hikmet*, s. 177.

¹⁵¹Eraslan, *a.g.e.*, s. 177.

¹⁵²Eraslan, *a.g.e.*, s. 177.

2.2.7. Tevbe Anlayışı

Tasavvufta sufünün elde edebileceği ilk makam tevbedir. Tevbe bütün makamların aslı ve özü, bütün hallerin anahtarıdır. Bir bina için arsa, yer nasıl önemliyse makamlar için de tevbe öyledir¹⁵³.

Yeri olmayan kimsenin binası olmayacağı gibi tevbesi olmayan kişinin hali de makamı da olmaz demişlerdir¹⁵⁴. Hoca Ahmed Yesevi de tevbe ile sūfinin hakka döndüğünü, sūfinin kalbinin nurlanmasının tevbesine bağlı olduğunu zikreder.

Kulların cennete girmesi için öncelikle günahlarına tevbe etmeleri gerekmektedir. Ona göre Allah'ın kulun günahlarını affetmesi için, kulun tevbe etmesi şarttır:

Yüzbin günah işledin, Ben bilemedin;

Tevbe kılıp, dergâhına gelemedin;

Himmat kılıp, iyi dua alamadın;

*Günâlılardan seni ne diye kurtarıversin?*¹⁵⁵

Tevbe eden kullara Allah'ın bol ikramı ve nimetleri olduğunu anlatır;

Namaz, oruç, tevbe üzre varalara,

Hak yoluna girip ayak koyanlara,

Bu tevbeyle ahirete varanlara

*Bağışlanmış kullar ile sohbeti var*¹⁵⁶

2.3. Anadolu Tasavvuf Geleneğinin Yesevîliğe Nispeti

Yesevi Şeyhlerin Anadolu'ya göçü, dervişleriyle küçük gruplar halinde olmuştur ve XIV. yüzyılda da sürmüştür. Hacı Bektaş ve Sarı Saltuk gibi en bilinen Anadolu Sufileri gibi Azerbaycan ve Anadolu'da Yesevi dervişlerinin pek çok atası da 20. yüzyılda yaşadı. Dersim'deki bazı Kızılbaş Kurt aşiretlerinin bir bölümü Ahmed Yesevî'ye bağlılıkları bildirmişlerdir. Yesevi, Anadolu'da Babaî ve Bektaşî

¹⁵³Hucviri, *Keşfu'l-Mahcub*, Haz. Süleyman Uludağ, s. 429, İstanbul 1982; Suhreverdi, *Avarifu'l-Maarif*, Çev: H. Kamil Yılmaz-İrfan Gündüz, s. 592, İstanbul 1990; Es-Serrac, *el-Luma'*, s. 68, Mısır 1960,

¹⁵⁴Suhreverdi, *Avarifu'l Maarif*, s. 147

¹⁵⁵Eraslan, *Divan-ı Hikmet*, s. 147.

¹⁵⁶Eraslan, *a.g.e.*, s. 141.

tarikatlarının oluşumunda önemli bir şahsiyetti. Nakşibendi'nin Hoca Ahmed Yesevi ile olan ilişkisi onu Nakşibendi tarikatının büyük liderlerinden biri olarak göstermektedir.¹⁵⁷

Hoca Ahmed Yesevi'nin soyundan gelen ve İslâm dünyasının değişik yerlerinde yasadıkları ve irsad faaliyetinde buldukları kaydedilen tasavvuf âlimlerinden bir kısmı şunlardır:

Semer kand âlimlerinden Sadr-ı Âlem Seyh, Ejderhan yakınlarında katledilen Baba Şeyh, Bagdat-Kazvin arasındaki Gürgen'da yaşayan Seyh Muhammed Dem Tiz bin Ahmed Yesevi, Kesmir'de medfun bulunan Hoca Hafız Ahmed Yesevi en-Naksibendi isimlerine rastlanmaktadır. Bu kişilerin Ahmed Yesevi'nin kızı Gevher Şehnaz'dan gelen bir soy kütüğüne sahip olmaları muhtemeldir.¹⁵⁸

Ünlü Osmanlı gezgini Evliya Çelebi de Hoca Ahmed Yesevi'nin soyundan geldiğini seyahatnamesinde belirtmiştir. Evliya Çelebi, ayrıca gezdiği yerlerde rastladığı Yesevi dervişlerine ait makamları da eserinde kaydetmiştir. Bu dervişgaziler arasında Deliorman'daki Demirci Baba, Niyazabad'daki Avşar Baba, Merzifon'daki Pîr Dede, Karadeniz kenarında Batova'daki Akyazılı, Bursa'daki Geyikli Baba, Abdal Musa, İstanbul Unkapanı'daki Horoz Dede, Bozok Sancığı Yozgat'taki Emir Çin Osman, Tokat merkezindeki Gaj-Gaj Dede ve Zile ilçesindeki Şeyh Nusret Evliya Çelebi'nin tespit edebildiği Yesevi dervişleridir. Ancak bunlardan hiçbirisi Nevşehir'e yerleşen Hacı Bektaş Veli kadar ün kazanmamıştır. Rumeli'nin fethinin manevî öncüsü olan ve türbesi Silistre'de bulunan Sarı Saltık da bir Yesevi dervişidir.¹⁵⁹

Yeseviyye tarikatı, önce Seyhun nehri havzasında Taşkent ve çevresinde yerleştikten sonra, Aral gölünün güneyindeki Harezm bölgesine ve aynı zamanda Seyhun ile Ceyhun nehrinin sınırlarını çizdiği Mâveraünnehir'de geniş bir kitleye yayılmıştır. Diğer taraftan Türkistan'ın kuzeybatı bozkırlarından Kıpçak lehçesinin hâkim olduğu İdil-Ural bölgesine uzanan Yeseviyye tarikatı, Pir-i Türkistan'ın işareti ile yola çıkan dervişleri tarafından Horasan, Azerbaycan ve Anadolu'ya kadar ulaşmıştır.

¹⁵⁷"Anadolu'da Yesevilik (YeseviMenâkıbnâmesi Özelinde Peygamber Tasavvuru", <https://www.kirmizilar.com/tr/index.php/konuk-yazarlar/2555-anadolu-da-yesevilik-yesevi-menakibnamesi-ozelinde-peygamber-tasavvuru>, (Erişim Tarihi: 08.08.2019)

¹⁵⁸Köprülü, Fuad; (1966), *Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar*, DİB ayamları, II. Baskı, Ankara, s. 62.

¹⁵⁹Köprülü, Fuad; a.g.e, s. 37-45.

Tarihî gelişim sonucu Naksibendiyye tarikatının daha yaygın hâle geldiği XV-XVI. yüzyıllara kadar Türkistan ve Horasan'ın hemen her yerinde hatta Kesmir, Kâbil, İstanbul, Temesvar ve Hicaz'da Yesevi dervişlerine rastlanmaktaydı. Ahmet Yesevi'nin esaslarını belirlediği Yeseviyye tarikatı, daha sonra Türkistan ve Anadolu'da gelişecek olan Naksibendiyye gibi diğer büyük tasavvuf ekollerini de derinden etkilemiştir. Naksibendiyye tarikatının, Ahmed Yesevi ile irtibatı Muhammed Bahaüddin Buhârî veya kısaca "Şâh-ı Nakşibendi" nâmı ile tanınan tarikatın Pirinin Yesevi şeyhlerinden "Kasem Şeyh" ve "Halil Ata" ile bir süre birlikte olarak feyz almasına dayanır. Şah-ı Nakşibend'in devrin hükümdarı olan Halil Ata'nın yanında zahiren hükümdarın hizmetinde geçen altı yıl boyunca feyz ve süluk yolunda büyük mesafeler kastettiği kendilerinden rivayet edilmiştir.¹⁶⁰

Mutlak bilginin velayet tarafından sağlanacağına inanan akımların bazıları Hz. Ali, bazıları Hızır, bazıları ise Mahdî'î bu görevin başında kabul ederler. Ancak, Türk Tasavvufunun ana çizgisini oluşturan anlayışta mutlak bilginin kaynağı Allah'tır ve vahiy yoluyla Hz. Peygamber, bu bilginin en doğru şekilde uygulanmasını, insanların Allah, peygamber ve diğer insanlarla ilişkilerini belirleyen kuralların uygulaması olarak kabul görmüştür.¹⁶¹

2.4. Türkistan'ın İslâmlaşmasında Yesevilik'in Etkisi

Türkistan bölgesinin İslâmlaşmasında Tarikatların etkisi azımsanamayacak derecededir. Tasavvufta benimsenen hoşgörü temelli anlayışın etkisi ile İslâmın toplumda yayılması daha kolay ve etkili olmuştur. Bu nedenle de tarikatlar İslâmın hoşgörü, huzur ve mutluluk sembolü oldukları için Türkistan coğrafyası da İslâmın bereketi ve huzurundan nasiplenmiştir.

Coğrafyaya Mutezile'nin hâkim olmasına rağmen hoşgörüden uzak bir din ve ibadet anlayışı, bulunan bölgede insana ve insanın ruhani düşüncelerini doğru yönlendirmesi için gereken davetin doğru adresi tarikatlar olmuştur. Siyasi baskı ile oluşan "akli ve felsefî" esaslı mezhebin Hind-İran kökenli bir Gulat Şii'liğinin Peygamber ve sahebe için doğru olmayan kelimeler ve küfre ulaşan hadsizliği sebebiyle

¹⁶⁰Köprülü, Fuad (1966), *Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar*, Diyanet İşleri Başkanlığı yay., II. Baskı, Ankara, s. 92-93.

¹⁶¹Yesevî, A., (1991), *Dîvân-ı Hikmet*, Ankara, s. 233.

bölgedeki huzurun yok olma seviyesinde olması yine hoşgörü timsali olan tarikatlar için bir olanak sağlamıştır. Türk toplumları siyasi ve sosyal dağımaktan kurtulmanın bir yolu olarak İslama sarılmış ve İslamın hoşgürüsü ile tanışmıştır. Bu durumun kahramanı olan Yesevilik hareketinin izlediği politkalar gereğince İslam ile kolayca kaynaşan Türk toplumları Hanefilik mezhebinde belirtildiği gibi “kalp ile tasdik dil ile ikrar” çerçevesinde yegâne kurtuluş olan “Cennet”e gireceklerini, günahkâr olan kulların tövbe ile Allah’ın affını hak edecekleri ve yegâne kurtulaşa erecekleri Türk toplumuna anlatılmıştır. Böylelikle türk toplumlarınca kolayca ve hızlı şekilde İslamiyet kabul görmüş ve yayılmıştır.¹⁶²

Türk toplumları o dönem coğrafyasında kabul gören Hulûl ve tenâsüh akidesini savunarak insanı, Allah’ın tezahürü veya tecellisi saymak suretiyle ilahlaştıran, Tanrı’ya devlet başkanı veya devlet başkanını tanrılaştıran, siyâsî ve dünyevi hayatın her alanını belirleyen, Gulat-ı Şî’a’ya ve günahkârı, ameli olmayan veya eksik olanı cehenneme gönderen ve büyük günah işleyeni de kâfir ilan eden Mu’tezile’ye yönelmemişlerdir. Yahûdîlik, Hıristiyanlık ve İslâm’da olduğu gibi en eski inançlarda ve kültürlerde bile, basit ve ilkel de olsa, bir “kurtarıcı” inancı, etkili ve önemli bir yere sahiptir. Ancak bu kurtarıcının dinlere ve kültürlere göre değişen siyâsî otorite ile dinî önderliğin ayrıldığı veya birleştiği modeller görüyoruz. Hint-İran kadim kültüründe, Yahudî ve Hristiyan inancında “Kurtarıcı”nın, dinî kimlikle hatta bir peygamber olarak gelip, kendine tabi olanları kurtarıp onlara “Dünya Krallığı”nı temin edecek kişi olarak inanıldığı görülür. Oysa Türk devlet anlayışında devlet başkanı, her ne kadar “kutlu” ve “bilge” kişi olsa bile ahlâki, dini ve kültürel liderlik: “Şaman, Baksı, Kam, Ata, Dede veya Baba” dandır. Bilgin sert yöntemlerine göre, sadeliği ve uygulama kolaylığı, günahkâr insanlara hoşgörü ve sıkıntılı durumlarda ahlaki destek ve insanlığa umut verici açıklamalar tasavvuf yoluyla İslam’ı kabul etmenin önemli sebepleri olarak ortaya çıkmaktadır.¹⁶³

Türkler arasında İslâmiyet’in yayılmasında, Müslümanlarla askeri ilişkiler haricinde ve şüphesiz bundan daha da önemlisi, nelerin veya hangi unsurların etkili olduğu sorusu akla gelir. Diğerlerinin yanında özellikle bölgede İslâmi ilimlerin okunduğu önemli sayıdaki merkezi, ticari ilişkilerin durumunu, tasavvufî cereyanların

¹⁶² Kutlu, Sönmez; (2006), *Alevîlik-Bektaşîlik Yazıları*, Ankara, s. 145.

¹⁶³ Kutlu, Sönmez; *a.g.e.*, s. 149.

ve dervişlerin çabalarını dikkatle değerlendirmenin önemi büyüktür. Türkler farklı coğrafyalara yayılsalar da farklı inanışlara sahip olsalar da farklı lehçelerle konuşsalar da ortak kültür ve geleneklerini korumayı başarmışlardır. Tasavvuf geleneği ise bu kültürün içerisinde önemli bir yere sahiptir.¹⁶⁴

Horasan ve Mâverâünnehir’de VIII. Yüzyıldan itibaren sûfî gelenek yayılmaya başlamıştır. Türk boylarının islamlaşmasında onların Gök Tanrı inancı büyük ölçüde etkili olmuştur. Türk mistisizmi ile tasavvufun bazı noktaları arasında benzerlik bulunmaktadır. Eski Türklerde “kam” ve “baba” diye adlandırılan din önderlerinin yerini dervişlere bırakması pek de zor olmamıştır. Çünkü pek çok ortak yönleri bulunmaktadır. Hatta Türkler için önemli bir yere sahip olan Dede Korkut’un da Müslüman olmadan önce bir kam olduğu rivayet edilir. İlk yıllarda İslam’ı merak etmiş ve Arabistan’a bir yolculuk gerçekleştirmiştir. Bunun sonunda Hz. Ebu Bekir ile karşılaşarak Müslüman olmuştur. Bu olay ise dilden dile yayılmış ve günümüze şifahi olarak gelmiştir.¹⁶⁵ Ayrıca kendilerini İslâm dininin yayılmasına adanmış sûfî dervişlerin sınır boylarında konaklama ve barınak yerleri olan ribatlar, önceden daha çok askeri gayelerle kurulmalarına rağmen, zamanla hudutların genişlemesiyle ve etrafındaki toprakların İslâm dairesine girmeleriyle bu müesseseler sadece İslâm dinini yaymaya çalışan sûfîlere hizmet etmeye başlamış ve birer zaviye ve tekkelere dönüşmüşlerdir.¹⁶⁶

Müslümanlar kendi aralarında adeta bir yarışa girerek bu tür müesseseleri kurmak için sıraya girmişlerdir. Öncelikle ribatlar kurmuşlar ve onları zaviye ve tekkeler takip etmiştir. Tebliğ ve cihat kavramı o kadar içlerine işlemiştir ki, dervişler zaman zaman Müslüman olmayan Türklerin arasına karışıp onlarla birlikte göçmüşler, zaman zaman ise onları karşılarına alıp ciddi savaşlar vermişlerdir.¹⁶⁷ Türklerin İslamlaşmasını hızlandıran ve onlara bu dini sevdirenler işte bu gezgin mutasavvıflar olmuşlardır. Bunların başında Hallac-ı Mansur, İbrahim b. Edhem, Şakik-i Belhî, Hoca Ahmed Yesevî gibi mutasavvıfları sayabiliriz. Hoca Ahmed Yesevî döneminde M. Fuat Köprülü’nün dediği üzere göçebe Türkler arasında tasavvufî zemin hazır

¹⁶⁴Yazıcı, Nesimi; (1993): “*Hoca Ahmed Yesevî Döneminde Türk-İslâm Kültürünün Oluşumu-Gelişimi*”. Diyanet İlmî Dergi 29/4, s. 6-7.

¹⁶⁵Köprülü, M. Fuat (1976); “*Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar*” Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara, s. 12-15.

¹⁶⁶Ahmedova, Zamira; (2006); “*Türkler Arasında İslâmiyet’in Yayılmasında Tasavvufun Rolü*” Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi, s. 55-56.

¹⁶⁷Kitapçı, Zekeriya; (2004); “*Türkler Nasıl Müslüman Oldu?*” Yedi Kubbe Yayınları, Konya, s.13.

bulunmaktaydı. Hoca AhmedYesevî sonrasında ise Türk dünyasında tasavvufi faaliyetler devam etmiş ve birçok tarikat ortaya çıkmıştır. Türk sûfleri Yesevilik, Nakşibendilik, Kadirilik, Kübreviyye, Mevlevîlik, Bektaşîlik gibi tarikatlar halka İslâm'ı anlatmışlardır. Büyük ölçüde Türklerin İslamlaşmasını sağlamışlardır. Tasavvuf alanında tekke merkezli artan faaliyetler, Orta Asya ve Anadolu'da yaşayan Türkleri etkilemeye başlamıştır. Türkler, İslâm dünyasında giderek güçlü bir toplumsal zemin kazanmaya başlayan tasavvufî hareketlere kayıtsız kalmamışlardır. Tasavvufî anlayışın geniş bir alanda Türkler arasında hüsni kabul görmesi ve tasavvufî düşüncenin hayatın bir parçası haline gelmesinde ise büyük Türk sûfisi Hoca Ahmed Yesevî'nin ciddi katkıları bulunmaktadır. Türklerin İslamlaşmasında ve Türkler arasında tasavvufî düşüncenin yayılmasında büyük rol oynayan birçok sûfi bulunmasına rağmen Hoca AhmedYesevî kadar Türk dünyasında kitleleri peşinden sürükleyen ve kendisinden sonra dahi tesir halkasını bu denli sürdüren başka bir mutasavvıf belki de bulunmamaktadır. Bunun böyle olmasının sebebi Hoca AhmedYesevî'nin dilinin sade olması ve hikmetlerini halka indirgeyerek sunmasıdır. Dolayısıyla Türk-İslâm tasavvufunun başlıca mutasavvıf şahsiyetleri arasında ayrıcalıklı bir konuma sahip olan Hoca AhmedYesevî Türk toplumunun dinî-kültürel altyapısının şekillenmesinde öncü rol oynamıştır. Onun, Yesi şehrinde başlattığı bu manevî kalkınma ve rûhî arınma hareketi, Mâverâünnehir bölgesinde yankı bulmuştur. Daha sonra bu hareket Horasan, Azerbaycan ve Anadolu'daki Yesevî dervişleriyle Türkler arasında yaygınlık kazanmıştır.¹⁶⁸

Esaslarını Hz. Ebû Bekir veya Hz. Ali vasıtasıyla Hz. Peygamber'e (s.a.v) kadar eriştiren sûfliğin yayılması, tekkelerin siyasî kuvvetler tarafından resmen tanınması, birçok büyükler, devlet adamları ve hatta sultanların şeyhlere riayetleri, onlara yüksek bir manevi nüfuz veriyordu. Köprülü'nün ifadesine göre: "Şarap içmeyecek kadar dinî hükümlere bağlı olan Karahanlılar, İslâmiyet'i aşk ve hararetle savunan ilk Selçuklular, şeyhlere ve âlimlere karşı büyük bir saygı ve riayet gösteriyorlardı."¹⁶⁹

¹⁶⁸Bayram, Mikail; (1996); "*Anadolu'nun Türkleşmesi ve İslâmlaşmasında Hoca Ahmed-i Yesevî'nin Rolü*". *Ahmed-i Yesevî Hayatı-Eserleri-Fikirleri-Tesirleri*. Edit. M. Esad Coşan. Seha Neşriyat, İstanbul, s. 533-545.

¹⁶⁹Köprülü, M. Fuad; (1976); "*Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar*" Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara, s. 19-21.

Türk hakanları da şer'i hükümlere son derece katı bir şekilde bağlıydılar. Hoca AhmedYesevî'nin ortaya çıktığı dönemde, Türk âlemi tasavvufî fikirlere ve mutasavvıfların varlıklarına yabancı değildi. Halk, mutasavvıflara ve din adamlarına saygıda asla kusur etmiyor tam tersine sevgide ileriye gidiyorlardı. Dediklerinden çıkmıyorlar, onları baş tacı ediyorlardı.¹⁷⁰

Hoca AhmedYesevî'de en önemli noktalardan biri, insanın kemâle (insan-ı kâmil) ulaşmak için çaba göstermesi gerektiğini ifade etmesidir. Bu çaba ise eğitimidir. Eğitim temellerini içinde yaşadığı toplumun kültüründen alan Hoca AhmedYesevî Türk töresini, Türk dilini tasavvuf düşüncesi ile birleştirmiş, bezemiş ve Türk tasavvufunun temeline ilk taşları koymuştur. Bu sebeple AhmedYesevî tasavvufun hem birinci dönemine hem de ikinci dönemine girebilen dönüm noktasıdır. Dolayısıyla Yesevî İslâmî değerler ile Türk töresininharman olduğu ve mükemmelleştiği noktada bulunur. Bir diğer ifadeyle, Türk gözlüğüyle İslâmiyeti değerlendiren ve yaşayan bir kişidir.¹⁷¹

Sonuçta Hoca AhmedYesevî'den önce de mutasavvıflar halk arasına karışmış ve halkın saygısını kazanmışlardı. Ancak topluluk arasına karışan bu mutasavvıflar Yesevî'den farklı olarak kaybolup gitmişlerdir. Diyebiliriz ki Hoca AhmedYesevî'nin bedeni ölse de ruhu daha sonraki topluluklara karışan mutasavvıflarla birlikte sürekli yayılmaya devam etmiştir. AhmedYesevî döneminde Gayrimüslim Türk boyları yok değildi. O, bu Türk boylarının Müslümanlaşmasında etkili olmuştur. Fakat şüphesizki en büyük rolü zaten Müslüman olan toplulukların dinlerine daha da sıkı sıkıya bağlanmaları noktasında olmuştur. Onun ön gördüğü dinî algıdahurafelere yer verilmemiştir. Kaynağı Kur'an ve Sünnet'tir. Toplumun en önemli ihtiyacının doğru yola girmek ve hurafelerden arınmak olduğunu gören Yesevî, amacına bu doğrultuda ulaşmıştır.¹⁷² İslâmiyet'in tevhid inancı etrafında birbirine düşman olan toplulukları bile birleştirmesi Hoca AhmedYesevî'yi etkilemiştir. Onun örnek olarak aldığı tek isim Rasulullah'tır (s.a.v). O halde diyebiliriz ki Yesevî'nin Hikmetleri, insanî ilişkilere yeni

¹⁷⁰Köprülü, M. Fuad; a.g.e, s. 19.

¹⁷¹Yakıt, İsmail; (1994); "*Hoca Ahmed Yesevî ve Türk Düşünce Tarihindeki Yeri*". Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi 1, s. 1-15.

¹⁷² Yıldırım, Ahmet; (2014); "*Hoca Ahmed Yesevî: Düşünce Sistemi, Kaynakları ve Tesirleri*". Türk Dünyası Bilgiler Zirvesi: Gönül Sultanları Buluşması Bildiriler. Edit. Ejder Okumuş. 1, Türk Dünyası Kültür Başkenti Ajansı Yayınları: Eskişehir, s. 431-444.

bir anlam yükleyerek, insanların davranışlarına ahlakîlik kazandıracak ve toplumun bütünlüğünün korunmasına katkıda bulunacaktır.¹⁷³

Yesevîliğin tesiri başlıca şu sahalarda olmuştur:

- 1) Kıpçak (Kuzey Türkleri),
- 2) Türkmen Sahası,
- 3) Azerî Türkleri Sahası,
- 4) Anadolu Sahası (Batı Türkleri),
- 5) Hindistan Sahası,
- 6) Afganistan Sahası¹⁷⁴

Yahya Kemal; “Ahmed Yesevî’yi iyice incelemek lazım. Bizim milliyetimiz onda gizlidir.¹⁷⁵” derken aslında tüm meseleyide özetlemiştir. Şuan da Komünizmin etkisinde boğulan Orta Asya Türkleri için şüphesiz kurtuluş yeni ve Yesevi modeli olacaktır.

2.5. Yesevi Hareketi İlkeleri

Hoca Ahmed Yesevî tarikatını tesis ederken birtakım ilkeler benimsemiş ve bu ilkeler doğrultusunda hareket ederek fikirlerini halka yaymış, bu sayede halk nezdinde kabul görmüştür. Bu ilkeleri topluma aks ederkende Peygamber(s.a.v.) izlediği yolları kendine kılavuz bilmiş ve kısa sürede topluma tesir etmiştir.

2.5.1. Tevhid Düşüncesi Üzerine Oturtulmuş Tasavvuf Anlayışı

Ahmed Yesevî, tasavvuf ve tarikat anlayışını tevhid üzerine bina etmiştir. Tarikatı’nı yaydığı dönemde insanlar tarafından kabul gören Şamanizm inancının aksine, onları Allah’ın bir olduğuna inandırmaya çalışmıştır. Allah inancını tasavvuf

¹⁷³Bodur, H. Ezber(1995): “*Hoca Ahmed Yesevî ve Sosyal Bütünleşme*”. Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi 2/2, s. 14-65.

¹⁷⁴Kenzhetayev, Dosay (1999): “*Hoca Ahmed Yesevî: Yaşadığı Devir, Şahsiyeti, Tarikatı ve Tesiri*”. Tasavvuf: İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi, s. 105-129.

¹⁷⁵ Kutlu, Sönmez, (2017), *Türk Müslümanlığı Üzerine Yazılar: Hanefilik - Maturidilik – Yesevilik*, Ötüken Neşriyat, İstanbul, s. 117.

yoluyla pekiştirmek, Hoca Ahmed Yesevî'nin hareket noktasını oluşturmuştur. O'nun asıl gayesi Allah'ı bulmak ve buldurmaktır.¹⁷⁶

Ahmed Yesevî, "Allah'ımı ararım izine düşüp giderim"¹⁷⁷ dizesindeki "izine düşüp giderim" ifadesiyle hakikati bulmak ve Allah'a ulaşmak için gidilmesi gereken yol manasına gelen tevhid inancını kastetmektedir. Dolayısıyla Allah'ın birliğini her zaman ve her yerde söylemenin ve yaşamının gerektiğini açıklamaya çalışmıştır. Hoca Ahmed Yesevî, Allah inancını vahdet-i vücûd anlayışına yakın bir tarzda ele almaktadır. Kendi varlığını, Allah'ın varlığında bulmaktadır. Ona göre en büyük sevgi ve huzur kendinden geçip, Allah'a yakınlaşmaktır. Hoca Ahmed Yesevî, tevhid inancından yoksun insanların bunu bilemeyeceğini söylemektedir. Bu öyle bir yoldur ki, herkesin gitmesi mümkün değildir. Bu yola ancak ilim ve iman ile girilebilmektedir. Hak ve hakikat ancak akıl ve bilgi ile idrak edilebilmektedir. Nitekim kendisinin bu yola girdiğini, candan geçmek anlayışıyla Hakk'ı bulduğunu şöyle belirtmektedir:

"Ene'l Hakk"ın manâsını bilmez cahil

Bilge gerek bu yollarda mertlerin denizi

Akıllı kullar Hakk yâdını dedi sevgili

Candan geçip Sevgili'yi sevdim ben işte"¹⁷⁸

Mutasavvıflar, Allah'ın dışında gerçek olmadığını basarla (gözle) değil, basiret yoluyla müşahede etmişlerdir. Yesevî, bunun Allah tarafından sadece tevhid inancına bağlı olanlara verildiği kanaatindedir. Tasavvuf bir hâl ilmidir, kâl (söz) ilmi değildir kaidesince; bildiğiyle amel etmeyen ve yaşamayan kimselerin bunu bilemeyeceklerini söylemektedir.

"Bilmediler mollalar

"Ene'l Hakk" manâsını;

Kâl ehline hâl ilmini

Tanrı görmedi münasip"¹⁷⁹

¹⁷⁶Ahmed Yesevî, *Divân-ı Hikmet*, Emel Esin Nüshası, (Müze: No.55) Hazırlayan: Faruk Azmun, (İstanbul: Tek-Esin, Türk Kültürünü Araştırma ve Geliştirme Vakfı Yayınları, 1994,)

¹⁷⁷Yesevî, *Divan-ı Hikmet*, Haz. Bice, s. 77.

¹⁷⁸ Yesevî, *Divân-ı Hikmet*, Haz. Bice, s. 22.

Hoca Ahmed Yesevî, ilâhî aşk ve manevi zevkle Allah'ın varlığına inanmaktadır. İbâdet, tâat ve zikirle Allah'a ulaşmaya çalışır. Hadis-i Kudsi'de Allah şöyle buyurmaktadır: “Kulumun, farz kıldığım şeylerle bana yaklaşmasından iyisi yoktur. Kulum bana nafilelerle de yaklaşmaya devam eder. Öyle olur ki artık onu severim. Onu sevdim mi işittiği kulağı, gördüğü gözü, tuttuğu eli ve yürüdüğü ayağı olurum...”¹⁸⁰ Bu Hadis-i Kudsi'nin manâsına uygun olarak Yesevî şöyle demektedir:

*“Söylesem ben dilimdesin, gözlesem ben gözümdesin,
Gönlümde hem canımdasın, bana sen gereksin sen”*¹⁸¹

Yesevî, her şeyin O'ndan geldiğine, her şeyin O'nun gücü ve kudreti dairesinde hareket ettiğine inanmaktadır. Vahdet-i vücûd zevk itibariyle ve hâl ile idrâk edilebileceğinden¹⁸² o, bunu hikmetlerinde ayrıntılı olarak ele almıştır. Fenâfillah (Allah'ın varlığında yok olma) makamına geçtiğini de ifade etmektedir:

*“Adım sanım kalmadı ben bir hiç oldum;
Allah'ı yâd eyleyerek yüce oldum;
Pak yürekle O'na bağlanıp, gör nice oldum;
Fenâfî'llâh makamına geçtim işte”*¹⁸³

Hoca Ahmed Yesevi, Allah'ın vahdâniyyetine şeksiz-şüphesiz inanırken, O'nun dışında hiç bir varlığın güç ve kudret sahibi olmadığına yine Allah'ı şahit göstermektedir. “Heme ez ûst” (ne varsa ondandır) esasına dayanan vahdet düşüncesini şöyle dile getirmektedir:

*“Hiç kimse yok yerde gökde Sen'sin Kadir
Şüphem yoktur bu sözümde özün şâhid.
Hem teksin, bir tanesin şüphesiz hazır
Elimi tutup yola koy “Ente'l-Hâdi””*¹⁸⁴

¹⁷⁹ Yesevî, *Divân-ı Hikmet*, Esin Nüshası, XIX, 32b.

¹⁸⁰ Sahih-i Buharî, *Rikâk*, 38.

¹⁸¹ Yesevî, *Divân-ı Hikmetten Seçmeler*, Haz. Kemal Eraslan, (Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 1983), LXI-4-326.

¹⁸² Selçuk Eraydın (1980), *Tasavvuf ve Tarikatler*, Marifet Yayınları, İstanbul, s. 117.

¹⁸³ Yesevî, *Divân-ı Hikmet*, Esin Nüshası, I.vr.5b.

Ahmed Yesevî, tasavvufî düşüncesinde tevhid fikrini, hayatının her anını kuşatan bir ifadeyle anlatmaktadır. Allah'ın birliğini dil, akıl ve nefis üçgeninde her zaman ve her yerde anmanın önemini vurgularken, Allah'ın cemâlini görmenin bununla mümkün olabileceğini söylemektedir:

“Dile al “ Lâ ilahe illâllah”ı

Akla koy her nefesde ol uyanık

Pir-i kâmil nazar eyleyince sana ansızın

Hakk cemâlini göstermese perişan olunur”¹⁸⁵

Ahmed Yesevî'ye göre, vahdâniyyet, Allah'ın tek oluşudur. Allah, katında, sıfatlarında ve fiillerinde tektir. O, yaratıklara benzemez. Mahlûkatın yapmaktan aciz kaldığı ve muhtaç olduğu her şey O'nun yanında vardır. O hiç kimseye muhtaç değildir. Muhtaç olan insandır. Bu ihtiyaç dairesinde hayatını devam etme ve istediği şeyi elde etmenin en kesin yolu bir olan Allah'ı bulmakla mümkündür. Yesevî'nin ele aldığı en önemli unsur insandır. Tevhid inancının gerektirdiği şekilde insanı yetiştirme, eğitime ve terbiye etme konusu onun en önemli meselesi olup, insanı gerçek anlamda Allah'ı tanıyacak ve ibadet edecek dereceye getirmeye çalışmaktadır. İnsan-ı kâmil olma yolunda varılacak makamları, tarikatında basamak olarak kullanmaktadır.¹⁸⁶ Bu basamağın en önemli temel taşı ise tevhiddir. Yesevî'nin düşüncesinde tevhid, Allah'a gereği gibi inanmak ve sığınmak anlamını taşımaktadır. “ De ki: O Allah tektir. Allah her şeyden müstağni ve her şey O'na muhtaçtır. O doğurmamıştır ve doğurulmamıştır. Hiç bir şey O'na denk değildir.”¹⁸⁷

“Kul Huva'allah, subhana'llah”ı tekrarlırsam.

Ulu Tanrı'm, didarını görür müyüm?

Her yerimde hasretin derdini duysam,

¹⁸⁴ Yesevî, *Divân-ı Hikmet*, Haz. Bice, 21-10-40; Yesevî, *Divân-ı Hikmet*, E. Esin, XLVII, 100a; XV, 28a.

¹⁸⁵ Yesevî, *Divân-ı Hikmet*, Haz. Bice 95-120.

¹⁸⁶ Muhammed Danişmend (1997), *Mir'âtu'l Kulûb*, sadeleştiren: Necdet Tosun, *İsam Araştırma Dergisi*, 2/2, s. 79.

¹⁸⁷ İhlâs, 112/1-4.

Ulu Tanrı 'm didarını görür müyüm?’”¹⁸⁸

2.5.2. İslamiyet ve Sünnete Bağlılık

Hoca Ahmed Yesevî, Kur'an-ı Kerim'in hükümlerine ve bu hükümlerin ihtiva ettiği temel düşünce sistemine olduğu gibi sünnete de kuvvetli bir şekilde bağlıdır.¹⁸⁹ Yesevî, Ehl-i Sünnet ve'l- Cemaat'i esas alan, sünnete ittibâ eden, bir tarikat anlayışına sahiptir.¹⁹⁰

İslam Dini'nin emirlerine bağlılık konusunda, hassas davranmıştır. Ahmed Yesevî, İslamiyet'i ana unsur olarak ele alışının yanında, Peygamber'in (s.a.v) sünnetine bağlı bir yaşayışın da temel nokta olduğunu söylemiştir.¹⁹¹ Ahmed Yesevî, İslamiyet'i yaşamadan tarikatı yaşamının mümkün olmadığını söylemektedir. Ona göre tarikata girmek için İslamiyet'i bilmek gerekmektedir. Yine Yesevî'ye göre din, uzuvlarla yani zahirle amel etmektir. Uzuvlarla demekten maksat, farz, vacib ve sünnetlerin tümünü yerine getirmektir. Buna göre, emredilen her şeyin koşulsuz olarak kabul edilmesi, mümkün olduğu kadar yaşanması ve yaşatılması gerekir. Yasaklananlardan çekinip, insanları uyarmak lazımdır. Yesevî, bunları; “küfür, nifak, şüphe, şirk, kendini beğenmek, gösteriş yapmak, zulmetmek, haram yemek, yalan söylemek, gıybet yapmak, zina etmek, içki içmek ve müminlere haksız yere zulmetmek” diye sıralamıştır.¹⁹²

Yesevî'ye göre, İslami esaslara dayanmayan bir tarikatın hak ve gerçek olması imkânsızdır. İslamiyet'i tam manasıyla yaşamayan birisinin tarikata girmesi doğru değildir. Yesevîliğin dört temel esası olan şerîat, tarîkat, hakîkat ve marîfet'e ulaşmanın ilk kapısı İslamiyet'i yaşamakla mümkündür.¹⁹³

Şerîatın işlerini tamam eylemeyince,

¹⁸⁸ Yesevî, *Divân-ı Hikmet*, Esin Nüshası, XLVII, vr.100a; Yesevî, *Divân-ı Hikmet*, Haz. Bice, 7- 1- 15.

¹⁸⁹ Yusuf Ekinci, *Hoca Ahmed Yesevi*, (Ankara: Ocak Yayınları, 1995), s. 36.

¹⁹⁰ Türer Osman (1996), *Hoca Ahmed Yesevi*, s. 229-230.

¹⁹¹ Göçgün, Önder (1995), “*Destan Rivayetlerine Dayalı Hayatı ve Hikmet Yüklü Edebi Hüviyeti ile Ahmed Yesevi*”, Erdem. Atatürk Tarih Kültür Merkezi Dergisi Hoca Ahmed Yesevi Özel Sayısı, 7/21, Ankara, s. 880.

¹⁹² Danişmend, *Miratü'l-Kûlub*, s. 70.

¹⁹³ Yesevî; (1977), *Fakr-nâme*, Haz. Kemal Eraslan, *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, 22, s. 10-15.

*Tarîkatın meydanına girse olmaz.*¹⁹⁴

Şerîattır âşıkların efsanesi;

*Arif olan âşık tarikatın incisidir*¹⁹⁵

Ahmed Yesevî, tarîkata gireceklerin “emr-i bi'l-maruf ve nehyi ani'lmünker” (iyilikleri tavsiye etmek, kötülükleri yasaklamak) çerçevesinde imanî konularda titizlik isteyen düsturlara riâyet etmenin önemini vurgulamaktadır. Din dışı kurallar ve hurafelerle İslam'ın özüne ters düşecek, İslâm'la bağdaşmayacak bir anlayışla tarikat hayatının mümkün olamayacağı inancını taşımaktadır. Cahil kişilerin, yetki sahibi olmadıkları halde, özellikle tasavvufî meselelerde fikir beyan etmeleri yarardan çok zarar getirecektir.

Buna mukabil dinî ilimleri bilen ve yaşayan kişilerin tarikata girmelerine büyük önem vermekte, tarikata girecek olan birisinin dine göre yaşamasını istemektedir. İslâmî ilimlerin insana hitap eden bütün meselelerine riâyet edenlerin, tarikata girebileceğini söylemektedir. İslamiyet'in insana yüklediği sorumluluğu yerine getirenlerin tarikata girebileceğini, bu dini bilmeden, onu yaşamadan tarikata girmenin ve tarikat davası gütmenin sakıncalı olduğunu ifade etmektedir:

“Her kim eylese tarîkatın davâsını

İlk adımı şerîata koymak gerek.

Şerîatın işlerini tamam eyleyip,

*Ondan sonra bu davâyı kılmak gerek”*¹⁹⁶

Hoca Ahmed Yesevî, din ile tarikatı birbirinden ayrı tutmamış¹⁹⁷ din ile tasavvufu sade ve basit anlatımlarla birleştirmiştir.¹⁹⁸ Buna göre din hürmet, tarikat hizmet, hakikat ise himmettir.¹⁹⁹ Hoca Ahmed Yesevî, tarikatta dini konuların bilinmesi hususunda o kadar ince ve detaylı düşünmektedir ki, dini yaşamadan tarikata

¹⁹⁴ Yesevî, *Divân-ı Hikmet*, Haz. Bice, 124, 1-158.

¹⁹⁵ Yesevî, *Divân-ı Hikmet*, Esin Nüshası, X, vr. 22b.

¹⁹⁶ Yesevî, *Divân-ı Hikmet*, Haz. Bice, 76, 1-96.

¹⁹⁷ Danişmend, *Mir'atü'l-Kûlub*, s. 69.

¹⁹⁸ Banarlı, Nihad S.; *Resimli Türk Edebiyatı Tarihi*, İstanbul, (1971), 1: 279.

¹⁹⁹ Hazîni, *Cevâhirü'l- Ebrâr*, vr. 65a.

gireceklerin hata yapma, sapma ihtimalinden ötürü küfre girmelerinin dahi söz konusu olabileceğini ifade etmiştir.

Ahmed Yesevî'nin hikmetlerinde İslâm'a aykırı bir unsura rastlanmamaktadır. Din ile tarikatı kolay bir şekilde telif etmesi, Yesevîliğin Türkler arasında hızlı bir şekilde yayılmasında başlıca sebep olmuştur. Dolayısıyla Ahmed Yesevî aşağıdaki beyitte Kur'an-ı Kerim'in hükümleri ve Hz. Peygamber'in hadislerinde ifade edilen hakikatleri dile getirdiğini bildirmiştir:²⁰⁰

“Benim hikmetlerim Sübhân'ın fermânı,

Okuyup bilsen, hepsi Kur'ân'ın anlamı”²⁰¹

Yesevî, dini yaşamadan tarikata girenlerin hiçbir fayda görmeyeceklerini söylemektedir. İslâmiyet'e uygun olmayan bir tarikat bâtil olduğu gibi, hakîkate uygun olmayan tarikat dahi batıl ve gerçek dışıdır. Zira dinî bilgilerle kendini yetiştiren mürid, hata yapmamaya ve günah işlememeye özen gösterecek, mensubu bulunduğu tarikatın gereklerini dinî ölçüler içerisinde yerine getirmeye çalışacaktır. Böylece hakikat makamına ulaşmak için dinin ve tarikatın gereklerine uyma bilgisini kazanacaktır.²⁰²

Nitekim Yeseviyye'nin dine bağlılıkta önde gelen tarikat olduğu inancı, yüzyıllar boyunca tasavvuf çevrelerince kabul edilmiştir. Ahmed Yesevî, İslam dinine ve Peygamber'in sünnetine bağlı olmayanları kesinlikle reddettiği gibi, “Veli”lik taslayanların da dine bağlı olup olmadıklarının araştırılmasını istemiştir. İslamiyet'i yaşamayan şeyhleri, haklı gerekçeyle yalancılıkla itham etmesi, Yeseviyye öğretisinin ana unsuru sayılmıştır:

“Kâmil olmadan “Şeyhim” diye iddia eden

Kendi yapmadan halk içinde vaaz edip söyleyen

Sözü yalan dünya için amel işleyen

Dünyayı bırakmayınca “Hal” ilmini bilse olmaz”²⁰³

²⁰⁰Yesevî, *Divân-ı Hikmet*, Haz. Eraslan, s. 29.

²⁰¹Yesevî, *Divân-ı Hikmet*, Esin Nüshası, L, vr. 61a.

²⁰²Hazîni, *Cevâhirü'l-Ebrâr*, vr. 70b.

²⁰³Yesevî, *Divân-ı Hikmet*, Haz. Bice, 124-158.

Ahmed Yesevi'ye göre şeriattan gaye yola girmek, tarikatta gaye ise nefisten geçmektir. Burada önemli olan ilk önce Allah'ın dinine sıkı sıkıya sarılmaktır:

“Şerîatta maksat odur yola girmek

Tarikatta maksat odur nefsdan geçmek”²⁰⁴

Tarikat meselelerinin İslâmiyet ölçüsüne vurulduktan sonra kabul edilebileceğini söyleyen Ahmed Yesevî, İslâm'a muhalif ve sünnete zıt bir hususun, tasavvuf ve tarikat çevrelerince kabul edilmemesi gerektiği fikrindedir. Ona göre tarikatın tüm meseleleri dine uygun olmalıdır. Aksi takdirde marifet ve hakikat düsturları içerisinde temelsiz bir olgudan öteye gidemeyecektir. Çünkü tarikat ve hakikatin yolu dinden (şeriattan) geçmektedir. Bu bakımdan Yesevî, “Şeriatsız tarikata geçemedim”²⁰⁵ demektedir.

Ona göre en makbul kişi, dini emirlerin tamamını nefsinde yaşayanıdır. Bunun için de, Hz. Peygamber'in örnek alınması gerekmektedir. Zira Allah'ın emirlerine ve Peygamber'in sünnetine inanmayan ve bu emirleri yerine getirmeyen birisi gerçek ümmet olma şerefine eremeyecektir. Yesevî'nin diliyle: “Ümmet demez Muhammed!”²⁰⁶ hitabı ile karşılaşacaktır. Yesevî, tarikat salikinin gece gündüz ibadet içerisinde bulunmasını, Hz. Peygamber (s.a.s.)'i tazim ile selamlayıp salavat getirmesini telkin etmekte, bu sayede ümmet olma saadetine erişip, yüzü sevinçli bir halde huzura varacağını söylemekte; dünya ve ahirette en büyük mutluluğun Hz. Peygamber'in ümmeti olabilmekle elde edileceğini vurgulamaktadır.

2.5.3. Dîne Dayalı Tarikat Anlayışı

Hoca Ahmed Yesevî, Divân-ı Hikmet'inde İslâm'a muhalif ve şathiyat tarzında herhangi bir görüşte bulunmamıştır. Nitekim onun fikirlerinde genel manada itikadı sarsacak özel ima ve işaretlere rastlanılmamaktadır. Hoca Ahmed Yesevî her manzumesinde hatalarından bahsederek tevbe ve istiğfarda bulunmuş, Allah'tan af ve

²⁰⁴Yesevî, *Divân-ı Hikmet*, Haz. Bice, 158.

²⁰⁵Yesevî, *Divân-ı Hikmet*, Esin Nüshası, XXX, 43b.

²⁰⁶Yesevî, *Divân-ı Hikmet*, Esin Nüshası, vr.34a.

mağfiret dilemiştir. Vahdet-i vücûd felsefesine en fazla daldığı zamanlarda bile din silahını hiç bir zaman unutmamıştır.²⁰⁷

Hoca Ahmed Yesevî, İslâmî emir ve nehiyelerin bütününe kabul eden bir anlayışa sahiptir. Sâliklere de buna göre hareket etmelerinin asli görevleri olduğunu söylemektedir. Yesevî, tarikatına giren birisi için, İslâm'ın emirlerinden namaz ve oruç ibadetinin kesinlikle terkedilmemesi gerektiğini ve Allah'ın lütfuna kavuşmak isteyenlerin özellikle tevbe üzerinde olmalarını istemektedir:

“Namaz, oruç, tevbe üzere varanlara

Hak yoluna girip adım atanlara

Bu tevbe ile oraya varanlara

Bağışlanmış kullar ile sohbeti var”²⁰⁸

Ahmed Yesevî, “ ibâdetleri riyakârlık yaparak yerine getirenlerle, gerçek mürşid olmaksızın tarikatta irşâd iddiasında bulunanların, imandan nasip alamayacakları” görüşündedir. İbâdetlerin özürsüz olarak terkedilmemesinin önemi üzerinde durmaktadır. İbadetlerin, âdâb ve erkâna göre yapılmasının gereğini vurgulamakta, salîkin, yapacağı zikir ve duadan lezzet almasının ancak bu şekilde mümkün olacağını yineleyerek belirtmektedir.²⁰⁹

Yesevî, kalb-i selime sahip olunmadan tarikata girmenin doğru olmayacağı fikrindedir. Kalb-i selime ulaşmak için de dinî emirleri bilmek ve gereği gibi yaşamak icap etmektedir. Bunun için de bir insanın dört deryadan geçmesi lazımdır. Yesevî'nin ifadesiyle bunlar; dünya, halk, şeytan ve nefis deryalarıdır. Bu deryaların her birisi için birer gemi gereklidir. Dünya deryasının gemisi zühd, yiyeceği kanaat, bilgisi horlanmak, demiri de sabırdır. Halk deryasının gemisi (halktan) ümidi kesmek ve uzlet, demiri ayrılık, oturuşu da halvettir (yalnızlık). Şeytan deryasının gemisi zikir, yiyeceği tesbih, demiri korku ve ümit, oturuşu da muhabbettir. Nefis deryasının gemisi de açlık ve susuzluk, yiyeceği aşk, oturuşu da şevktir. Bu dört deryadan geçen kalb-i selime

²⁰⁷Köprülü, Fuad; (1987), *Türk Edebiyatı'nda İlk Mutasavvıflar*, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara, s. 76.

²⁰⁸Yesevî, *Divân-ı Hikmet*, Haz. Bice, 141,5-180.

²⁰⁹Hazîni, *Cevahirü'l-Ebrâr* vr. 20a.

ulaşmakta ve tarikata girme liyakatini elde edebilmektedir.²¹⁰ Çünkü tarikat, kolay girilebilecek bir yol değildir. Tarikattan önce, dini emir ve nehiyleri yerine getirmek gerekmektedir. Dini bilmeyen, tarikata da bilemeyecektir:

“Şeriatın şartlarını bilen âşık

Tarikatın makamını bilir dostlar”²¹¹

Dini bilip yaşamak da din (şeriat), tarikat ve hakikat üçlemesindeki gerçek marifet ve rızaya ulaşmaya vesile olmaktadır. Çünkü din (şeriat); zahiren uzuvlarla, tarikat; kalp ile hakikat ise; sır (kalbin içindeki cevher, gönül) ile amel etmektir.²¹² Ahmed Yesevî, dinî emirleri yaşamadan tarikata geçemediğini açık bir şekilde dile getirmiştir. Hakikat makamına ulaşmak için de İslâmiyet’e uygun olan tarikat anlayışıyla hareket etmenin gerektiğini belirtmektedir.²¹³

Gerçek mürşid dinî hayatı yaşayan ve dinin bütün hükümlerini yaşatmaya çalışan kişidir. Zirâ İslâmiyet eşiğine yüz sürmek, tasavvuf yoluna girmek isteyen ilk görevidir.²¹⁴ Hâsılı Hoca Ahmed Yesevî, olgun, ileri görüşlü ve muhakemelî bir Türk mutasavvıfıdır. İrşad anlayışı içinde dinle tarikatı tam anlamıyla kaynaştırmış ve tarikatının en büyük ilkesini dine bağlı kalmakla tanıtmıştır.²¹⁵

2.5.4. Bir Tarikat Kurucusu Olarak Ahmed Yesevî’nin Tasavvufla Alakalı Temel İlkeleri

Yesevilik tarikatının kurucusu olan Hoca Ahmed Yesevi tasavvuf konusunda büyük bir bilgi ve tecrübeye sahiptir. Pir-i Türkistan ciddi bir tasavvuf ahlakına sahiptir ve bunu ilkelerce belirtmiştir. Bu ilkeler Riyazet ve Mücahede, Halvet ve Zikir’dir.

²¹⁰ Danişmend, *Mirat’ül-Kûlub*, s. 72.

²¹¹ Yesevî, *Divân-ı Hikmet*, Esin Nüshası, XXX, vr. 43b; Yesevî, *Divân-ı Hikmet*, Haz. Bice, 77, 1-97.

²¹² Danişmend, *Mirat’ül-Kûlub*, s. 69.

²¹³ Yesevî, *Divân-ı Hikmet*, Esin Nüshası, XXX, vr.43a,43b; Yesevî, *Divân-ı Hikmet*, Bice, 84, 8-111.

²¹⁴ Annemarie, Schimmel; (1982), “*Tasavvufun Boyutları*”, Çev. Önder Gürol, Adam Yayınları, İstanbul, s. 94.

²¹⁵ Öztürk, Yaşar Nuri (1996); *Tasavvufun Ruhü ve Tarikatlar*. İstanbul: Sidre Yayınları, 1988. Safiüddin, Mevlana. *Nesebnâme*. Haz. Kemal Eraslan, Yesevi Yayınları, İstanbul s. 117.

2.5.4.1. Riyazet ve Mücahede

Ahmed Yesevî riyazet ve mücahedeye büyük önem vermektedir. Ona göre kalp sükûnetine kavuşmak için riyazet ve çile çekmek gerekmektedir. Riyazet ve mücahede ile nefislerini Allah sevgisinde eriten kişilerin hak yoldan sapmayacaklarını belirtmektedir.²¹⁶ Nefsin, maharet ve dayanıklılığını artırmak için zorluğa sürmek manasını taşıyan riyâzet, tasavvuf terimi olarak nefsi, ruhun emrine verme gayreti demektir.²¹⁷

Mücâhede; cihâd etmek, nefis ile çekişmek, nefsi ezmek, arzularını kırmak, tesirsiz hale getirmektir. Yine nefsin, Hakk'ın, aklın ve dinin iradesine boyun eğmesini sağlamak, bu maksatla riyazet, perhiz, idman ve temrin yapmak manasını taşımaktadır.²¹⁸ Mücâhedenin aslı, açıklıktır.²¹⁹ Öte yandan riyazet, terbiye etmek, itâat etmek; mücâhede ise içe dönük mücadele etmek ve dövüşmek anlamlarına gelmektedir. İstilah olarak her ikisi de nefsin isteklerine karşı durmak, onunla savaşmak, isteklerini yapmamak, yeme içme gibi tabîî ihtiyaçları en aza indirmek konularını içermektedir.²²⁰

Ahmed Yesevî'ye göre, hakiki bir müridin riyâzet ve mücâhedeye alışması için yeme ve içmeden, şehevî arzularından uzaklaşması gerekir. Dünya sevgisi olarak kabul edilen dünya ve makam sevgisi esaretinden kurtulmak için, teveccüh ve murâkabeyi meslek edinmesi lazımdır. Yeseviyye Tarikatı'nda salıklar için üç çeşit oruç riyazeti ve mücâhede şekli vardır. Buna göre üç günlük nafil oruç, batından gubâr ve zulmetin kalkmasına sebep olur. Nafil oruç beş gün olursa mugayyebât-ı cin ve temiz ruhlar musahhar olur. Altı gün olursa, gönül deryalarının pınarları açılır ve akmağa başlar. Dokuzuncu günde ise, kalplerin ve kabirlerin keşfine mazhar olunur. Yine bütün bu riyazet ve mücâhede usulleri şeyhin izniyle olmalıdır. Yoksa faydadan çok zarar meydana getirebilir.²²¹

Ahmed Yesevî'de riyâzet ve mücâhede ile nefis terbiyesi başta gelen vazifedir. Zira nefis, bütün kötülükleri istemesi açısından, onun terbiye edilmesi gerekir. Nefse

²¹⁶ Danişmend, *Mirat'ül-Kûlub*, s. 69.

²¹⁷ Yaşar Nuri Öztürk (1993), *Kur'ân ve Sünnet'e Göre Tasavvuf*, Yeni Boyut Yayınları, İstanbul, s. 129.

²¹⁸ Kelâbazi (1992), *Taaruf*, Hazırlayan. Süleyman Uludağ, Dergâh Yayınları, İstanbul, s. 202.

²¹⁹ Hazîni, *Cevahirü'l-Ebrâr*, vr. 29b.

²²⁰ Kara, Mustafa; (1982); "*Tasavvuf ve Tarikatlar Tarihi*", Dergâh Yayınları, İstanbul, s. 107.

²²¹ Hazîni, *Cevahirü'l-Ebrâr*, vr. 30a-30b; Köprülü, *Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar*, s. 101.

muhalefet etmek lazımdır. Nefsin isteklerine gem vurmak ve onu frenlemek için, nefse ağır gelen şeyler yapılmalıdır.²²²

Yeseviyye Tarikatı'nın riyâzet ve mücâhede doktrininde az yemek, az uyumak büyük önem taşır. Cemâlullah sırrına ermek için az uyumak gerekir; “Tek şartı riyâzeti kabul etmektir.” ifadesinde tasavvufta nefis terbiyesinin ve ıslahının her zaman riyâzet şuuruyla, uyanık olmakla mümkün olabileceğini söylemektedir.²²³

Yesevî, nefsin, insanın dünya ve ahirette rezil olması için uğraştığı; insanın da, nefis ile mücadele etmesi gerektiği görüşündedir. Bunun için de mürid nefsin kötülüklerinden, rezilliklerinden kurtulmak ve her zaman mücâhede edip, Allah sevgisine kavuşmak amacıyla izzet ve rahatı horlanma, hakir görülme ile değiştirmelidir.²²⁴ Yesevî, zâhidlere amel ve takvayı gerekli görürken, riyâzet ehline de nefsin arzularını kırmak için seherde kalkıp, ibadet etmek ve taâtta bulunmak gerektiği yönünde tavsiyede bulunur:

“Has kullar gibi geceleri ayakta olsam;

Yiğitler gibi gündüzleri oruçlu olsam.

Geceleri rahat edemeden “Tanrı'm” desem;

Nasıl çaresini bulacağımı bilmem dostlar”²²⁵

2.5.4.2. Halvet ve Zikir

Yesevî Tarikatı'nda önemli yer tutan iki ilke de “ halvet” ve “ zikir” dir. Halvet, lügatte تنها kalma, tenhaya çekilme, tenhalık, تنها yer, hamamın sıcak bir bölmesi anlamına gelmektedir. Tasavvuf ıstılahında ise halvet, tarikata intisap eden bir müridin, belirli bir zaman sonra, şeyhinin isteğiyle, insanlardan uzaklaşarak, yalnızca bir yerde (tekkelerin özel bölmelerinden birinde) inzivaya çekilmesi ve bir süre (genellikle kırk gün) devamlı Hakkı zikretmesidir.²²⁶ Bundan (ilk önce) Suhreverdî “*Avârifü'l- Maârif*”

²²² Yesevî, *Divân-ı Hikmet*, Esin Nüshası, XIII, vr.26b.

²²³ Yesevî, *Divân-ı Hikmet*, Esin Nüshası, vr.26b.

²²⁴ Yesevî, *Divân-ı Hikmet*, Esin Nüshası, vr. 24b,25a.

²²⁵ Yesevî, *Divân-ı Hikmet*, Esin Nüshası, vr. 40b.

²²⁶ Eraydın, *Tasavvuf ve Tarikatlar*, s. 61.

adlı eserinde bahsetmiştir.²²⁷ Halvet: “çile” olarak da bilinir. Müridler arasında, “erbain çıkarmak” deyiimiyle kırk gün halvete çekilmek kastedilmektedir.²²⁸ Halvetin, Hz. Musa’nın Tûr-i Sinâ’daki kırk gün kalışından ve Hz. Peygamber’in Hirâ mağarasındaki, itikâfından ilham alınarak ortaya konduğu ileri sürülür.²²⁹ Hz. Davud’un küçük bir kusurundan dolayı kırk gün ibadet etmesi de halvete mülhem gösterilmektedir.²³⁰

Hoca Ahmed Yesevî’ye nisbet edilen “Yeseviyye” Tarikatı’nda halvetin özel önemi ve kendine mahsus âdâbı vardır. Yesevi’ye göre “Halvet” kelimesindeki harflerde anlaşılması zor hikmetler mevcuttur. Halvet kelimesinin “H” harfi hâli’den, “L” leyl’den, “V” vuslat’tan, “T” hidayet’ten alınmıştır. Halvet sırasında nefis ve şeytana ait arzu ve istekler yanıp yok olmaktadır. Hakk’ın cezbelerinden, nâr ve nur meydana gelmektedir. İnsanlık ufkunda bütün kötülükler kalkarak batın tabakaları nurlanmakta ve temiz olmaktadır.²³¹ Yeseviyye tarikatında “Şeriat halveti” ve “Tarikat halveti” olmak üzere iki türlü halvet vardır. Şeriat halveti olmayınca, tarikat halveti olmaz. Şeriat halveti, “bütün kötülüklerden, noksanlıklardan ve günahlardan tevbe etmek” demektir. Hoca Ahmed Yesevî, tarikat halveti hakkında ise mutasavvıfların birtakım görüşlerinin ve uyulması istenilen kaidelerin bulunduğunu söylemektedir.²³² Yeseviyye tarikatında halvetin nasıl yapıldığını Hazînî şöyle bildirmektedir:

“ *Nısfu’l-leyle varınca ve meşâyih-i Yeseviyye manzume ve makâlâtı ki, hikmetdirler -savn-ı hazin ile- telkinât ile hatm olur, tezvîk ve teşvîk için... Ba’de edây-ı tekbirât müselles oturup bir halka halindidülür. Zikrullah’dan sonra hafız hoş nefeslerden savn-ı hazîn ile Sûre-i Yâsîn tilavet eder.*”²³³

Menkıbeye göre: Hızır (a.s) bir gün Ahmed Yesevi ile sohbet etmeye gelmişti. Ahmed Yesevî’nin gönlü her zaman ferah iken, o gün sıkıntı içindeydi. Bunu gören

²²⁷ İbrahim Düzen (1961), *Aziz Nesefti’ye Göre Allah, Kâinat ve İnsan*, Şanlıurfa İlahiyat Fakültesini Geliştirme Vakfı Yayınları, Ankara, s. 161

²²⁸ Cebecioğlu, Ethem; (1991), *Hacı Bayram Veli*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, s.150; Rahmi Serin (1984), *İslam Tasavvufunda Halvetilik ve Halvetiler*, Petek Yayınevi, İstanbul, s.67.

²²⁹ Akşemsettin, Muhammed b. Hamza, *Risalet’ün-Nuriyye*, Süleymaniye Kütüphanesi Hacı Mahmud Efendi, no: 2863; Mevdudi, Mevlana Ebu’l Âlâ, *Hz. Peygamber*, Çeviren: Ahmed Asrar, Pınar Yayınları 1985, İstanbul, C. II-108.

²³⁰ Düzen (1972), *Aziz Nesefti’ye Göre Allah, Kâinat ve İnsan*, 161; Ahmed Bîcan, *Envârü’l-Aşîkîn*, Derleyen. Mehmet Faruk Gürtunca, Ülkü Kitap Yurdu Yayınları, İstanbul, 133.

²³¹ Hazîni, *Cevahirü’l- Ebrâr*, vr. 16a.

²³² Hazîni (1990), *Cevahirü’l- Ebrâr*, vr. 17b.; Suhreverdî, *Avarifü’l-Maarif*, trc. Hasan Kâmil Yılmaz, İrfan

Gündüz, Erkam Yayınları, İstanbul, s. 263-287.

²³³ Hazîni, *Cevahirü’l- Ebrâr*, vr. 27b.

Hızır (a.s) sebebini sorduğunda, arkadaş ve müridlerinin gönüllerini kesâfetin kabzettğini, bundan dolayı üzüntülü olduğunu söyleyince, Hızır (a.s) “Ah, Ah” diyerek Hakk’ı zikre başlamış. Bundan sonra Yesevî’nin hüznü ve sıkıntısı gitmiştir. Zikr-i Erre, bu şekilde Yeseviyye’nin viridi olmuştur.²³⁴

Tasavvuf’un temel gayesi vuslattır. Tek varlık olan Allah’ın varlığına kavuşabilme, Ahmed Yesevî’nin üzerinde durduğu en önemli meseledir. Kurduğu tarikat ile bu hakikate ulaşabilmenin sınırlarını çizmiştir. Ona göre Allah’ı zikir, dünya sıkıntılarının insana yüklediği sıkletin altından kalkmasına olanak sağlayacaktır.²³⁵ Allah’ı bulma sevdasında olan Hoca Ahmed Yesevî, zikirle Allah’ı bulup, bulamayacağı hakkında kendini sorgular.

*“Kul Hoca Ahmed, kulluk içre sâbit olsam,
Zikrini deyip, zâkir olup,
Rabb’im desem, Zikrinde şevklenerek kavrulup yansam,
Bu iş ile yâ Rab, seni bulur muyum?”²³⁶*

Yesevî’de zikir o kadar önemlidir ki, taharetsiz ve abdestsiz olarak zikir yapılamamakta olup, “Taharetsiz zikir söyleyene lanet yağar.”, “Taharetsiz zikrini söyleyen imân etmez.” ve “Mümin olsan taharetsiz zikrini söyleme.” dizeleriyle bunu dile getirmektedir.²³⁷ Abdestsiz zikir yapanın, zikrin ehemmiyet ve önemine iman etmediğini söylemektedir. Hoca Ahmed Yesevî’nin nazarında zikrin lezzetini bilmeyenler, hayvandan beter yaratıklardır:

*“Bu yolun lezzetini bilmeyenler
Öz yakasını tutup tevbe etmeyenler
Dünyalığına mağrur olup yürüyenler
Hayvandır, belki ondan beter imiş”²³⁸*

²³⁴ Hazîni (1995), *Cevahirü’l Ebrar Min Emvaci-l Bihar, Yesevi Menakıbnamesi*, trc. Cihan Okuyucu, Erciyes Üniversitesi Gevher Nesibe Tıp Tarihi Araştırma Enstitüsü Yayınları, Kayseri, s. 44.

²³⁵ Yesevî, *Divân-ı Hikmet*, Haz. Bice, 55, 1-75.

²³⁶ Yesevî, *Divân-ı Hikmet*, Haz. Bice, 77.

²³⁷ Yesevî, *Divân-ı Hikmet*, Haz. Bice, 81

²³⁸ Yesevî, *Divân-ı Hikmet*, Haz. Bice, 137.

Hâsılı Yeseviyye'nin kendine özgü bir takım âdâb ve erkânı bulunmaktadır. Yeseviyye, öteki tarikatlardan usûl ve âdâb bakımından bazı farklılıklar göstermektedir.²³⁹ Yesevîlik âdâbı hakkındaki temel bilgiler Ahmed Yesevî'nin hikmetleri, kendisine isnâd edilen “*Fakrnâme*” adlı risâle ile Hazîni'nin “*Cevâhirü'l Ebrâr min Emvâci'l-Bihâr*” adlı eserine dayanmaktadır.

Söylediği hikmetlerle Orta Asya bozkırlarındaki insanların kalplerini İslamiyet'e ısındıran Hoca Ahmed Yesevî'nin kurduğu Yeseviyye'nin belli başlı birtakım temel ilkeleri vardır. Bu temellerin başında tevhid inancı ve sünnete bağlılık yer almıştır. Allah'ın varlığına, birliğine imân etme Yeseviyye'nin temel ilkesidir. Bu gayesinin başında tevhid inancının pekiştirilmesi, sünnet-i seniyye'ye uyma ve bu doğrultuda yaşama anlayışı gelmiştir. Dîne dayalı bir tarikat anlayışıyla ortaya çıkan Yeseviyye'nin irşad halkasında din dışı hiçbir olguya rastlanmamıştır. Yeseviyye'nin temel hedefi insanları din etrafında birleştirmek ve kaynaştırmak olmuştur. Tarikata girecek olan müridin ilk önce din hakkında yeterli bilgiye sahip olması gerektiği vurgulanmıştır. Dini bilgisi yeterli olmayan bir kişinin tarikata girmesi doğru görülmemiştir.

Yeseviyye, Allah inancı, Peygamber sevgisi ve İslâm kardeşliği ölçeğinde toplumda merhamet, sevgi, yardımlaşma ve ahlakı yaygınlaştırmayı hedef edinmiştir. Emr-i bil-ma'ruf ve nehyi ani'l-münker ilkesi Yeseviyye'nin ana temasını oluşturmuştur. Nefis terbiyesi, nefisle mücadele ve mücadeleyi ifade eden riyazet konusu da Yeseviyye'nin bir başka önemli ilkesidir. Nefsin azgınlığına ve serkeşliğine set çeken açlık ve uykusuzluk, bütün tarikatlarda olduğu gibi Yeseviyye mensuplarınca da uyulması gereken bir düstur olarak kabul edilmiştir. Cemâlullah'a ulaşmak isteyen riyâzete devam etmesi gerektiği vurgulanmıştır. Halvet, yani yalnızlık içinde kendini bulma işlevi de temel ilke olarak ele alınmıştır. Bunun yanı sıra Yeseviyye'de zikir başlı başına önemli bir unsurdur. Dünya sıkletlerinden kurtulma ve Allah'a ulaşmak için yapılması gereken bir esas olarak benimsenmiştir.

²³⁹Küçük, Hasan; (1976), *Osmanlı Devletini Tarih Sahnesine Çıkaran Kuvvetlerden Biri Tarikatlar ve Türkler Üzerindeki Tesirleri*, Türdav Yayınları, İstanbul, s. 76.

2.6. Yesevilik Silsilesi

Ahmed Yesevî'nin ardından onun tasavvuf yolu ve düşünceleri müridleri vasıtasıyla Orta Asya'nın çeşitli bölgelerine yayılmıştır. Bu yolun takipçilerinin mensup olduğu tarikata Yeseviyye denildiği gibi Ahmed Yesevî'nin "Sultan" lakabına nisbetle Sultâniyye, cehrî zikir yapmaları sebebiyle Cehriyye ve mensuplarından çoğunun Türk olması sebebiyle Silsile-i Meşâyih-i Türk de denilmiştir. Hoca Ahmed Yesevî'nin kimden hilâfet aldığı konusunda kaynaklarda farklı bilgiler yer almaktadır. İlk hocası ve şeyhi, aynı zamanda akrabası olduğu anlaşılan Arslan (Baba) Bâb'dır. Onun vefatından sonra kaynaklarda Yûsuf el-Hemedânî, Ebü'n-Necîb es-Sühreverdî veya Ebû Hafs Ömer es-Sühreverdî'ye intisap ederek hilâfet aldığı söylenir. Bu rivayetlerden en çok kabul göreni Yûsuf el-Hemedânî'den hilâfet aldığı yolundadır. Yûsuf el-Hemedânî'nin halifelerinden Abdülhâlik-ı Gucdüvânî, Hâcegân tarikatının kurucusu kabul edilir. Hemedânî'nin bir diğer halifesi sayılan Ahmed Yesevî ise Yeseviyye'nin kurucusudur. Dolayısıyla Hâcegân ile Yeseviyye birbirinden farklı iki tarikattir.²⁴⁰

Ahmed Yesevî'nin atalarından İshak Bâb'ın İshak Türk ile aynı kişi olduğu ve bu ailenin Mübeyyiza mezhebine mensup bulunduğu iddiası ise henüz kanıtlanabilmiş değildir. Ahmed Yesevî'nin en meşhur halifeleri Mansûr Ata, Said Ata, Sûfî Muhammed Dânişmend ve Hakîm Ata'dır. Bunlardan Mansûr Ata, Arslan Bâb'ın oğludur. Mansûr Ata'nın oğlu Abdülmelik Ata, torunu Tâc Hoca ve torununun oğlu Zengi Ata da Yesevî şeyhidir. Yesevî'nin ikinci halifesi Said Ata hakkında yeterli bilgi yoktur. Üçüncü halifesi Sûfî Muhammed Dânişmend, Otrar şehri civarında irşad faaliyetinde bulunmuş, şeyhi Ahmed Yesevî'nin ve diğer bazı sûfilerin tasavvufî görüşlerini *Mir'âtü'l-Kulûb* adlı Türkçe eserinde toplamıştır. Sûfî Muhammed Dânişmend'in halifesi Süzük Ata (Süksük Ata) diye anılan Şeyh Mustafa'dır. Şeyh Mustafa'nın halifesi İbrâhim Ata, İbrâhim Ata'nın oğlu İsmâil Ata'dır. Babası öldürüldüğünde on yaşında olan İsmâil Ata zâhir ilimleri tahsile ve tasavvufî eğitimine Hârizm, Buhara ve Semerkant'ta devam etmiş, ardından Hucend'de Şeyh Maslahat Hucendî'den hilâfet alıp kendi memleketi Kazıgurt'ta irşada başlamıştır. Oğlu ve halifesi Hoca İshak, XIV. yüzyılın ortalarında kaleme aldığı *Hadikatü'l-Arifîn* isimli Türkçe eserinde İsmâil Ata'nın ve diğer bazı

²⁴⁰ TDV İslam Ansiklopedisi, *Yesevilik*, Muhtelif Necdet Tosun, <https://islamansiklopedisi.org.tr/yeseviyye>, s:487-490.

sûflerin görüşlerine yer vermiştir. Yeseviyye'nin bu kolunda adı geçen Süksük Ata'nın Tarâz'da yöneticilik yapan “Melikü'z-zühhâd” lakaplı bir kişiye hilâfet verdiği, bu silsilenin Ebü'n-Nûr Süleyman Âşık b. Dâvûd, Cemâleddin Muhammed Kâşgarî ve İbrâhim b. Ömer el-Alevî ez-Zebîdî yoluyla devam ederek önce Yemen'de, daha sonra Kuzey Afrika'da başka tarikatlarla birleştiği ve nihayet XIX. yüzyılda Senûsiyye'nin içinde eridiği anlaşılmaktadır.²⁴¹

Ahmed Yesevî'nin dördüncü ve en meşhur halifesi Hakîm Ata'dır (ö. 582/1186). Asıl adı Süleyman Bâkîrgânî olup tasavvuf eğitimini tamamladıktan sonra Yesi'den ayrılarak Hârizm bölgesine gitmiş ve orada halkı irşadla meşgul olmuştur. Ahmed Yesevî gibi hikmet tarzında Türkçe şiirler söyleyen Hakîm Ata'nın bazı şiirleri *Bakırgan Kitabı* adlı bir mecmua içinde günümüze ulaşmıştır. *Âhir Zaman Kitabı*, *Hazret-i Meryem Kitabı* ve *Mi'râcnâme* gibi başka manzum eserleri de bulunan Hakîm Ata'nın hayatı ve menkıbeleri yazarı belli olmayan Türkçe mensur *Hakîm Ata Kitabı*'nda toplanmıştır. Hakîm Ata'nın en önemli halifesi Zengi Ata'dır (ö. 656/1258). Taşkent'te yaşayan Zengi Ata'nın çobanlık yaparak geçimini sağladığı ve şeyhi Hakîm Ata'nın vefatından sonra dul kalan hanımı Anber Ana ile evlendiği nakledilir. Zengi Ata'nın meşhur dört halifesi Uzun Hasan Ata, Seyyid Ata, Sadr Ata ve Bedr Ata'dır. Mâverâünnehir'de ilim tahsil eden bu dört genç tasavvuf yoluna yönelmeyi arzu edip Zengi Ata'nın yanına gelmiş ve kendisine intisap ederek hilâfet almıştır. Bunlardan Seyyid Ata, Hârizm bölgesinde yaşamış ve Hâcegân şeyhlerinden Ali Râmîtenî ile görüşmüştür. *Reşehât* müellifi Fahreddin Safî'ye göre yukarıda adı geçen İsmâil Ata hilâfetini Seyyid Ata'dan almıştır. Zengi Ata'nın tavsiyesiyle Seyyid Ata ve Sadr Ata'nın Deştikıpçak'taki Sarayçık'a gittiği, orada bulunan Altın Orda Hükümdarı Özbek Han'ı İslâmiyet'e davet ettiği ve Sadr Ata'nın gösterdiği keramet neticesinde Özbek Han ile birlikte 70.000 kişinin müslüman olduğu nakledilir. Sadr Ata'nın ardından Elemîn Baba (bazı kaynaklarda Eymen veya Almîn), Şeyh Ali Şeyh ve Mevdûd Şeyh halkı irşada devam etmiştir.²⁴²

²⁴¹Süfi Muhammed Dânişmend (472), “*Mir'âtü'l-kulûb*” Uppsala Universitetsbibliotek, vr. 158^b-177^a.

²⁴²Tosun,Necdet; (1997), “*Yesevîliğin İlk Dönemine Âid Bir Risâle: Mir'âtü'l-kulûb*”, İLAM Araştırma Dergisi, II/2, İstanbul.

Mevdûd Şeyh'ten sonra Yeseviyye silsilesi iki kola ayrılmıştır. Bunlardan biri Kemal Şeyh İkanî, diğeri Hâdim Şeyh ile başlamaktadır. Kemal Şeyh'in ardından silsilenin bu kolu şöyle devam etmektedir: Şeyh Ali Abâdî (Seyyid Ahmed), Şemseddin Özgendî, Abdal Şeyh (Şeyh Üveys), Şeyh Abdülvâsi ve Şeyh Abdülmüheymin. Son şeyhin XVI. yüzyılda Taşkent'te yaşadığı bilinmektedir. Bu silsiledeki Şemseddin Özgendî “Şems-i Âsî” mahlasıyla hikmet tarzında şiirler söylemiştir. Hâdim Şeyh ile başlayan diğeri Yesevî kolu da kendi içinde ikiye ayrılmıştır. Birinci kol Hâdim Şeyh'in halifelerinden Şeyh Cemâleddin Kâşgarî Buhârî, Süleyman Gaznevî, Seyyid Mansûr Belhî ile devam ederek II. Selim ve III. Murad döneminde iki defa İstanbul'u ziyaret eden Nakşibendî ve Yesevî şeyhi Ahmed b. Mahmûd Hazînî'ye ulaşır (ö. 1002/1593'ten sonra).

Âlim Şeyh'in halifelerinden M. Şerif Hüseyinî (ö. 1109/1697) Farsça kaleme aldığı *Hüccetü'z-Zâkirîn li-Reddi'l-Münkirîn* adlı eserinde cehrî zikrin meşruluğunu ispatlamak için deliller getirmiş ve önceki Yesevî şeyhleri hakkında bilgi aktarmıştır. Yesevîliğin yanı sıra Nakşibendîlik'ten de icâzet alan Muhammed Şerîf'in hikmet tarzında Türkçe şiirler yazan Kul Şerîf ile aynı kişi olduğu tahmin edilmektedir. Kendisinden sonra silsile Fethullah Azîzân ve Lutfullah Azîzân ile devam edip Şeyh Hudâyâd b. Taş Muhammed Buhârî'ye (ö. 1216/1801) ulaşır. Tasavvufa dair birçok eser kaleme alan Şeyh Hudâyâd, *Bostânü'l-Muhibbîn* adlı Türkçe eserinde Yeseviyye tarikatının âdâbı hakkında önemli bilgiler nakleder ve cehrî zikri savunur. Onun halifesi Ömer İşân, Yesevîliğin yanında Nakşibendîliğin Müceddidiyye koluna da bağlıydı. XIX. yüzyılın başlarına kadar izi sürülebilen ve zayıflamış ya da Nakşibendîliğin içinde erimeye başlamış olsa da silsilesi takip edilebilen Yesevîlik bu tarihten sonra yazılı kaynaklarda izlenemez olmuş ve XIX. yüzyılın sonlarında Ruslar'ın Orta Asya'da hâkimiyet kurmasının ardından gözden kaybolmuştur.²⁴³

Yukarıda adı geçen Yesevî şeyhlerinin dışında kaynaklarda hayatı veya silsilesi hakkında yeterli bilgi bulunmayan Yeseviyye mensupları da mevcuttur. Ahmed Yesevî'nin halifelerinden Baba Maçın ve Yaşlıg Yûnus Ata, İsmâil Ata'nın müridi Otluğ Yûnus Ata, Bahâeddin Nakşibend'in kendileriyle görüştüğü Kusem Şeyh, Halil

²⁴³Tosun, Necdet; (1997), “Yesevîliğin İlk Dönemine Âid Bir Risâle: Mir'âtü'l-kulûb”, *İLAM Araştırma Dergisi*, II/2, İstanbul.

Ata ve Pehlivan Ata, Emîr Külâl'in oğlu ile görüşen Kök Ata, Türkistanlı Tonguz Şeyh, yalnız Türkçe konuştuğu için Türkçü Ata diye anılan Taşkentli bir Yesevî şeyhi bunlardan bazılarıdır. Yaşayan bir şeyhten tasavvufî eğitim almayı rüyasında Ahmed Yesevî'den ya da sonraki Yesevî şeyhlerinden Üveysî yolla hilâfet aldığını söyleyen kişiler de olmuştur. XV. yüzyılda Şehrîsebz yakınlarında yaşayan ve Hazret Beşîr diye anılan Seyyid Ahmed Beşîrî ile XVI. yüzyılda Doğu Türkistan'da yaşayan ve Yârkend'de vefat eden Muhammed Şerîf Büzürgvâr bunlardandır. Seyyid Ahmed Beşîrî'nin hayatı ve menkıbeleri Nâsır b. Kasım Türkistânî Fergânî'nin *Hadâ'îku'l-cinân (Heşt Hadîka)* adıyla anılan Farsça eserinde toplanmıştır. Muhammed Şerîf Büzürgvâr'ın menkıbeleri ise Muhammed Sıddîk Zelîlî'nin Türkçe manzum *Tezkire-i Hoca Muhammed Şerîf Büzürgvâr*'ı ile aynı adı taşıyan, ancak yazarı bilinmeyen Türkçe mensur bir eserde bir araya getirilmiştir.²⁴⁴

Yesevîler, Orta Asya'da faaliyet gösteren diğer tarikatlarla bazan dostane ilişkiler kurmuş, bazan da karşılıklı rekabet ve muhalefete girişmişlerdir. Orta Asya'da yaygın ve etkin olan Nakşibendîler'den bazıları Yesevîler'i cehrî zikir, şeyhliğin babadan oğula geçmesi, tekke ve merasimlere fazla önem vermeleri gibi konularda eleştirmişler, Yesevîler de cehrî zikrin câiz olduğunu ispatlamak amacıyla birçok eser kaleme almışlardır. Ancak Nakşibendiyye'nin Kâsâniyye kolunda cehrî zikir, semâ ve halvet gibi uygulamalara hoşgörü ile bakıldığı için bu kola mensup bulunanlar Yesevîler'le genelde iyi ilişkiler kurmuşlardır. XVI. yüzyıldan itibaren bazı Yeseviyye mensuplarının Nakşibendîliğe de intisap etmeye başladıkları görülmektedir.²⁴⁵

Devlet yöneticileriyle münasebetler konusunda Yesevîler, Mâverâünnehir'de her zaman Nakşibendîler'in gerisinde kalmıştır. Şeybânîler'in ilk döneminde bu durum Yesevîler lehine değişecek gibi olmuşsa da Şeybânî Han'ın önceleri intisap ettiği Yesevî şeyhi Cemâleddin Kâşgarî Buhârî'yi Buhara'dan Herat'a sürgün etmesi durumu yine Nakşibendîler'in lehine çevirmiştir. XVIII. yüzyılda bazı Mangıt hanlarının

²⁴⁴Tosun,Necdet; (1997), “Yesevîliğin İlk Dönemine Âid Bir Risâle: Mir'âtü'l-kulûb”, *İLAM Araştırma Dergisi*, II/2, İstanbul.

²⁴⁵Tosun,Necdet; (1997), “Yesevîliğin İlk Dönemine Âid Bir Risâle: Mir'âtü'l-kulûb”, *İLAM Araştırma Dergisi*, II/2, İstanbul.

Nakşibendîliğin Müceddidiyye koluna bağlı olması ve cehrî zikri yasaklamaları zaten gücünü yitirmiş olan Yesevîler'i daha da sönük hale getirmiştir.²⁴⁶

Yesevî şeyhlerinden Hoca İshak'ın XIV. yüzyılın ortalarında kaleme aldığı *Hadîkatü'l-ârifîn*'de (vr. 91^b) anlattığına göre intisap merasimi şöyle yapılırdı: Şeyh mürid olmak niyetiyle gelen kişinin elini tutar, tövbe etmesini ve Allah'a yönelmesini tavsiye ederek tövbe virdini (Estağfirullahe'llezî lâ ilâhe illâ hû el-hayye'l-kayyûm ve es'elühü't-tevbe) üç defa tekrarladıktan sonra eline bir makas alır ve “Yâ eyyühe'llezîne âmenû tûbû ilallâhi tevbeten nasûhan” âyetini okur (et-Tahrîm 66/8). Ardından müridin saçından önce sağ, sonra sol, sonra da orta taraftan ikişer üçer adet kıl keser ve müride nâfile namaz kılmayı, sürekli zikretmeyi, şeyhinden izinsiz iş yapmamayı tavsiye eder.²⁴⁷

Yesevîlik'te toplu ve sesli olarak icra edilen zikre “zikr-i erre” adı verilir. Zikr-i erre Farsça'da “testere zikri” demektir. Zikrin ilerleyen aşamalarında kelimeler kaybolup sadece boğazdan testere sesini andıran bir hırıltı çıktığı için zikre bu ad verilmiştir. XVI. yüzyılda Semerkant civarında yaşayan Ahmed Kâsânî'ye göre Hoca Ahmed Yesevî önceleri hafî (sessiz) zikir yapardı. Ancak Türkistan bölgesine gidince o bölge insanlarını bu zikirle yola getiremeyeceğini anlamış ve zikr-i erre adındaki sesli ve tesirli zikri başlatmıştır. XVII. yüzyıl Yesevî şeyhlerinden Buharalı Muhammed Şerîf Hüseyînî, Yesevî dervişlerinin bazan “Allah”, bazan “hay”, bazan da “hay, Allah” diye zikrettiklerini, zikir esnasında şevkin artması üzerine nefes alıp verirken zikir yapan kişilerin gırtlığından testere sesine benzer bir sesin çıktığını, sanki nefis-i emmârenin başına testere koyup onun arzularını kesiyormuş gibi bir duygu oluştuğunu, dervişlerin bazan da “hû” zikriyle meşgul olduklarını ifade etmiştir. *Risâle-i Zikr-i Hazret-i Sultânü'l-ârifîn* adıyla bilinen, Çağatay Türkçesi'yle yazılmış, müellifi meçhul bir eserde Yesevî zikrinin altı türünden bahsedilir.²⁴⁸

²⁴⁶TDV İslam Ansiklopedisi, Yesevilik, Muhtelif Necdet Tosun, <https://islamansiklopedisi.org.tr/yeseviyye>, s:487-490.

²⁴⁷Hoca İshak b. İsmâil Atâ, *Hadîkatü'l-ârifîn*, Özbekistan Fenler Akademisi Bîrûnî Şarkiyat Enstitüsü Ktp., nr. 11838, vr. 1-131.

²⁴⁸TDV İslam Ansiklopedisi, Yesevilik, Muhtelif Necdet Tosun, <https://islamansiklopedisi.org.tr/yeseviyye>, s:487-490.

1. İsm-i zât zikri: “Allah”. Bu zikir “Allah hû, Allah hû, yâ hû, Allah hû” şeklinde de icra edilir.
2. İsm-i sıfat zikri: “Hay âh, hay âh”. Bu zikir öğle namazından sonra ayakta (kıyâmî) icra edilir, “Hay” ve “âh” derken beş parmak yumulur.
3. Dûsere zikri: “Hay, âh, Allah, hay, hû; hay, hayyen, hû Allah hay, hayyen, hû Allah”.
4. Zikr-i hû: “Hû hû hû Allah, hû hû hû Allah”.
5. Zikr-i çaykun. Zikir sırasında ritim, âhenk ve mûsikinin bir arada uyum içinde devam etmesi için zâkirin, elinde çingirak gibi bir aleti hareket ettirmesi, “çak çak” diye ses çıkartmasıdır.
6. Çehâr darb: “Hay, âh âh âh, hay, hû; hay, âh âh, âh, hay, hû”. Bu altı zikir usulünün yanında bir de “zikr-i kebûter” (güvercin zikri) vardır ki “hû hû” diye icra edilir.

1873’te Orta Asya’da seyahat ederek bölgenin kültür hayatına dair önemli bilgiler derleyen Eugene Schuyler, Taşkent’te İşân Sâhib Hoca Mescidi’nde izlediği bir Yesevî zikrini anlatırken perşembe akşamı bu mescide gittiğini, genç yaşlı otuz kadar erkeğin kibleye doğru diz üstü oturmuş, yüksek sesle ve vücutlarını hızlıca hareket ettirerek, “Hasbî rabbî cellallah, mâ fi kalbî gayrullah, nûr Muhammed sallallah, lâ ilâhe illallah” cümlelerini okuduklarını, bu esnada başın sol omuza ve kalbe, ardından sağ omuza ve oradan tekrar kalbe doğru hareket ettirildiğini, bu hareketlerin yüzlerce defa tekrarlandığını, sesleri kısılıncaya kadar farklı zikirleri okuyan dervişlerin daha sonra “hay, hay, Allah hay” zikrine başladıklarını, ritim hızlanınca ayağa kalkılıp aynı merkez etrafında birkaç halka oluşturdukları, “hay, Allah hay” zikrinin “hû Allah” şekline dönüştüğünü, fizik güçleri tükenince halkanın içine oturup şeyh (işân) dua okurken murakabe ve tefekküre daldıklarını, Hâfız’ın *Dîvân*’ından bazı beyitler okunduktan sonra sesli ve hareketli zikrin tekrar başladığını, bu şekilde sabaha kadar devam ettiğini söyler.²⁴⁹

²⁴⁹Tosun, Necdet; (1997), “Yesevîliğin İlk Dönemine Âid Bir Risâle: Mir’âtü’l-kulûb”, *İLAM Araştırma Dergisi*, II/2, İstanbul.

2.6.1. Günümüze Doğru Yesevilik Hareketi

Yesevilik geleneği ve kültürü günümüzde yaşanıyor olsa idi şüphesiz tasavvuf anlamında ve doğrultusunda bu duruma layık bir geleneğin devamı söz konusu olurdu.

Ahmed Yesevî' nin irşad yöntemini incelediğimizde içerisinde yaşadığı topluma, o toplumun dilinden ve kolayca anlayabilecekleri kavramlar aracılığı ile hitab ettiği görülür. Sadece neden şiirlerini Türkçe söylediğini izah ettiği hikmetinde mahşer yerinde mutlu olacak kişilerin Burak'a ata biner gibi binerek, başlarındaki börtükleri de gösterişli bir şekilde takacaklarını ifade eder.²⁵⁰

Daha 16. yüzyılda Yesevî dervişi Sultan Ahmed Hazîni tarafından kaleme alınan risâlelerde Yesevîye tarikatının olmazsa olmaz şartları arasında sayılan "mekân konusunu hatırladığımda Yesevilik şanına layık bir merkez dergâh-âsitâne teşkil edileceğini de tahmin ediyorum. Yesevî külliyesinin mimarî ayrıntılarına dikkat edilirse bu dergâhta zengin bir kütüphane, iyi organize edilmiş bir arşiv-müze mutlaka bulunacaktır. Halvete girecek dervişler için kırk hücreli bir halvethane, misafirler için konaklama tesisi, fukaraya hizmet verecek bir mutfak ile bir sosyal tesis külliyenin bölümleri arasında yer alır. Bu şekilde çağdaş bir yorum ile ortaya çıkacak maddî yapılanmanın içini dolduracak manevî etkinlikleri sürdürecektir dervişler, bilinçli ve genel kültür düzeyi halk ortalamasının çok üzerinde kişiler olarak geleceğin müridleri olmaya aday, seçilmiş öncüler olarak görülmelidir. Bu dervişlerin eğitiminde asliyetinden saptırılmadan titizlikle uygulanacak tasavvufî faaliyetler yanında Kur' an-ı Kerîm bilgileri başta olmak üzere İslâm ilimleri, uzmanlık düzeyinde ayrıntılandırılarak gruplar şeklinde çalışılmalıdır.²⁵¹

2.7. Ahmed Yesevi'nin Seyyidliği ve Horasan'da Sahabe ve Tabiin Varlığı

Herkesce kabul görülen görüşler ışığında doksan dokuz bin Türkistan pîrlerinin sultanı Pir-i Türkistan Hoca Ahmed Yesevi Muhammed Hanefi soyundan, yüce bir seyyiddir.

²⁵⁰ Ahmed Yesevî, *Dîvân-ı Hikmet* (71. Hikmet), Haz. Dr. Hayati Bice, TDV Yay., Ankara, 2009, s.181.

²⁵¹ Hayati Bice(2016), *Pir-i Türkistan Hoca Ahmet Yesevi*, Hoca Ahmet Yesevi Uluslararası Türk-Kazak Üniversitesi inceleme-araştırma dizisi, Ankara, s.370-375.

İmamların sekizincisi olan Sultan-ı Horasan Ali İbn-i Musayyü'r-Rıza tarafından icazet almıştır. İcazetini aldıktan sonra Türkistan'ın Yesevi şehrine yerleşmiştir. Burada dergâhlar kurdu ve velayet ve kerametleri tarifsiz ve benzersizdi. Öyleki Pir-i Türkistan mahlası Ahmed Yesevi'ye 99 bin halifesinin olmasıyla ve keramet ve velayetiyle ilişkilendirmek şüphesiz yerinde ve doğru olacaktır. Bu sebeplerden dolayıda Türkistan'ın tüm pirlere başı olarak görülürdü.²⁵²

AhmedYesevî'nin tarihî kişiliğine dair belgeler azdır, mevcut olanlar da menkıbelerle karışmış haldedir. Bunlardan sağlam bir sonuca varmak oldukça zor ve hatta bazı konularda imkânsızdır. Buna rağmen “hikmet”lerinden, onunla ilgili tarihî kaynaklardan, menâkıbnâmelerden varılacak bilgiler ve çıkarılacak dersler, menkıbevî de olsa, hayatı, kişiliği, eseri ve etkisi hakkında bir fikir vermektedir.²⁵³

İslâm dininin kısa sürede dünyaya yayılmasında etkili olan unsurların başında Hz. Peygamber'in (sav) emrinde olan, Kur'ân-ı Kerim'den etkilenen sahabiler gelmektedir. İslâm kültürünün en önemli parçası olan sahabiler, dinin yayılması, kuvvetlenmesi, insanlığın kurtuluşu için her türlü zorluklara,işkencelere katlanan, memleketlerinden göç etmeye zorlanan, malını mülkünü Allah yolunda feda eden kimselerdir. Horasan da Türk dünyasının İslam'ı yayma adına en büyük merkezi ve dayanağı konumundadır.²⁵⁴

Sahâbîler İslâm'ın ilk yıllarında genellikle Hicaz bölgesinde yaşıyorlardı. Bu dönemde ashaptan ilim ehli ve liyakat sahibi olanlar Hz. Peygamber tarafından civar kabile ve bölgelere komutanlık, memurluk, valilik, hocalık gibi görevlerle gönderiliyorlardı.

Sahâbenin değişik coğrafyalara dağılmasının doğurduğu sonuçlardan birisi de değişik bölgelerde, farklı hadis birikimlerinin oluşmasıdır. Bazen bir bölgede bilinen bir hadis diğerlerinde bilinmeyebiliyordu. Hatta bu durum, o bölgenin fikhî hükümlerine de yansımaktaydı. Ancak “*er-Rihle fi talebi'l-hadis*” dediğimiz yolculuklarla bu hadis bilgisi farklılıkları azalmış, zamanla tamamen ortadan kalkmıştır.

²⁵² Hayati Bice(2016), *Pir-i Türkistan Hoca Ahmet Yesevi*, Hoca Ahmet Yesevi Uluslararası Türk-Kazak Üniversitesi inceleme-araştırma dizisi, Ankara, s.370-375.

²⁵³ Akgün, Hüseyin; (2013), “*Sahabe Coğrafyasının Oluşumu ve Sonuçları*”, İslâm Medeniyetinin Kurucu Nesli Sahâbe Sahâbe Kimliği ve Algısı, Tebliğ ve Müzâkereler, Tartışmalı İlmî Toplantı 27-28 Nisan 2013, Sakarya Ü. İlahiyat Fakültesi Hakkı Ekşi Konferans Salonu Adapazarı – Sakarya, İstanbul 39-51.

²⁵⁴ Akgün Hüseyin; a.g.e, s. 39-51.

Horasan bölgesine fetihler için gelen ve sonrasında buraya yerleşen sahabiler;

- Büreyde b. Husayb (ö. 684),
- Kusem b. Abbas el-Hâşimî (ö. 676),
- Hakem b. Amr el-Gıfârî (ö. 669),
- EbûBerze el-Eslemî (ö. 684),
- Abdurrahman b. Semüre el-Abşemî (ö. 670) şeklinde sıralanabilir.²⁵⁵

Hicri takvime binayan II. yüzyıldan itibaren Osmanlı devletine kadar geçen süre içerisinde Horasan coğrafyası sufilerin bulunduğu bir bölge olarak anılmaktadır. Bir kısmını zikretmek gerekirse;

- İbrahim b. Ethem (ö. 777),
- Abdullah b. Mübârek (ö. 794),
- Hoca Ahmed Yesevi (ö. 1166)
- Fudayl b. İyâz (ö. 803),
- Şakîk-ı Belhî (ö. 809),
- Mervezi (ö. 826),
- Ahmed b. Hadraveyh (ö. 854),
- Şiblî (ö. 861),
- Bâyezîd-i Bestâmî (ö. 875),
- Hakim-i Tirmizi (ö. 932),
- Kuşeyrî (ö. 986),
- EbûNasr es-Serrâc (ö. 988),
- Sülemi (ö. 1021),
- Ebu'l-Hasan Harakani (ö. 1033),
- Ebû Saîd Ebu'l-Hayr (ö. 1049),
- İmam Muhammed Gazzâlî (ö. 1111)
- Ahmed-i Gazzâlî (ö. 1126),
- Ebü'l-Mecd Hakîm Mezdûd b. Âdem Senâî-yi Gaznevî (ö. 1140),

²⁵⁵ Çetin, Osman; (2009), “Horasân”, İslam Ansiklopedisi, C. XVIII, İstanbul, Türkiye Diyanet Vakfı, s. 209.

- Ebû Nasr Ahmed b. Ebi'l-Hasen en-Nâmeki (ö. 1141),
- Hâce Abdullah Ensari (ö. 1185),
- AzizüddinNesefi (ö. 1219),
- Şeyh Necmeddin-i Kübra (ö. 1221),
- Şeyh Feridüddin-i Attar (ö. 1221),
- Mevlânâ Celâleddin (ö. 1273),
- Hâce Taybâdî (ö. 1388),
- Muhammed Bahaüddin Nakşibendî (ö. 1389),
- Seyyid Muhammed Nurbahş (ö. 1393),
- SainüddinİbnTürke (14.yy),
- Kasım Envâr (ö. 1434),
- Hüseyin Harizmî (ö. 1435),
- Zeyneddin Hafi (ö. 1435),
- Bahru'l-Ulûm müellifi Şeyh Ali b. Yahyâ es-Semerkandî (ö. 1456),
- Hâce Abdullah Ahrâr (ö. 1490),
- Abdurrahmân-ı Câmî (ö. 1492),
- Molla Hüseyin KâşifiSebzivâri (ö. 1505) ve benzeri birçok ekol liderinden Horasan mutasavvıfları olarak bahsetme doğru olacaktır.²⁵⁶

1400'lü yıllara kadar uzanan bu sufi İslam hareketi ve yılların getirdiği kadim birikim çalışma ve tecrübenin eseridir. Horasan'ın bu denli kadim ve zengin bir kültür merkezi olmasının etkisi ile Horasan'ın aynı zamanda sanatsal ve estetik bir birikime sahip olmasını sağlamıştır. Bu sebeplerden dolayıda Horasan coğrafyası birden fazla ve çok farklı gelenekleri bölgesinde barındırması sebebiyle fikri ve ahlaki bakımdan İslam'ın tasavvuf boyutundaki yorumunu kolaylıkla kavrayıp ve tebliğini gerçekleştirebilecek birikime ve yeteneğe sahip bir bölge konumundadır.

Horasan'ın sahip olduğu bu kadim bilgi birikimi ve estetik görüşüne rağmen Horasan tasavvufunun kaynakları hemen hemen tüm eserlerde de belirttiği gibi Kur'ân-ı Kerîm ve Sünnet-i Nebeviyye'dir.Nitekim Ebu Haris elMuhasibî (ö. 857) eserine Hukukullah'a Riayet adını koyar ve Şeriat'ın bir diğer ifadesi olan "hukukullah"ın,

²⁵⁶Altunkaya, Mustafa (2016). *Horasân Tasavvuf Ekolü ve Özellikleri*. Turkish Studies s. 127-148.

hüsn-i istima' olduğunu söyler. Bunun ancak duyu ve duyguların kontrolü ile birlikte kalbin yalnızca Allah (c.c.)'a yönelmesi ve herhangi başka bir şey ile meşgul olmamasıyla sağlanacağını söylemiştir. Aynı zamanda kişinin kendisi ve çevresi ile sürekli mahasebe içinde olmasını tavsiye eder.²⁵⁷

Tasavvuf eserleri arasında gerekli ve hak ettiği bir şöhreti bulunan Kuşeyrî'nin *er-Risâle* adlı eserinde ise Kur'an'a ve peygamber sünnetine bağlılık bir esastır ve Tasavvuf-Şeriat dengesinin sağlıklı bir şekilde korunmasının gerekli ve şart olduğunu savunmaktadır. Ele alınan bu konular her zaman ayet ve hadis-i şerifler ile başlamakta ve Kur'an-ı Kerim ve Sünnet-i Seniye çerçevesinde konular irdelenmekte ve işlenmektedir.²⁵⁸

Mutasavvıflarca dünyevilikten uzak ve ahirete hizmet esaslı bir yaşam kabul görmüştür. Öyleki ilk mutasavvıfların davranışları da bu yöndedir ve toplumca olumsuz tepkilerle de zaman zaman karşılaşmışlardır. Misal vermek gerekirse İbrahim b. Ethem'in (ö. 777) yüksek bir mal varlığına sahip olmasına rağmen sadece alın teriyle kazanmayı doğru bulması. Şakîk-ı Belhî (ö. 790)'nin gördüğü zulüm karşısında şehid edilmesi. Nuriyye'nin pîri olan Ebu'l-Hüseyn Ahmed b. Muhammed-i Nûrî (ö. 908)'nin dostları ve arkadaşları ile birlikte yargılanmış olması ve onlarla birlikte idama gitmesi. Hamdûn b. Ahmed-i Kassâr (ö. 884)'in halk arasında zındık olarak nitelendirilmesine rağmen ehlibeyt muhabbetinden uzak olmaması ve bu konudaki eylemlerini çekinmeden sürdürmesi örnek verilebilir.²⁵⁹

²⁵⁷Muhasibî, Ebû Hâris b. Esed (2010); *er-Riâye li Hukukillah*, Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, s. 28-30.

²⁵⁸Altunkaya, Mustafa (2016). *Horasân Tasavvuf Ekolü Ve Özellikleri*. Turkish Studies s. 127-148.

²⁵⁹Et-Taberî, Muhammed b. Cerîr (1967); *Tarihu'l-Ümem ve'l-Mülûk*, C. VI, Daru'l-Maarif, Mısır, s. 460-580.

3. SONUÇ

Anadolu ve Orta Asya'da İslamiyet'in etkin ve hızlı yayılmasında Pir-i Türkistan Hoca Ahmed Yesevi etkili olmuştur. Aynı zamanda kendisinden sonra gelişen tasavvuf ekolleri üzerinde önemli etkiler bırakmış İslam âlimlerinden biridir. Hoca Ahmed Yesevi İslamiyet'in etkin ve hızlı şekilde yayılması için doğru yöntem ve yollar izlemiştir.

İslamiyetin yayılmasında bir diğer etken Yesevilik hareketi olmuştur. Türk âlemi için Hoca Ahmed Yesevi ve Yesevilik hareketi İslamın en genel ve etkili şekilde benimsenmesi ve yayılması konusunda en büyük etkenlerden olmuştur. Hoca Ahmed Yesevi İslam'ı, yaşadıkları sosyal, kültürel ve politik şartları dikkate alarak Türk boylarına anlatır.

Yesevi, dönemin ilim dilleri olan Arapça ve Farsça'nın yanı sıra *Divan-ı Hikmet* adlı eserini Türkçe kaleme alması kurtuluşun İslamiyet'te olduğu düşüncesiyle, Horasan'ın İslam için bir merkez haline gelmesini sağlamıştır.

Hoca Ahmed Yesevî, Türk toplumu tarafından benimsenentarıkatıyla Anadolu ve Orta Asya'daki Türk kavimleri arasında İslâmiyetin yerleşmesi ve gelişmesini sağlayan bir mutasavvuftur. Müslüman Arap ordularının, hattâ Müslümanlığı kabul eden ilk Türk'lerin savaş yoluyla yapmaya çalıştıkları işi, Yesevî, tasavvuf sayesinde çok daha kolay şekilde yapmıştır. Bunun sebebi ise Yesevîliğin, İslâm inancını Türk'lerin inanç üslûbu ile ve Türk toplumlarının inançlarının yaşayan hâtıralarıyla birleştirmiş olmasıdır. Bunu yaparken, eski geleneklerin iyilerini bırakarak ve yeni dine karşı olan kişilere kesin tutumunu belirterek, seçici ve saygılı tarzını korumuştur. Düzeltici, bütünleştirici ve bağışlayıcı bir eğilim göstermiştir.

Bu bağlamda İslamiyetin ışığının yayılmasında etkinliği azımsanmayacak düzeyde olan Hoca Ahmed Yesevi ve Yesevilik Hareketi geçmişte olduğu gibi günümüzde de dünya Müslüman Türklerini eteklerinde toplayan manevi yol gösterici olmaya devam etmektedir.

KAYNAKÇA

- Ahmedova, Zamira(2006), “*Türkler Arasında İslâmiyet’in Yayılmasında Tasavvufun Rolü*” Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi.
- Akçacı, T.,& Özdemirci, İ. (2014), *Ahilik Meslek Kuruluşlarına Yapısal Bir Dönüşüm*, Gümüşhane Üniversitesi Sosyal Bilimler Elektronik Dergisi, 5(10).
- Akpınar, T. (1986). “*Eski Türklerin Dini Tek Tanrı İnancı mıydı?*”, Tarih ve Toplum, İstanbul.
- Akşemsettin, Muhammed b. Hamza, “*Risalet’ün-Nuriyye*”, Süleymaniye Kütüphanesi.
- Altıntaş, Hayrani (1981) “*Tasavvuf*”, AÜİFD, C: 24.
- Altunkaya, Mustafa (2016). *Horasân Tasavvuf Ekolü Ve Özellikleri*. Turkish Studies Dergisi.
- Anadol, C. (2001), *Türk-İslâm Medeniyetinde Ahilik Kültürü ve Fütüvvetnâmeler*, T.C Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara.
- Anadolu’da Yesevilik (Yesevi Menâkıbnâmesi Özelinde Peygamber Tasavvuru)*", <https://www.kirmizilar.com/tr/index.php/konuk-yazarlar/2/2555-anadolu-da-yesevilik-yesevi-menakibnamesi-ozelinde-peygamber-tasavvuru>, (Erişim Tarihi: 08.08.2019)
- Annemarie, Schimmel(1982), “*Tasavvufun Boyutları*”, Çev. Önder Gürol, Adam Yayınları, İstanbul.
- Bartold V. (1975), “*Orta Asya Türk Tarihi Hakkında Dersler*” Kültür Bakanlığı Yayınevi, İstanbul.
- Bayram, Mikail (1996); “*Anadolu’nun Türkleşmesi ve İslâmlaşmasında Hoca Ahmed Yesevî’nin Rolü*”. Ahmed-i Yesevî Hayatı-Eserleri-Fikirleri-Tesirleri. Edit. M. Esad Coşan. Seha Neşriyat, İstanbul.
- Bayram, S. (2012), *Osmanlı Devleti’nde Ekonomik Hayatın Yerel Unsurları: Ahilik Teşkilâtı ve Esnaf Loncaları*, İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi 21.

- Bice Hayati (2016), *Pir-i Türkistan Hoca Ahmet Yesevi*, Hoca Ahmet Yesevi Uluslararası Türk-Kazak Üniversitesi inceleme-araştırma dizisi, Ankara, s.370-375.
- Bodur, H. Ezber(1995): “*Hoca Ahmed Yesevî ve Sosyal Bütünleşme*”. Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi 2/2.
- Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâîl, el-Câmiu’s-Sahîh, Mektebetü’s-Selefiyye, 1.bs. Kahire: 1980/1400.
- Can, Turan, “*Ahmed Yesevi’nin Türk Coğrafyasına Direktifleri ve TİKA’nın Gönül Coğrafyamıza Etkileri*” <https://www.altayli.net/ahmed-yesevinin-turk-cografyasina-direktifleri-ve-tikanin-gonul-cografyamiza-etkileri.html>, 10.01.2019, Erişim Tarihi (07.08.2019).
- Cebeciöđlu, E. (Ed.), H.Yaman, M.Aşkar, V.Göktaş; (2013) *Tasavvuf Tarihi*, Ankuzem, Ankara.
- Cebeciöđlu, Ethem (2000), “*Hoca Ahmed-i Yesevî*”, *Yesevîlik Bilgisi*, edit. CemalKurnaz-Mustafa Tacı, MEB Yayınları, Ankara.
- Ceylan, K. (2013), *Ahilik Türk-İslam Medeniyetinde Dünyevi ve Uhrevi Sistemi*, TC. Gümrük ve Ticaret Bakanlığı Kültür Yayınları, Ankara.
- Çetin, Osman; (2009), “*Horasân*”, İslam Ansiklopedisi, C. XVIII, İstanbul, Türkiye Diyanet Vakfı Dergisi.
- Danişmend, Mevlana Sufi Muhammed, (2011)*Mirat’ul-Kûlub*, Nadirhan Hasan A. Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi, Erzurum.
- Demir, M. (2004), *Ahilik, Ahi Evran-ı Veli ve Kırşehir’de Ahilik Kutlamaları*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Sivas Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sivas.
- Doğan, A. (2002). “*İslamiyet’ten Önceki Türk İnancına Dair*”, Türkler, C. III, İstanbul.
- Doğan, H. (2006), *Ahilik ve Örtülü Bilgi Günümüz İşletmecilerine Dersler*, Ekin Kitabevi, Bursa.
- Doğan, Mehmet, (1989), *Büyük Türkçe Sözlük* (6. Baskı), Beyan Yayınları, İstanbul.

- Durak, İ.,& Yücel, A. (2010), *Ahiliğin Sosyo-Ekonomik Etkileri ve Günümüze Yansımaları*. Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi.
- Düzen, İbrahim, (1961), *Aziz Nesefti'ye Göre Allah, Kâinat ve İnsan*, Şanlıurfa İlahiyat Fakültesi yay.
- Ecer, Ahmet Vehbi (1993), “*Ahmet Yesevî’de Dîni Tolerans ve Anadolu’da Etkileri*”, Milletler Arası HocaAhmed Yesevî Sempozyumu Bildirileri, Kayseri.
- Ekinci, Y. (1990). *Ahilik ve Meslek Eğitimi*, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, Ankara.
- El-Hazini, *Cevahiru'l-Ebrar Min Emvaci'l-Bihar*. İ. Ü. Ktp. TY, No: 3893. s. 116-117'den naklen Doç. Dr. Turfan Gündüz, "Ahmed-i Yesevî'nin Tarikat ve İrşad Anlayışı", Him ve Sanat. Sayı: 35-36 Temmuz 1993.
- Eraslan, Kemal (1992), “*Hacegan*”, TDVİA, İstanbul.
- Eraslan, Kemal (1989), “*Ahmet Yesevî'nin Hayatı*”, Türk Edebiyatı Dergisi.
- Esin, Emel, (1989), “*Ahmed Yesevî Külliyesi*”, DİA, II, İstanbul.
- Eraydın, Selçuk, (1980), *Tasavvuf ve Tarikatlar*, İstanbul, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları.
- Gökalp, Ziya. (1976). *Türk Medeniyeti Tarihi*, Haz. İsmail Aka, Kazım Yaşar Koprıman, Kültür Bakanlığı Yayınları, İstanbul.
- Gömeç, S. (1998). “*Şamanizm ve Eski Türk Dini*”, PAÜ Eğitim Fakültesi Dergisi, Sayı: 4.
- Gömeç, S. (2003). “*Eski Türk İnancı Üzerine Bir Özet*”, Tarih Araştırmaları Dergisi, Sayı 33.
- Gülerman, A.,& Taştekil, S. (1993), *Ahi Teşkilatının Türk Toplumunun Sosyal ve Ekonomik Yapısı Üzerinde Etkileri*, Feryal Matbası, Ankara.
- Güllülü, S. (1977), *Sosyoloji Açısından Ahi Birlikleri*, Ötüken Yayınevi, İstanbul.
- Günay, Ünver, (2011), *Din sosyolojisi*, (10. Baskı), İnsan Yayınları, İstanbul.

- Gündüz, A. Y., Kaya, M., & Aydemir, C. (2012), *Ahilik Teşkilatında ve Günümüzde Tüketicilerin korunmasına Yönelik Çalışmalar Üzerinde Bir Değerlendirme*, Afyon Kocatepe Üniversitesi İktisadi İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, XIV(II).
- Hacı Bektaş Velî, (1971), *Makâlât*, Esat Coşan; Sad, Hüseyin Özbay, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara.
- Haksever, Ahmet Cahid (2012), “*Tasavvuf Tanımları*” Tasavvuf El Kitabı, OttoYayınları, Ankara.
- Hazinî, (1995), *Cevahiru'l-Ebrar min Emvâci'l Bihâr*, Erciyes Üniversitesi Yayınları, Kayseri.
- Hazinî, (1990), *Cevahirü'l- Ebrâr*, vr. 17b.; Suhreverdî, *Avarifü'l-Maarif*, trc. Hasan Kâmil Yılmaz, İrfan Gündüz, Erkam Yayınları, İstanbul.
- Hoca İshak b. İsmâil Atâ, *Hadîkatü'l- ârifîn*, Özbekistan Fenler Akademisi Bîrûnî Şarkiyat Enstitüsü Ktp., nr. 11838, vr. 1^b-131^a.
- İnan, Abdulkadir. (1976). *Eski Türk Dini Tarihi*, Kültür Bakanlığı Yayınları, İstanbul.
- Kafesoğlu, İbrahim, (1999). *Türk Milli Kültürü*, Boğaziçi Yayınları, İstanbul.
- Kara, Mustafa, (2002), *Günümüzde Tasavvuf Hareketleri*, Dergâh Yayınları, İstanbul.
- Kara, Mustafa, (2013), *Tasavvuf ve Tarikatlar Tarihi*, (11. Baskı), Dergâh Yayınları, İstanbul.
- Kara, Mustafa (1982); “*Tasavvuf ve Tarikatlar Tarihi*”, Dergah Yayınları, İstanbul.
- Kelâbazi (1992), *Taarruf*, Hazırlayan. Süleyman Uludağ, Dergâh Yayınları, İstanbul.
- Kenzhetayev, Dosay, (1999); “*Hoca Ahmed Yesevî: Yaşadığı Devir, Şahsiyeti, Tarikatu ve Tesiri*”. Tasavvuf: İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi.
- Kitapçı, Zekeriya; (2004); “*Türkler Nasıl Müslüman Oldu?*” Yedi Kubbe Yayınları, Konya.
- Köksal, Mehmet Fatih, (2005), *Ahi Evran ve Ahilik*, Kırşehir Valiliği Yayınları, Kırşehir.

- Köprülü, Fuad; (1984), *Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar*, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları Ankara
- Kuzgun, Şaban, (2015) *Hazar ve Koray Türkleri*, Bilge Kültür Sanat Yayınları, İstanbul.
- Kutlu, Sönmez; (2006), *Alevîlik-Bektaşilik Yazıları*, Ankara Okulu Yayınları, Ankara.
- Küçük, Hasan; (1976), *Osmanlı Devletini Tarih Sahnesine Çıkaran Kuvvetlerden Biri Tarikatlar ve Türkler Üzerindeki Tesirleri*, Türdav Yayınları, İstanbul.
- Molla Cami; (1980), *Nefahatü'l Uns Tercemesi Şerhi*, Lamii Çelebi, Marifet Yayınları, İstanbul.
- Ocak, Ahmet Yaşar; (1983), *Bektaşî Menakıplarında İslâm Öncesi İnanç Motifleri*, Enderun Kitabevi, İstanbul.
- Ocak, Ahmet Yaşar; (2000) “*Anadolu Sûfliğinde Ahmed-i Yesevî ve Yesevîlik*”, Yesevîlik Bilgisi, edit. Cemal Kurnaz, Mustafa Tatcı, MEB Yayınları, Ankara.
- Ögel, Bahaeddin; (1979). *Türk Kültürünün Gelişme Çağları*, Kömen Yayın Dağıtım, Ankara.
- Öztürk, Yaşar Nuri; (1993), *Tasavvufun Ruhu ve Tarikatlar*. İstanbul, Sidre Yayınları, 1988.
- Öztürk, Yaşar Nuri; (1993), *Kur'ân ve Sünnet'e Göre Tasavvuf*, Yeni Boyut Yayınları, İstanbul.
- Revnakoğlu, Cemaladdin Server; (2003), *Eski Sosyal Hyatımızda Tasavvuf ve Tarikat Kültürü*, Ed. M. D. Bayın, & İ. Dervişoğlu, İstanbul, Kırkambar Kitaplığı.
- Safiyüddin, Mevlana; (1998). *Nesebnâme*, Haz. Kemal Eraslan, Yesevi Yayınları, İstanbul.
- Serin, Rahmi; (1984), *İslam Tasavvufunda Halvetilik ve Halvetileri*, Petek Yayınları, İstanbul.
- Soykut, Refik H.; (1971), *Orta Yol Ahilik, Türkiye Esnaf ve Sanatkârları Konfederasyonu* Eğitim Yayınları, Ankara.

- Sunar, Cevat; (1966). “*Tasavvuf ve Kur'an*”, AÜİFD,C:14, İstanbul.
- Şimşek, Muhittin; (2002), *Ahilik: TKY ve Tarihteki Bir Uygulaması*, Hayat Yayınları, İstanbul.
- Sûfî Muhammed Dânişmend; (472), “*Mir'âtü'l-kulûb*” Uppsala Universitetsbibliotek, vr. 158^b-177^a.
- Tabakoğlu, Ahmet; (1986), *Sosyal ve İktisadi Yönleriyle Ahilik*, Araştırma Vakfı Yayınları, İstanbul.
- Taberî, Muhammed b. Cerîr; (1967); *Tarihu'l Ümem ve'l Mülûk*, C. VI, Daru'l Maarif, Mısır.
- Taftazani, Ebu-l Vefa; (1997), “*Gazzali'nin Tasavvuf Ekollerine Etkisi ve Gazzali'den Sonra Ortaya Çıkan Tarikatlar*”, (Çev. M. Aşkar), A.Ü.İ.F.D, C: 36.
- Tanyu, Hikmet; (1980). *İslamlıktan Önce Türklerde Tek Tanrı İnancı*, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara.
- Tezcan, Mahmut; (1996), *Kültürel Antropoloji*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara.
- Tezkiretü'l-evliyâ (1984), Haz. Mahmud Sami Ramazanoğlu, Erkam Yay., İstanbul.
- TDV İslam Ansiklopedisi, *Yesevilik*, Muhtelif Necdet Tosun, <https://islamansiklopedisi.org.tr/yeseviyye>, s:487-490.
- Tosun Necdet; (1997), “*Yesevîliğin İlk Dönemine Âid Bir Risâle: Mir'âtü'l-kulûb*”, *İLAM Araştırma Dergisi*, II/2, İstanbul.
- Turan, Şerafettin; (1994), *Türk Kültür Tarihi*, Bilgi Yayınları, Ankara.
- Türer, Osman; (1992). “*Ahmed Ziyauddin Gümüştanevî'nin Şeriat, Tarikat ve Tasavvuf Anlayışı*”, Ahmed Ziyauddin Gümüştanevî Sempozyumu, 11-12 Temmuz, İstanbul.
- Türer, Osman; (2000), “*Türk Dünyasında İslâm'ın Yerleşmesi ve Muhafazasında Sûfî Tarikatlar ve Yesevî'nin Rolü*” Yesevîlik Bilgisi, edit. Cemal Kurnaz, Mustafa Tatcı, MEB Yayınları, Ankara.
- Türer, Osman; (1995), *Ana Hatlarıyla Tasavvuf Tarihi*, Ataç Yayınları, İstanbul.

- Uludağ, Süleyman; (2005). *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, Kabalcı Yayınevi, İstanbul.
- Uyanık Mevlüt; “İslâmî İlim Kavramsallaştırması”, İslâmîyat, 2003, c. VI, sy. 4, Ankara.
- Ülker, Abdullah; (2010), *Kültürel Değerlerin Korunmasında Sivil Örgütlerinin Rolü (Ahilik Kültürü)*. Uzmanlık Tezi, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Milli Kütüphane Başkanlığı, Ankara.
- Yakıt, İsmail;(1994); “*Hoca Ahmed Yesevî ve Türk Düşünce Tarihindeki Yeri*”. Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi 1.
- Yazıcı, Nesimi; (1993): “*Hoca Ahmed Yesevî Döneminde Türk-İslâm Kültürünün Oluşumu-Gelişimi*”. Diyanet İlmi Dergi.
- Yesevî, Hoca Ahmet;*Fakr-nâme*, haz. Kemal Eraslan, AYÜ, Ankara 2016.
- Yıldırım, Ahmet; (2014); ”*Hoca Ahmed Yesevî: Düşünce Sistemi, Kaynakları ve Tesirleri*”. Türk Dünyası Bilgeler Zirvesi: Gönül Sultanları Buluşması Bildiriler. Edit. Ejder Okumuş, Türk Dünyası Kültür Başkenti Ajansı Yayınları: Eskişehir.
- Yılmaz, Hasan Kamil; (1994); *Ana Hatlarıyla Tasavvuf ve Tarikatlar*, Ensar Neşriyat, İstanbul.
- Zerrinkub, Abdülhüseyin; (1369); *Costecu der Tasavvuf-i İran*, Emir Kebir, Tahran.
- Qarayev, Yasar Vahid; “*Yesevîlik ve Türk Millî Kültürünün Tarihinde O'nun Yeri*”, *Milletler Arası Hoca Ahmet Yesevî Sempozyumu Bildirileri*, Kayseri,

ÖZGEÇMİŞ

Ömer ALTUN 1993 yılında Adıyaman Sincik İlçesine bağlı Hüseyinli köyünde doğdu. Adıyaman İmam Hatib Lisesi'ni 2010 yılında bitirdi. 2012 yılında Diyarbakır Çüngüş İlçesine bağlı Elmadere Köyünde İmam-Hatib olarak göreve başladı. Dicle Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'nden 2015 yılında mezun oldu. 2015 yılında İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel İslam Bilimleri Ana Bilim Dalı'nda yüksek lisansa başladı. Adıyaman Çelikhan ilçesine bağlı Mutlu köyünde İmam-Hatib'lik görevine devam etmektedir.

